ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA" LA 45 DE ANI DE LA ÎNFIINŢARE ŞI SARCINILE ACTUALE ALE ISTORIOGRAFIEI

ACTIVITATEA GUVERNULUI DR. PETRU GROZA ... DECEMBRIE 1946 — DECEMBRIE 1947

PROCESUL DE LA TÎRGOVIŞTE AL MIŞCĂRII ANTIH... 8 AUGUST 1870

RINGALA-ANA. UN EPISOD DINASTIC ÎN RELAŢIILE MOLDO-POLONO-LITUANE DIN VREMEA LUI ALEXANDRU CEL BUN

CONSTANTIN REZACHEVICI

PLANUL BRIAND DE UNIUNE EUROPEANĂ (1929—1930)

ELIZA CAMPUS

RĂSPUNDEM CITITORILOR

CARTEA DE ISTORIE ROMÂNEASCĂ ŞI STRĂINĂ

CRONICA VIEŢII ŞTIINŢIFICE

8

TOMUL 35 1982

AUGUST

www.dacoromanica.ro

EDITURA ACADEMIEI

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECŢIA DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACŢIE

ION APOSTOL *(redactor responsabil adjunct)*; NICHITA ADĂNILOAIE, LUDOVIC DEMÉNY, GHEORGHE I. IONIŢĂ, VASILE LIVEANU, AUREL LOGHIN, DAMASCHIN MIOC, ŞTEFAN OLTEANU, ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU, POMPILIU TEODOR *(membri)*.

Preţul unui abonament este de 180 lei.
În ţară abonamentele se primesc la oficiile poştale şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ILEXIM Departamentul Export-Import presă, P.O. BOX 136–137, Telex 11226 – Bucureşti, Str. 13 Decembrie nr. 3, 70116

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa Comitetului de redacţie al revistei „REVISTA DE ISTORIE". Apare de 12 ori pe an

www.dacoromanica.ro

B-dul Aviatorilor nr. 1
71247 – Bucureşti, tel. 50.72.41

REVISTA DE ISTORIE

TOM 35, NR. 8
august 1982

SUMAR

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU, Institutul de istorie „N. Iorga" la 45 de ani de la înființare și sarcinile actuale ale istoriografiei românești 873

INVESTIGAREA ISTORIEI ROMÂNEȘTI

TRAIAN UDREA, Activitatea guvernului dr. Petru Groza în perioada decembrie 1946 — decembrie 1947 880
RADU-DAN VLAD, Procesul de la Târgoviște al mișcării antidinastice din 8 august 1870 903
CONSTANTIN REZACHEVICI, Ringala-Ana. Un episod dinastic în relațiile moldo-polono-lituane din vremea lui Alexandru cel Bun 917

PAGINI DE ISTORIE UNIVERSALĂ

ELIZA CAMPUS, Planul Briand de uniune europeană (1929—1930) 924

RĂSPUNDEM CITITORILOR

Despre suzeranitatea otomană și nerespectarea de către Poartă la 1775 și 1812 a obligațiilor de apărare a teritoriului Țărilor Române *(Nichita Adăniloaie)* 950

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

Sesiunea științifică anuală a Institutului de istorie „N. Iorga" *(Mihai Oprițescu)*; Expoziția „Permanențe ale politicii externe românești. Centenarul Nicolae Titulescu" *(Nicolae Petrescu)*; a XIV-a reuniune a Comisiei de problemă „Istoria Marelui Octombrie și a revoluțiilor socialiste ulterioare" *(Gh. I. Ioniță)* 956

CARTEA DE ISTORIE ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ

* * * *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, vol. I, Documente externe, Edit. Academiei R.S. România, București, 1982, 693 p. cu facs. *(Fl. Constantiniu)* 961

www.dacoromanica.ro

* * * *Alexandru Ioan Cuza și Costache Negri. Corespondență*. Text ales și stabilit, traducere, studiu introductiv și note de Emil Boldan, Edit. Minerva, București, 1980, XLVII (XLVIII), + 569 (570) p. + 48 pl. *(Paul Oprescu)* 963

CONSTANTIN BOTEZ, IOAN SAIZU, *Letea — un secol de istorie*, Edit. Sport-Turism, București, 1981, 263 p. *(Iulian Gh. Dima)* 965

DAVID R. LIPTON, *Ernst Cassirer, The Dilemma of a Liberal Intellectual Germany*, University of Toronto Press, Toronto, Buffalo, London, 1978, XIV + 212 p. *(Dan A. Lăzărescu)* 967

* * * *Documents Diplomatiques Français 1932 — 1939*, 1ère série (1932 — 1935), tome IX (16 janvier — 23 Mars 1935), Imprimérie Nationale, Paris, 1980, 731 p. *(Nicolae Dascălu)* 974

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOME 35, No 8
août 1982

SOMMAIRE

ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU, Le 45e anniversaire de l'Institut d'histoire „N. Iorga" et les tâches actuelles de l'historiographie roumaine 873

L'INVESTIGATION DE L'HISTOIRE ROUMAINE

TRAIAN UDREA, L'activité du gouvernement dr. Petru Groza durant la période décembre 1946 — décembre 1947 880
RADU-DAN VLAD, Le procès de Tîrgovişte du mouvement antidynastique du 8 août 1870 903
CONSTANTIN REZACHEVICI, Ringala-Ana. Un épisode dynastique des rapports moldo-polono-lituaniens à l'époque d'Alexandru le Bon 917

PAGES D'HISTOIRE UNIVERSELLE

ELIZA CAMPUS, Le plan Briand d'union européenne (1929—1930) 924

RÉPONSE AUX LECTEURS

A propos de la suzeraineté ottomane et de la transgression par la Porte en 1775 et 1812 des obligations de défense du territoire des Pays Roumains *(Nichita Adăniloaie)* 950

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

La session scientifique annuelle de l'Institute d'histoire „N. Iorga" *(Mihai Oprițescu)*; L'exposition „Permanences de la politique extérieure roumaine. Le centenaire Nicolae Titulescu" *(Nicolae Petrescu)*; La XIVe réunion de la Commission de probleme l'„Histoire du Grand Octobre et des révolutions socialistes ultérieures" *(Gh. I. Ioniță)*. 956

LE LIVRE D'HISTOIRE ROUMAIN ET ÉTRANGER

* * * *Mihai Viteazul în conștiința europeană* (Michel le Brave dans la continuité européenne), vol. I. Documents extérieurs, Editions de l'Académie de la R.S. de Roumanie, Bucarest, 1982, 693 p. à fac-similés *(Fl. Constantiniu)* 961

www.dacoromanica.ro

* * * *Alexandru Ioan Cuza şi Costache Negri. Corespondenţă* (Alexandru Ioan Cuza et Costache Negri. Correspondance), Sélection des textes, traduction, étude introductive et notes d'Emil Boldan, Editions Minerva, Bucarest, 1980, XLVII (XLVIII), + 569 (570) p. + 48 pl. *(Paul Oprescu)* 963

CONSTANTIN BOTEZ, IOAN SAIZU, *Letea — un secol de istorie* (Letea — un siècle d'histoire), Editions sport-tourisme, Bucarest, 1981, 263 p. *(Iulian Gh. Dima)* 965

DAVID R. LIPTON, *Ernst Cassirer, The Dilemma of a Liberal Intellectual Germany*, University of Toronto Press, Toronto, Buffalo, London, 1978, XIV + 212 p. *(Dan A. Lăzărescu)* 967

* * * *Documents diplomatiques français 1932—1939*, 1ère série (1932—1935), tome IX (16 janvier—23 mars 1935), Imprimerie Nationale, Paris, 1980, 731 p. *(Nicolae Dascălu)* 974

www.dacoromanica.ro

INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA" LA 45 DE ANI DE LA ÎNFIINȚARE ȘI SARCINILE ACTUALE ALE ISTORIOGRAFIEI ROMÂNEȘTI*

DE

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Sesiunea științifică actuală, pe lîngă caracterul ei de bilanț anual, are și un caracter jubiliar; s-au împlinit anul acesta 45 de ani de la inaugurarea Institutului în care ne desfășurăm activitatea, conceput, inițial, ca institut pentru studiul istoriei universale.

În Cuvîntarea la deschiderea Institutului din 1 aprilie 1937, N. Iorga considera că întemeierea institutului răspundea „unor necesități incontestabile ale științei și culturii", în cadrul lui urmînd să fie cercetate acele probleme care „sînt de cel mai mare interes pentru luminarea chestiunilor actuale în domeniul legăturilor dintre state și dintre popoare, fără a mai vorbi de tot ce poate rezulta din asemenea studii pentru formația însăși a unei vieți morale mai bine orientată și mai sănătoasă"... Studiul unității absolute a vieții omenești „în orice margine de spațiu și de timp", cel al similitudinilor, al paralelismelor, al repetițiilor istorice, constituia în concepția lui N. Iorga obiectul a ceea ce el a numit a fi *istoriologia*.

Activitatea institutului de larg orizont și modern concepută a fost întreruptă de moartea marelui savant (27 noiembrie 1940). Ea avea să fie reluată în anul 1941 cînd Institutul a luat numele întemeietorului— N. Iorga.

După preluarea puterii politice de către clasa muncitoare o dată cu reorganizarea celui mai malt for de cultură din țară, Academia Română, care a devenit Academia R. P. Române, din 1965, Academia R. S. România, s a simțit necesitatea reorganizării activității și în domeniul cercetării istorice, unde investigația trebuia pusă pe o bază teoretică nouă, cea a materialismului istoric, și unde era necesar ca munca de cercetare să fie mai bine organizată și planificată, prin strîngerea, la acea dată, a forțelor de cercetare într-un unic institut, care să aibă ca obiectiv principal istoria patriei. Prin decretul nr. 148 din 15 iulie 1948 al Prezidiului Marei Adunări Naționale a R.P.R., a luat ființă, avînd sediul în această clădire, *Institutul de istorie al R.P.R.*, statul major al științei istorice din țara noastră care avea menirea să contribuie la dezvoltarea și progresele cercetării referitoare la studiul istoriei naționale și universale; să dirijeze și să controleze activitatea științifică în domeniul istoriei, să contribuie la răspîn-

* Cuvîntare rostită la sesiunea anuală de comunicări științifice a Institutului de Istorie „N. Iorga" din 21 22 iunie 1982.

www.dacoromanica.ro

direa cunoștințelor de istorie în rîndul marelui public, prin publicații și conferințe; să strîngă și să publice material documentar; să publice lucrări și reviste de specialitate; să organizeze și să dezvolte o bibliotecă de specialitate, spre a pune la îndemîna cercetătorilor materialul științific trebuitor.

Dezvoltarea și diversificarea cercetării în domeniul istoriei au impus desprinderea din institut a unor direcții de cercetare și reînființarea Institutelor de arheologie, în 1956, și de studii sud-est europene, în 1963.

Institutul de istorie al Academiei R.S. România a continuat și în condițiile în care o parte din membrii lui au trecut la institutele reînființate, să aibă un rol director în domeniul cercetării istorice, să fie principalul Institut de studiere a istoriei țării noastre, de formare și perfecționare a cadrelor de specialitate. Din anul 1965 el și-a reluat numele de *Institutul de istorie „N. Iorga"*.

Trecerea în revistă a activității Institutului, ținînd seama de îndatoririle ce i-au fost fixate prin actul înființării, ne îndreptățește să afirmăm că prevederile statutare au fost îndeplinite și, din multe puncte de vedere, chiar depășite.

În primii ani de activitate, după 1948, eforturile principale au fost îndreptate spre crearea unei largi baze documentare — condiție *sine qua non* a unor temeinice investigații științifice. S-au publicat importante Culegeri de izvoare, care au permis studierea într-o viziune nouă a istoriei României. Merită amintite marile colecții: *Documente privind istoria României* și ediția superioară a acesteia *Documenta Romaniae Historica*, noua serie a colecției *Documente Hurmuzaki*, *Relațiile agrare în secolul al XVIII-lea*, *Răscoala din 1821*, *Unirea Principatelor*, *Războiul de independență*, *Călători străini despre Țările Române*, *Cronicile medievale*, *Inscripții*, *Documente juridice* etc.

Paralel cu strîngerea la un loc a izvoarelor s-au făcut pași importanți în valorificarea critică a istoriografiei din trecut, în cadrul căreia un loc însemnat a fost acordat operei ctitorului Institutului — N. Iorga. Sîntem pe cale de a realiza — pe baza unui program de lungă durată — o colecție *„N. Iorga. Opere"*, din care primul volum, consacrat operei economice, va vedea în curînd lumina tiparului.

Cercetarea din institut s-a impus, de asemenea, prin lucrări de aleasă ținută științifică consacrate unor mari probleme ale istoriei patriei, în abordarea unor teme insuficient sau deloc cercetate altădată. S-a pregătit, astfel, și a devenit posibilă redactarea unei sinteze de mari proporții de *Istoria României* din care au apărut 4 volume, iar două au fost realizate sub formă de machetă.

Cu toate lipsurile acestei lucrări, de care cu trecerea vremii și cu progresele cunoașterii istorice ne dăm tot mai bine seama, cele 4 volume ale *Istoriei României* au marcat, la data apariției lor, evenimente în dezvoltarea științei istorice românești, sintetizînd de pe pozițiile materialismului istoric, tot ce s-a realizat la noi, pînă la acea dată, în domeniul cunoașterii istorice. „În istoriografie — spunea pe drept cuvînt I. Bogdan — erorile sînt greu de evitat; ca să ajungi însă la adevăr, trebuie să ai curajul de a le săvîrși și dorința statornică de a le îndrepta".

Un domeniu în care știința istorică din țara noastră și-a afirmat în ultimele decenii o originalitate plină de prețuire este cel al istoriei sociale.

www.dacoromanica.ro

În această privință au apărut sub egida Institutului nostru importante monografii, s-au susținut excelente teze de doctorat, sînt în curs de elaborare alte lucrări.

Importante sînt și realizările privind momentele însemnate ale luptei poporului român pentru libertate socială și națională, pentru formarea și desăvîrșirea unității statului național român.

Cercetări însemnate au fost consacrate istoriei naționalităților conlocuitoare și a înfrățirii lor cu poporul român, problemelor de demografie istorică, unor chestiuni de teorie și metodologie istorică. Alte teme au abordat aspecte importante ale relațiilor internaționale ale României de-a lungul secolelor.

Bine primite de cercurile științifice din străinătate au fost contribuțiile românești — volumele de studii — pregătite în cinstea diferitelor congrese, conferințe și simpozioane internaționale. Este mereu în creștere numărul cercetătorilor Institutului prezenți cu studii în reviste străine de prestigiu. Prin ei problematica majoră a istoriei patriei pătrunde tot mai mult în circuitul științific internațional.

O bogată activitate au desfășurat și desfășoară cercetătorii Institutului în direcția popularizării în masele largi populare a realizărilor istoriografice. Cele mai bune cadre de cercetători lucrează în Universitățile populare și asigură un mare număr de conferințe în Capitală și în alte localități. De asemenea este foarte strînsă colaborarea între Institutul nostru și presa centrală și locală.

În creația științifică a Institutului au fost antrenați cercetători valoroși, formați în trecut, care, cuprinși în cadrul organizatoric academic, au putut să-și revizuiască pozițiile ideologice, încadrîndu-se în efortul general de studiere, pe baza socialismului științific, a fenomenelor istorice. Totodată, ca urmare a politicii Partidului de formare a unei noi intelectualități, s-a ridicat o pleiadă de tineri cercetători, care se afirmă tot mai puternic ca elemente de bază în specialitatea lor.

Participarea cercetătorilor din Institut — fie ei cu mai multă sau mai puțină experiență științifică la congrese, conferințe și simpozioane internaționale, ca și călătoriile de studii efectuate, pe lîngă faptul că au făcut cunoscute în afara hotarelor țării preocupările și posibilitățile pe care le avem de afirmare științifică i-au pus pe cercetătorii noștri în contact cu problematica istoriografică mondială și au înlesnit stabilirea de relații științifice dintre ei și marii specialiști din alte țări, ele însile stimulente în procesul de autodepășire științifică.

Realizările obținute, prevederile din documentele — program ale Partidului Comunist Român și îndeosebi din Expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu la Plenara lărgită a C.C. al Partidului Comunist Român din 1—2 iunie 1982 permit să ne dăm seama de domeniile și problemele asupra cărora trebuie să ne îndreptăm cu predilecție eforturile viitoare, în așa fel încît cercetarea istorică românească să se ridice la nivelul pe care în mod firesc ea trebuie să-l atingă, ținînd seama de tradiția pe care o avem, de dezvoltarea științei istorice în general și de condițiile create cercetării științifice în țara noastră.

Deși în ultimii ani, se simte o înviorare a activității în domeniul istoriei universale, prea mult neglijat, vor trebui depuse în continuare mari stăruințe pentru a dezvolta cercetarea în special în acele domenii ale

www.dacoromanica.ro

istoriei universale care, la un moment dat, au dat prestigiu şcolii istorice româneşti, pe plan internaţional şi care se cer cultivate în interesul chiar al studierii istoriei naţionale. Se impune reluată tradiţia avută de istoriografia noastră în studiul istoriei Mării Negre, al Europei centrale şi răsăritene, al bazinului oriental al Mediteranei, cercetarea raporturilor şi interacţiunilor între Orientul şi Occidentul european. Vor trebui abordate — în concordanţă cu politica externă de larg orizont şi prestigiu a României Socialiste — domenii noi în istoria politică şi culturală, cum sînt, de pildă, cele constituite de anume state sau culturi din Asia, Africa, America latină etc.

Pentru studierea şi înţelegerea istoriei în sens global, pentru descifrarea cît mai deplină a adevărului istoric — şi care nu este posibilă decît prin analizarea totalităţii faptelor — o atenţie specială va trebui acordată dezvoltării unor discipline de contact: demografie, statistică istorică, geografie istorică, sociologie, psihologie etc.

Crearea unei baze largi pentru studierea istoriei României, condiţie a progresului cercetării istorice, implică continuarea depistării, strîngerii şi publicării în marile colecţii naţionale constituite a izvoarelor istoriei patriei. Experienţa individuală a predecesorilor şi cea colectivă din anii noştri face dovada că aceste colecţii nu pot fi înfăptuite decît într-un cadru organizat instituţional. După mulţi ani de activitate ca editor de documente, N. Iorga găsea că „singură Academia poate organiza pentru mai multă vreme eforturile individuale în vederea strîngerii materialelor şi a redactării unor opere istorice durabile, care să meargă pînă la cele mai mici amănunte". Formarea unor excelente echipe de specialişti în editarea de izvoare, ca şi operaţiile, în curs, de repertoriere a documentelor existente în arhivele din ţară sau din afara graniţelor ei asigură continuitatea şi permanenta creştere, ca valoare, a colecţiilor începute.

Ducerea mai departe a colecţiilor de *Cronici* şi *Inscripţii medievale*, *Izvoare juridice* sau *Călători străini despre ţările române* etc., va contribui la lărgirea bazei documentare a istoriei naţionale.

Dezvoltarea studiilor de istorie economică face absolut necesară publicarea de izvoare statistice (condici de venituri şi cheltuieli, statistici fiscale, registre vamale, catagrafii etc.). O atenţie specială va trebui acordată publicării de izvoare ale istoriei moderne şi contemporane a României. Sîntem în curs de perfectare a colaborării cu Ministerul Afacerilor Externe privind publicarea unei mari colecţii de *Documente diplomatice*.

În afară de publicaţiile de izvoare, cercetarea istorică va beneficia de pe urma elaborării unor instrumente de lucru: dicţionarul de instituţii medievale, Atlasul istoric ş.a.

Efortul pentru îmbogăţirea bazei documentare va fi conjugat cu străduinţa de a trata în lucrări monografice temeinice probleme de mare actualitate pentru istoria naţională şi cărora li se acordă o însemnătate deosebită în confruntările ideologice pe plan internaţional. Pentru a face cunoscute în afara hotarelor ţării istoria, cultura şi civilizaţia românească şi pentru a infirma comentariile eronate sau insidioase făcute la adresa noastră de unii istorici străini se simte nevoia creşterii numărului de monografii şi sinteze istorice care să se publice în limbile de circulaţie universală. Trebuiesc adîncite cercetările şi grăbită finalizarea lor prin publicare în probleme ca: poporul român singur urmaş al romanităţii orientale, continuitatea şi unitatea [illegible] pe care-l locuieşte,

www.dacoromanica.ro

statutul juridic internațional al statelor românești medievale, formarea națiunii române, consolidarea statului național român, România în perioada dintre cele două războaie mondiale (lupta dusă de țara noastră în perioada respectivă pentru menținerea unității și suveranității sale naționale), România în perioada construirii socialismului — problemă ce implică studierea multilaterală a procesului de construcție socialistă în țara noastră și a inițiativelor României în politica externă.

Cercetarea acestor probleme, transpunerea în practică a indicațiilor din Expunerea recentă a tovarășului Nicolae Ceaușescu reclamă participarea activă, simț de răspundere și o creștere a nivelului de organizare a activității științifice.

În această privință planurile de cercetare vor trebui întocmite în așa fel încît să răspundă în mai mare măsură cerințelor științifice de mare actualitate. Un contact sistematic cu forurile superioare științifice și politice va permite punerea în lucru și apariția în timp util a unor studii și monografii, pe teme majore, reclamate de interese superioare științifice și politice. În felul acesta s-ar elimina improvizațiile și s-ar asigura lucrări de înaltă ținută științifică. Orientarea tematică a cercetărilor va trebui să fie ajutată de o planificare elastică a acestora, tocmai pentru a ține pas cu dezvoltarea vertiginoasă a științei și tehnicilor de lucru și pentru a răspunde la o ierarhizare a urgențelor pe care o vor impune situații, de multe ori imprevizibile.

În ultima vreme se constată pe plan internațional o tot mai susținută preocupare pentru folosirea unor metode și tehnici de lucru moderne, care să sporească argumentarea științifică, o preocupare de „întinerire" a bătrînei noastre științe prin mai larga folosire a statisticii și prin tendința de a opera în istorie cu categorii matematice, cu produse ale gîndirii matematice.

Orice istoric autentic își dă seama astăzi că fără o analiză numerică cunoașterea faptelor nu este niciodată completă. Analiza numerică nu poate fi realizată, însă, pornind de la cifre luate izolat; cifra izolată nu are decît o importanță secundară, ea capătă semnificația prin punerea ei în raport cu alte mărimi. Rezultă de aici necesitatea — de care aminteam — de a intensifica efortul de publicare a izvoarelor statistice care să permită alcătuirea seriilor statistice necesare pentru a urmări dinamica fenomenelor luate în studiu, în special a fenomenelor economice.

Dezvoltarea cercetărilor istorice depinde în cel mai înalt grad de pregătirea cadrelor de specialitate. S-a spus — și pe drept cuvînt — că „cea mai grea problemă a muncii de cercetare este cea a oamenilor care trebuie să o facă". Știința, fiind una din manifestările cele mai caracteristice și mai marcante ale epocii și civilizației contemporane, fiecare țară se preocupă de crearea și lărgirea potențialului ei științific, avînd conștiința clară că viitorul ei este strîns legat de descoperirile și realizările savanților și tehnicienilor pe care îi are.

Referindu-se la problema formării și creșterii cadrelor de cercetare, care condiționează, în ultimă instanță, amploarea și nivelul muncii științifice, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta că „Pe măsura dezvoltării economiei și culturii, a înaintării țării noastre pe calea progresului, rolul cadrelor capătă o importanță sporită în întreaga viață socială. Marile cuceriri ale civilizației moderne, descoperirile științifice, perfecționarea tehnicii sînt

www.dacoromanica.ro

rodul minții și mîinilor omului — creatorul tuturor bunurilor, al tuturor valorilor materiale și spirituale ale societății".

Munca de cercetare în domeniul istoriei, ca de altfel în oricare alt domeniu al științei, reclamă cercetători cu vocație, pătrunși de spirit de cercetare, cunoscători ai mai multor limbi străine, în măsură să urmărească concluziile investigațiilor științifice din alte țări.

Problema recrutării, a creierii condițiilor de formare și formarea cadrelor științifice în domeniul istoriei este de cea mai mare importanță, prin ea se reflectă grija pentru propășirea acestei discipline. Un bun colectiv de cercetători este în măsură să asigure viața științifică care impune valorile reale, stimulează cercetarea, obligă să se țină pas cu realizările și dezbaterile pe plan internațional.

O mare însemnătate pentru progresul științei istorice o are crearea și permanentizarea climatului favorabil schimbului de idei, confruntării de opinii, ce constituie viața însăși a disciplinei istorice. Aceasta impune obligația permanentei pregătiri teoretice, a „creșterii combativității ideologice împotriva concepțiilor retrograde, idealiste, mistice, a curentelor de idei neștiințifice care vin în contradicție cu progresul neîntrerupt al cunoașterii umane".

Progresul istoriografiei românești reclamă crearea și permanentizarea atmosferei în care să se dezvolte tendința de cooperare între cercetători, să se întărească spiritul colectiv. Pe măsură ce știința istorică progresează amploarea și complexitatea problemelor necesită tot mai mult efort conjugat, colaborarea directă a mai multor cercetători care să lucreze în echipă, în colectiv, la rezolvarea unor probleme bine definite.

Comunicările științifice în Institut, sesiunile de comunicări sînt menite să întrețină viața științifică și să contribuie la stimularea unor cercetări științifice valoroase. Eficiența pe care o au în genere simpozioanele științifice face necesară creșterea preocupării pentru temeinica organizare a unor asemenea manifestări științifice în jurul unor probleme actuale sau vizînd domenii de cercetare cărora trebuie să li se acorde mai multă atenție în viitor.

Confruntările în cadrul unor congrese organizate în țară sau în străinătate sînt mijloace de verificare a tăriei proprii, de cunoaștere a unor experiențe științifice care pot îmbogăți propria experiență, pot să ofere sugestii și să contribuie la perfecționarea metodelor de lucru.

Tradiția pe care o avem, obligația de a duce mai departe și de a ține pas cu dezvoltarea cercetărilor istorice din alte țări, prevederile din recenta Expunere a tovarășului Nicolae Ceaușescu, impun întocmirea, urmărirea consecventă și înfăptuirea unui program sistematic, eficace de înnoire continuă a cunoștințelor cercetătorilor, de specializare a lor.

Fără un orizont larg și fără un sentiment de înaltă responsabilitate a muncii sale în societate, cercetătorul poate deveni prizonierul cărților citite, a fișelor extrase, a unor idei preconcepute ; el nu se realizează satisfăcător și deplin, nici ca cercetător și nici ca cetățean. N. Iorga atrăgea atenția istoricilor asupra necesității de a nu fi absenți la problemele actualității. „Ca societatea să ne audă și să ne asculte trebuie să scriem — spunea N. Iorga — ceea ce trebuie. Pulsul preocupărilor noastre să bată în ritmul timpului. Orice subiect am trata... să-l interpretăm în sensul vremii noastre, să-i stoarcem ceea ce această vreme dorește pentru folosul ei...

www.dacoromanica.ro

Nimic nu poate fi mai frumos decît să se găsească la același om de știință și urmărirea adevărului și punerea lui în legătură cu ce dorește lumea dimprejur".

Participarea cercetătorilor la activități cultural-politice contribuie la legarea muncii lor de cerințele actualității, face din fiecare cercetător, în măsura aportului său la aceste activități, un participant activ în efortul general de înălțare a țării.

Strîns legată de organizarea procesului de cercetare și stimulare a vieții științifice este grija pentru îmbogățirea frumoasei noastre biblioteci, pentru organizarea documentării științifice. O atenție specială va trebui să acordăm schimbului de publicații. El înlesnește economisirea de valută și asigură pătrunderea largă a creației științifice românești, cu condiția ca aceasta să se impună printr-un conținut bogat în idei, printr-o varietate tematică și — de ce nu — printr-o frumoasă prezentare grafică.

Exprim convingerea — încrezător în valoarea Institutului — că prin aprofundarea cercetării problemelor majore de istorie națională, folosind tehnici și metode moderne, prin înmulțirea studiilor de istorie universală se va înfăptui în următorii ani o mai deplină racordare a realizărilor istoriografice cu nevoile sociale și științifice ale epocii noastre, o tot mai strînsă legătură a cercetării istorice de sarcinile generale, curente ale frontului ideologic din țara noastră.

Conștienți de funcția socială a disciplinei pe care o slujesc, sensibili la prețuirea ce li se acordă, cercetătorii din Institutul „N. Iorga" își vor pune — sînt sigur — talentul și puterea de creație în serviciul propășirii patriei noastre socialiste și al marilor idealuri ale umanității.

www.dacoromanica.ro

ACTIVITATEA GUVERNULUI DR. PETRU GROZA ÎN PERIOADA DECEMBRIE 1946 — DECEMBRIE 1947

DE

TRAIAN UDREA

Victoria în alegerile din noiembrie 1946 a Blocului partidelor democratice a deschis o nouă epocă în viața parlamentară a țării, a consolidat regimul democratic de stat instaurat la 6 martie 1945, a creat condițiile necesare accelerării procesului transformărilor revoluționare social-economice și politice în direcția trecerii la o etapă revoluționară superioară, etapa revoluției socialiste.

În urma alegerilor din 19 noiembrie 1946, Blocului partidelor democratice i-au revenit 348 din totalul de 414 mandate. Uniunea populară maghiară candidînd, din considerente tactice, pe liste separate, dar situîndu-se, din punct de vedere programatic, pe aceeași linie cu a celorlalte forțe democratice ale țării, a obținut, la rîndul ei 29 mandate. Reiese că listele B.P.D și UPM totalizau împreună 377 de mandate deci majoritatea absolută [1]. Victoria categorică a forțelor democratice a avut multiple repercusiuni asupra desfășurării vieții politice, asupra destinului unor partide și organizații politice.

Astfel, două din partidele de opoziție — partidul liberal Brătianu și partidul social-democrat independent — datorită numărului redus de voturi și mandate parlamentare vor înceta să joace un rol important în viața politică a țării. Partidul național-țărănesc Maniu va polariza, în continuare, cvasitotalitatea forțelor reacționare, ceea ce va ușura acțiunea de izolare și de îndepărtare a lui din viața politică a țării.

Înfrînți în alegeri și conștienți de faptul că numărul mic de mandate ce-l dețineau (33) nu le va permite să lupte pe căi legal parlamentare împotriva procesului transformărilor democratice, fruntașii P.N.Ț. — Maniu au recurs la tactica boicotării activității parlamentare neautorizînd deputații P. N. Ț. să participe la lucrările parlamentului.

Un alt rezultat important al victoriei categorice în alegeri a forțelor democratice, l-a constituit faptul că reprezentanții partidelor și organizațiilor muncitorești, țărănești ai intelectualității progresiste dețineau majoritatea absolută în parlament, fapt ce diminua rolul și posibilitățile

[1] Cu privire la rezultatele definitive ale alegerilor parlamentare din 19 noiembrie 1946, vezi „Monitorul oficial" P. III-a, din 4, 5 și 6 decembrie 1946. (Comunicatul comisiei de validare și dezbaterile din cadrul primei ședințe, de deschidere, a parlamentului).

www.dacoromanica.ro

de manevră ale reprezentanților burgheziei liberale (tătărești) în guvern și parlament și în genere în întreaga viață politică a țării. Existența unei majorități democrat-populare în guvern și în parlament a permis adoptarea și punerea în aplicare a unor legi și măsuri revoluționar democratice, unele cu caracter anticapitalist chiar și în prezența și indiferent de poziția adoptată de ultimii reprezentanți ai burgheziei în guvern și parlament.

Victoria obținută de Blocul Partidelor Democratice în alegerile parlamentare din 1946 oglindea „baza social politică largă pe care se sprijinea guvernul democratic, compromiterea și izolarea de mase a partidelor burgheze reacționare care curînd aveau să dispară din viața politică" [2].

Victoria în alegeri a B.P.D. a avut, de asemenea, o deosebită importanță pe plan internațional. Noul parlament și guvern, rezultate din alegeri se prezentau în fața străinătății ca organisme reprezentative, pe deplin autorizate să-și asume responsabilități, să încheie tratate, acorduri și tranzacții de orice natură cu toate țările lumii.

La sfîrșitul anului 1946, viața economico-financiară și social-politică a țării, pe lîngă o serie de realizări parțiale, cunoștea multiple dificultăți obiective și subiective, rod al consecințelor războiului, al celor doi ani consecutivi de secetă, al confruntării dintre forțele revoluționare și reacțiunea internă și internațională.

Cu toate eforturile făcute de forțele democratice de clasa muncitoare, în ciuda revirimentului parțial înregistrat în industria siderurgică, textilă, în transporturi și în alte cîteva ramuri, în ciuda asigurării parțiale din import a materiilor prime și unor semifabricate din U.R.S.S., Cehoslovacia, Polonia, pe ansamblu producția industrială lucra încă în unele sectoare la jumătatea capacității sale maxime sau chiar sub acest nivel. O însemnată parte a produselor nu erau destinate pieței interne, ci plății obligațiilor asumate prin convenția de armistițiu [3], ceea ce sporea penuria de mărfuri pe piața internă. Sînt totuși de consemnat eforturile depuse de reprezentanții forțelor democratice în guvern și administrația de stat ca reconstrucția economică a țării să nu se facă respectînd tiparele vechi, ci avîndu-se în vedere noile cerințe ale dezvoltării economice a țării. Astfel, la Brașov, în cadrul trecerii industriei de război pe picior de pace, se va emite¡ începînd cu vara anului 1946, lansarea primei tranșe de 5000 tractoare românești I.A.R.

În agricultură, reducerea masivă a șeptelului, îndeosebi în ultimul an de război, uzura și insuficiența instrumentarului agricol, lipsa îngrășămintelor agricole ca și cei doi ani de secetă afectau negativ atît efortul aprovizionării întregii populații cu un minimum de produse agroalimen-

---

[2] Nicolae Ceaușescu, *România, pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, București, 1968, p. 385.

[3] Încă din mai 1945, luase ființă un organism special „Administrația livrărilor pentru plata reparațiilor de război către U.R.S.S.", înlocuită din ianuarie 1946 prin „Comisia română de legătură cu Comisia aliată de control" care erau obligate să livreze, conform aranjamentelor anuale intervenite între guvernele sovietic și român, cantitățile de mărfuri și prestații convenite.

www.dacoromanica.ro

tare cît și nivelul de trai al majorității țărănimii muncitoare [4]. Guvernul cît și partidele și organizațiile democratice au depus eforturi susținute pentru a atenua urmările nefaste ale războiului, secetei și sabotajului păturilor avute. Vom cita în acest sens, spre pildă, activitatea C.A.R.S. desfășurată în cele 29 județe lovite de secetă [5], constituirea în august 1945 a unui oficiu guvernamental pentru reconstrucția gospodăriilor țărănești din Moldova distruse de război etc.

Penuria mărfurilor de larg consum rezultat al producției industriale reduse, al achitării obligațiilor externe asumate prin convenția de armistițiu cît și al dosirii, în scopuri speculative de către elementele exploatatoare a unor mărfuri deficitare creau mari dificultăți în aprovizionarea populației contribuind în același timp la un curs accelerat al inflației. Dealtfel, forțele reacționare căutaseră de mai înainte, dar mai ales în perioada alegerilor parlamentare să folosească aceste lipsuri ca o armă de luptă împotriva guvernului și a forțelor revoluționar democrate.

Victoria în alegerile parlamentare, apropiata semnare a tratatului de pace cu Națiunile Unite au fost apreciate de forțele revoluționare democratice și în primul rînd de Partidul Comunist Român ca permițînd determinarea unui curs mai accelerat și mai amplu atît programului de reconstrucție economică postbelică cît și întregului proces al transformărilor revoluționare democratice în curs. Alături de guvern în care forțele revoluționare democratice își consolidează pozițiile, noul parlament în care deasemenea reprezentanții maselor muncitoare de la orașe și de la sate dețineau majoritatea, urma să devină un puternic instrument al desfășurării în ritm accelerat a ultimei faze a revoluției populare în țara noastră, faza cuceririi întregii puteri politice de către clasa muncitoare și aliații săi și a pregătirii condițiilor social-economice și politice pentru trecerea la revoluția socialistă.

La sfîrșitul anului 1946, datorită pozițiilor precumpănitoare deținute de forțele revoluționare în parlament, în aparatul de stat, în întreaga viață politică a țării, se creaseră condiții ca transformările revoluționare democratice în direcția trecerii la revoluția socialistă să poată avea loc, de pe pozițiile cîștigate de forțele revoluționar democratice, pe cale pașnică, indiferent de poziția sau opoziția adoptată de ultimii reprezentanți ai burgheziei în parlament, în guvern și în aparatul de stat.

Necesitățile legate de încheierea tratatului de pace, de asigurarea unei treceri gradate, pentru a nu se permite, o eventuală regrupare prematură a partidelor și organizațiilor politice burgheze în afara guvernului, au determinat forțele revoluționare democratice să nu provoace o ruptură imediată cu liberalii tătărescieni mai înainte de a fi fost maturizate toate condițiile trecerii la cucerirea deplină a puterii de stat.

Pe baza programului cu care se prezentaseră în alegeri partidele și organizațiile Blocului partidelor democratice, inclusiv gruparea tătăres-

---

[4] Trebuie avut în vedere faptul că, în urma reformei agrare din 1945, peste 93% din totalul gospodăriilor țărănești, deținînd aproximatix 4/5 din totalul suprafețelor agricole aparțineau țărănimii muncitoare (cf. Costin Murgescu: *Reforma agrară din 1945*, Edit. Academiei, București, 1956, p. 236). Randamentul scăzut și implicit diminuarea producției agricole, determina o reducere importantă a veniturilor țărănimii muncitoare.

[5] Vezi pe larg, despre aceasta Olimpiu Matichescu: *Apărarea Patriotică, 1940—1948*, Edit. științifică, București, 1971, c

www.dacoromanica.ro

ciană, erau posibile adoptarea unor legi și măsuri în direcția consolidării sectorului de stat în economie și finanțe, a controlului asupra producției, și repartiției și circulației mărfurilor pe piață. În afară de acestea într-o serie de țări vecine și prietene funcționau guverne la care participau partide și organizații burgheze; prezența grupării liberale țărănesciene oferea o serie de facilități în colaborarea economică și politico-diplomatică cu guvernele țărilor vecine care erau constituite atît din reprezentanți ai forțelor revoluționare democratice cît și ai burgheziei liberale (de pildă, era cazul Cehoslovaciei care a sprijinit necondiționat delegația română în cursul negocierilor de pace și care ajuta efortul României de refacere economică și de lichidare a urmărilor războiului și ale secetei) [6].

★

La 1 decembrie 1946, a avut loc deschiderea primei sesiuni a Adunării deputaților.

Fruntașii P. N. Ț. Maniu și P. N. L. Brătianu, care ceruseră sprijinul guvernelor britanic și nord american pentru anularea alegerilor și demiterea guvernului Groza încercaseră pînă în ultima clipă să-l determine pe regele Mihai să refuze a citi mesajul regal inaugural. Regele care mai trăise o experiență amară în vara și toamna anului 1945, nedorind să pună în pericol tronul, nu s-a solidarizat cu activitatea antiguvernamentală a fruntașilor celor două partide burgheze din opoziție [6bis]. La 1 decembrie 1946, la deschiderea solemnă a lucrărilor noului parlament democrat, regele a citit mesajul tronului acordînd deci întregul său gir noului parlament ales la 19 noiembrie 1946.

Mesajul tronului anunța necesitatea „de a desăvîrși opera de lichidare a tristelor urmări ale războiului", sublinia că în vederea reconstrucției economice „o deosebită importanță se va da industriei grele și exploatării intensive și raționale a bogățiilor țării", se anunța legiferarea etatizării Băncii Naționale a României, eforturile în direcția ridicării nivelului de trai a populației, pentru modernizarea agriculturii pentru transformarea școlii „într-un bun accesibil întregii populații". Se sublinia, de asemenea, dorința guvernului țării de a duce o politică externă „de activă participare la opera de consolidare a păcii internaționale" [7].

Erau în fond principii politice enunțate încă la Conferința Națională a P.C.R. din octombrie 1945 și pe care clasa muncitoare și aliații săi de pe pozițiile dominante cucerite deja în parlament, guvern și aparatul de stat, își propuneau să le realizeze.

Raportul de forțe pe plan intern ajunsese deci deja la sfîrșitul anului 1946 atît de favorabil forțelor revoluționare democratice încît să permită P.C.R. să-și impună propria sa concepție privind reconstrucția economică și politică pe baze calitativ noi.

★

Noul guvern constituit în urma alegerilor parlamentare din noiembrie 1946 aducea o serie de modificări față de cel anterior atît în privința

[6] Vezi, studiul nostru *Relațiile politico-diplomatice româno-cehoslovace în anii 1938—1947* (lucrare în manuscris).

[6bis] Arthur Gowld Lee *Crown against Sickle*, London, 1950, p. 146.

[7] „Monitorul oficial", P. III.a 4 decembrie 1946.

www.dacoromanica.ro

personalităţilor ce-l formau cît şi al repartiţiei diverselor portofolii şi subsecretariate de stat.

Dacă — ţinînd seama şi de apropiata semnare a tratatului de pace ca şi de alte considerente de ordin intern şi extern — nu se produc modificări semnificative la nivelul preşedinţiei şi vicepreşedinţiei Consiliului de miniştri, a departamentelor afacerilor străine, justiţiei şi afacerilor interne, în ceea ce priveşte majoritatea celorlalte departamente se produc o serie de modificări care în esenţă consolidau poziţiile forţelor revoluţionare democratice îndeosebi în sectorul economic-financiar.

Spre deosebire de situaţia din primul guvern Groza în care liberalii tătărescieni deţinuseră un rol preponderent la conducerea departamentelor industriei şi comerţului, finanţelor, în noul guvern se crează un nou minister, al economiei naţionale, cu atribuţii lărgite privind controlul producţiei şi repartiţiei produselor la conducerea căruia trece secretarul general al C. C. al P.C.R., Gh. Gheorghiu-Dej avînd ca subsecretar de stat şi principal colaborator un alt reprezentant al P.C.R. (I. Gh. Maurer). Ţinînd seama de faptul că încă din guvernul anterior departamentul minelor şi petrolului era repartizat unui reprezentant al P.S.D.(Tudor Ionescu) reieşea că sub controlul liberal rămînea doar departamentul finanţelor.

Se poate afirma că în urma noilor repartiţii a unor departamente, P.C.R. a reuşit să pună în valoare un organism guvernamental de coordonare şi control a activităţii departamentelor economice financiare creat încă din timpul guvernării precedente.

La 24 noiembrie 1945, la propunerea P.C.R. şi ţinînd seama de nevoia coordonării activităţii de aprovizionare, producţiei şi repartiţiei centralizate a mărfurilor pentru nevoile interne şi pentru achitarea unor obligaţii externe asumate printr-o serie de convenţii şi acorduri, s-a creat Consiliul Superior Economic. Noul organism, care înlocuia fosta formulă a delegaţiei economice guvernamentale, avea sarcina de a întocmi programe şi planuri de producţie, de a adopta orice măsuri necesare desfăşurării activităţii economice şi financiare, comerţului intern şi extern, devenea organul suprem de rezolvare a politicii de salarizare, a raporturilor dintre patroni şi salariaţi etc. Hotărîrile Consiliului adoptate cu majoritate de voturi deveneau obligatorii pentru toate departamentele economice şi sociale.

Conform decretului lege[8], Consiliul era compus din miniştrii industriei şi comerţului,. finanţelor, agriculturii şi domeniilor, minelor şi petrolului, muncii, comunicaţiilor, cooperaţiei precum şi guvernatorul B.N.R.

În momentul înfiinţării Consiliului Superior, din cei 8 membrii ai Consiliului 2 erau liberali tătărescieni, 1 — P.C.R., 1 — Frontul Plugarilor, 2 — în P.S.D., 1 — P.N.Ţ. — Anton Alexandrescu, iar al optulea guvernatorul B.N.R. era de orientare liberală. Preşedinte al Consiliului a fost desemnat prin jurnal al Consiliului de miniştri titularul Comunicaţiilor şi lucrărilor publice reprezentantul P.C.R., Gh. Gheorghiu-Dej.

În urma constituirii noului guvern Groza de la 1 decembrie 1946 titularii ministerelor Economiei naţionale (în locul fostului departament al industriei şi comerţului), agriculturii, minelor şi petrolului, muncii,

[8] „Monitorul oficial", nr. 274 din 26 noiembrie 1945, p. 10298—10309.

www.dacoromanica.ro

comunicațiilor și cooperației deci 6 (între care și președintele) din totalul de 8 membri ai Consiliului Superior Economic aparțineau reprezentanților forțelor revoluționar democratice.

Consiliul Superior Economic va deveni în noua componență instrumentul politic prin care forțele revoluționar democratice vor imprima în noul guvern propria lor concepție privind căile de redresare economică, măsurile de îngrădire a tendințelor speculative a cercurilor de afaceri. De pe aceste poziții cîștigate în acest organism guvernamental, P.C.R. și aliații săi vor elabora un intreg sistem de măsuri ce va permite un control tot mai strict din partea maselor largi populare asupra mersului producției și a circulației mărfurilor, și care în ultimă instanță va pregăti condițiile realizării unei stabilizări monetare cu un pronunțat caracter anticapitalist.

Deși, formal, cota de participare a principalelor partide și organizații rămîne aproximativ aceeași totuși se observă o consolidare calitativă a pozițiilor forțelor revoluționar democratice și datorită schimbărilor produse în interiorul unor partide guvernamentale.

Astfel, în urma îndepărtării din P.S.D. a elementelor de dreapta, în guvern încă din primăvara anului 1946 participau numai fruntași ai P.S.D. care acționau în front comun cu reprezentanții P.C.R. și a celorlalte partide și organizații revoluționar democratice.

Pe de altă parte, în urma părăsirii grupării liberale tătărești de o serie de cadre ce făcuseră parte inițial din guvernul constituit la 6 martie 1945 (Dumitru Alimănișteanu, Mircea Durma etc.) creditul acordat noilor titulari tătărescieni (nu întotdeauna de valoarea foștilor titulari tătărescieni, mai înainte menționați) în cadrul guvernului slăbise.

La conducerea unor departamente care intrau în lotul forțelor revoluționare democratice sînt aduse o serie de personalități prestigioase (Tr. Săvulescu, C. Daicoviciu, N. Profiri, Radu Roșculeț). Aducerea la conducerea departamentului Războiului a fostului comandant al diviziei „Tudor Vladimirescu", generalul Mihail Lascăr poate fi apreciată de asemenea ca un nou pas în direcția trecerii acestui important departament sub controlul forțelor revoluționar-democratice.

Fostul departament al Comunicațiilor și lucrărilor publice care făcuse parte din lotul P.C.R. a fost secționat în două departamente distincte : compartimentul cel mai important — comunicațiile — va fi condus tot de un membru al P.C.R. (N. Profiri), liberalii tătărescieni, în compensație pentru cedarea fostului departament al industriei și comerțului (reorganizat în minister al economiei naționale și preluat de P.C.R.), vor primi noul departament al lucrărilor publice. Comparativ cu primul guvern Groza în noul cabinet numărul departamentelor deținute de reprezentanții P.C.R. și P.S.D. crește de la 6 la 8 iar cel al subsecretarilor de stat de la 4 la 6.

Concentrînd controlul asupra unor departamente cheie (interne, economie națională, mine și petrol, comunicații, agricultură, cooperație, educație națională, subsecretariatul Președinției Consiliului de miniștri etc.) forțele revoluționar democratice în perspectiva transformărilor revoluționar democratice preconizate a fi realizate în viitorul apropiat, au reușit totodată să disperseze reprezentanții grupării tătărești spre departamente sau subsecretariate mai puțin importante.

www.dacoromanica.ro

Singurul reprezentant al grupării tătăresciene ce-şi păstrează formal vechea poziţie rămînea Gh. Tătărescu, dar modificările produse în cadrul noului cabinet diminuau poziţia sa. Dacă în primul guvern Groza, Gh. Tătărescu (ca vicepreşedinte, ministrul al afacerilor străine şi şef al delegaţiei române care negociase Tratatul de pace) fusese considerat ca cel mai influent membru al guvernului după primul ministru, în noul cabinet, acest loc îl va avea reprezentantul P.C.R., Gh. Gheorghiu-Dej ca preşedinte al Consiliului Superior Economic şi titular al noului departament al Economiei naţionale.

Toate aceste consideraţii ne îndreptăţesc să apreciem că la 1 decembrie 1946 nu a avut loc o simplă remaniere de guvern, ci că în urma alegerilor parlamentare din noiembrie 1946, se va instala un al doilea guvern de largă concentrare democratică prezidat tot de dr. Petru Groza, dar în care poziţiile P.C.R. şi a celorlalte partide şi organizaţii revoluţionare democratice vor creşte în importanţă [9].

Unul din primele proiecte de legi adus în dezbaterea noului parlament a fost cel privind etatizarea Băncii Naţionale a României. În concepţia P.C.R., prioritatea ce trebuia acordată adoptării acestei măsuri consta în necesitatea de a asigura un control centralizat asupra circulaţiei şi distribuţiei creditelor, a debitelor şi creanţelor. Aşa cum ţinea să precizeze organul central al P.C.R. „numai prin etatizarea Băncii Naţionale, adică prin trecerea în mîinile Statului a acestei pîrghii a vieţii economice şi financiare se va putea obţine un control efectiv asupra producţiei şi distribuţiei mărfurilor, asupra mecanismului de bază al vieţii economice. Întreaga viaţă economică va putea fi mai lesne îndrumată aşa cum cer interesele ţării —" [10].

Printr-un control guvernamental asupra creditelor, circulaţiei bunurilor şi efectelor, asupra operaţiunilor de import-export se putea asigura o politică de sprijinire a investiţiilor productive, de curmare a operaţiunilor speculative, de stabilizare a circulaţiei fiduciare.

„Cu creditul reorganizat, cu o monedă stabilă, cu finanţe publice sănătoase, platforma-program (cu care se prezentase B. P. D. în alegeri — T.U.) va putea fi realizată în toate amănuntele ei" [11].

Banca Naţională a României constituise încă de la înfiinţarea ei o citadelă a finanţei liberale; ea servise şi servea intereselor marii burghezii şi exponenţilor săi politici. Servind interese de clasă opuse forţelor revoluţionar democratice B.N.R. constituise în anii 1945—1946 o frînă însemnată în calea politicii economice promovate de guvernul Groza. În măsura în care în afara Casei regale, finanţa liberală brătienistă deţinea o poziţie cheie în cadrul B.N.R., gruparea tătărescianâ s-a raliat forţelor revoluţio-

---

[9] Cu privire la perioada decembrie 1946 — decembrie 1947 au apărut o serie de lucrări citeva dintre ele special dedicate acestei perioade. Vom menţiona, între altele: *România în anii revoluţiei democrat-populare, 1944—1947* (1971); C. Olteanu. *1947 Un an de transformări revoluţionare în România (1972); Pentru republică în România (1972); 30 decembrie '47. Premise şi semnificaţii* (1972), Mihai Fătu, *Un vot decisiv, noiembrie '46* (1972). În lucrările sus menţionate, ca şi în numeroase studii şi articole apărute sub semnătura lui Gh. Ţuţui, A. Petric, I. Alexandrescu, M. Fătu, V. Liveanu ş.a. se apreciază că la 1 decembrie 1946 a avut loc doar o remaniere (reorganizare) a guvernului Dr. P. Groza format la 6 martie 1945. Pentru considerentele mai sus arătate, nu putem împărtăşi această opinie.

[10] „Scînteia", 1 decembrie 1946.

[11] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

nar democratice pentru etatizarea B.N.R.. Tătărescienii sperau ca, în calitate de deținători ai departamentului Finanțelor în guvern și ținînd seama de experiența lor în materie, să preia ei ca reprezentanți ai Statului, respectiv ai guvernului, controlul asupra principalei instituții de credit și emisiune fiduciară a țării în folosul partizanilor proprii. Ei au pierdut din vedere faptul că în noul raport de forțe în cadrul parlamentului și guvernului, forțele revoluționare democratice odată etatizată B.N.R., vor folosi această măsură ca o pîrghie pentru desfășurarea unei politici economice de îngrădire a oricăror tendințe speculative, pentru accelerarea redresării economice a țării și preluarea sub un control cît mai strict al puterii revoluționar populare asupra întregului proces productiv, de repartiție și circulație a bunurilor. Subscriind la etatizarea B.N.R., liberalii tătărescieni au propus „autonomia" B.N.R., ceea ce ar fi scos-o practic de sub controlul guvernamental.

În ședința sa din 20 decembrie 1946, parlamentul a adoptat cu 282 voturi, contra 7 textul noii legi de etatizare și organizare a Băncii Naționale a României.

Începînd cu 1 ianuarie 1947, toate acțiunile B.N.R., libere de orice sarcină, treceau în patrimoniul statului, fără a putea fi înstrăinate.

Conform articolului 3 „B.N.R., ca mandatar a statului român, asigură *conform îndrumărilor Consiliului Superior Economic, dirijarea și controlul creditului*. Acțiunea sa se exercită asupra tuturor întreprinderilor de bancă și instituțiilor de credit publice sau particulare" [12].

Supravegherea activității B.N.R. de către Consiliul Superior economic al cărui președinte încă de la sfîrșitul lunii noiembrie 1945 era Gh. Gheorghiu-Dej a dat o grea lovitură speranțelor grupării tătărești de a controla prin intermediul departamentului finanțelor activitatea B.N.R. Concentrarea în mîinile P.C.R. atît a președinției Consiliului superior economic cît și a ministerului de resort a permis elaborarea unitară a unor măsuri menite să canalizeze efortul reconstrucției economice a țării potrivit concepției acestui partid.

Cu prilejul instalării sale în fruntea noului minister al Economiei naționale, Gh. Gheorghiu-Dej constata că la acea dată datorită urmărilor războiului și activității potrivnice manifestate de o parte a cercurilor de afaceri opera de refacere economică se anunța a fi „foarte grea și anevoioasă".

Remarcînd unele succese obținute deja în refacerea căilor de comunicații, în repunerea în funcțiune a unor uzine și întreprinderi industriale, perfectarea unor acorduri comerciale și de colaborare economică cu o serie de țări vecine (U. R. S. S., Cehoslovacia, Polonia etc) Gh. Gheorghiu-Dej ținea să sublinieze că principala pîrghie pentru grăbirea reconstrucției economice a țării stătea în mobilizarea forțelor interne, în „sporirea producției în toate domeniile" pe seama creșterii productivității și a disciplinei. În concepția noului titular al departamentului Economiei naționale, permițîndu-se industriașilor obținerea unor profituri rezonabile nu trebuia tolerată sub nici o formă continuarea speculei" [13].

La 5 aprilie 1947, vor fi trecute prin parlament legea de reorganizare a ministerului Economiei naționale din nou în „minister al industriei

[12] „Monitorul Oficial", nr. 298 din 28 decembrie 1946, f. 13158—13159.
[13] „Scînteia", 4 dece

www.dacoromanica.ro

și comerțului". Noul minister reorganizat primea însă competențe mult mai mari decît cel care le avusese fostul departament cu același nume. O parte din atribuțiile ce figuraseră anterior în sarcina Consiliului superior (controlul aprovizionării cu materii prime, al producției, al desfacerii mărfurilor, stabilirea prețurilor, raporturilor dintre salariați și patroni etc.) vor fi trecute pe seama noului departament al cărui titular rămîne în continuare Gh. Gheorghiu-Dej.

Deținînd poziții cheie în noul guvern, forțele revoluționar democratice își vor concentra atenția la sfîrșitul anului 1946 și în primele luni ale anului 1947 în direcția consolidării interne și internaționale a poziției României democrate (o sarcină de prim ordin în acest sens constituind-o semnarea tratatului de pace cu Națiunile Unite) și a elaborării unui complex de legi și măsuri menite să impulsioneze redresarea economică și financiară a țării.

Semnarea Tratatului de pace dintre România și Națiunile Unite la 10 februarie 1947 [14] a marcat un important succes intern și internațional al României democratice și a guvernului Groza.

În ciuda campaniei defăimătoare desfășurată în străinătate de emisarii P. N. Ț. Maniu și P. N. L. Brătianu care căutau să discrediteze guvernul Groza, să-i conteste caracterul reprezentativ și democratic, înfruntînd atacurile emigrației burgheze române, ostilă de asemenea guvernului, delegația română prin repetate memorii, observații, precizări a căutat să obțină și a obținut o serie de prevederi teritoriale, economice sau politice favorabile țării noastre; s-a obținut atenuarea unor prevederi dezavantajoase, reformularea unor articole ale proiectului de tratat menite să salvgardeze interesele momentane, dar mai ales cele de perspectivă. În afirmarea drepturilor suverane ale țării noastre și venind în întîmpinarea unor cereri de garantare a intereselor speciale ale unor cetățeni ai Națiunilor Unite sau ale minorităților naționale din țara noastră delegația română s-a bizuit pe realizările democratice înfăptuite după eliberare și mai ales în urma instaurării la 6 martie 1945 a guvernului dr. Petru Groza.

„Începînd de la 6 martie 1945 și pînă la semnarea acestui tratat — arăta dr. Petru Groza în ședința Consiliului de miniștri din 1 februarie 1947 care a aprobat textul tratatului de pace și a dat împuternicire delegației române să semneze Tratatul — noi am urmărit o linie politică a adevăratei democrații și care linie politică a determinat în cea mai mare parte rezultatele obținute, părțile luminoase ale acestui tratat începînd cu dobîndirea în întregime a Ardealului de nord" [15].

Evocînd o serie de clauze nedrepte cuprinse în Tratat (nerecunoașterea cobeligeranței, caracterul exagerat și veros al unor despăgubiri de război nerezultate din vina României etc.), dr. Petru Groza atrăgea atenția în aceeași ședință că „întreg tratatul este o unitate" [16]. Primul ministru român atrăgea de asemenea atenția că multe din clauzele economico-financiare și chiar politico-militare care aveau să apese din greu viața eco-

---

[14] Cu privire la preliminariile și importanța semnării tratatului de pace, vezi pe larg în lucrarea monografică lui Gh. Țuțui și Șt. Lache, *România și conferința de pace de la Paris* — 1946.

[15] Arh. C.C., al P.C.R., fond 103 (Stenogramele Consiliului de miniștri) dosar 9028/46; cf. lucrarea lui Ion Enescu, *Politica externă a României în perioada 1944—1947*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979.

[16] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

nomică și politică a țării în primii ani de la semnarea tratatului erau vremelnice „Ceea ce rămîne însă — preciza dr. Petru Groza — țara ca o unitate (suverană și independentă — T. U), cu hotarele ei așa cum sînt este deajunsă temelie pentru ca să păşim uniți la reconstrucție... Depind numai și numai de munca noastră, de hotărîrea noastră de a lucra înainte în slujba progresului și prosperității acestei țări" [17].

Referindu-se la noul statut internațional conferit României în urma tratatului de pace, organul central de presă al P.C.R. preciza în editorialul său : „Țară mică, România intră, prin semnarea tratatului de pace în circuitul politic și economic internațional, pregătită să joace un rol activ în opera de consolidare a păcii" [18].

Semnarea tratatului de pace, consolidînd poziția internă și internațională a întregului guvern, va da în continuare o mai mare libertate de acțiune partidelor și organizațiilor ce-l compuneau, privind inițiativele și confruntările de opinii pentru realizarea a noi pași pe calea democratizării vieții economice și social politice.

O serie de măsuri economice de combatere mai energică și eficientă a sabotajului unor însemnate cercuri de afaceri față de ideea refacerii economice nu în favoarea unei minorități exploatatoare și de revenire la regimul social-economic inechitabil antebelic, ci în direcția ridicării nivelului de trai al maselor largi populare în pas și corespunzător cu efortul pe care acestea îl făceau pentru sporirea producției industriale și agricole, fuseseră dacă nu aminate, în orice caz atenuate atîta timp cît întregul guvern trebuia să se prezinte la conferința de pace fără fisuri și tensiuni interne.

După semnarea tratatului de pace, pe primul plan al preocupărilor guvernului al forțelor revoluționar democratice trece mobilizarea principalului efort în direcția redresării rapide a economiei naționale. În perspectiva trecerii la revoluția socialistă, capătă o deosebită importanță asigurarea unei baze economice de plecare cît mai apropiate de nivelul antebelic.

În faza de trecere la înfăptuirea sarcinilor revoluției socialiste, clasa muncitoare și aliații săi, pornind de la pozițiile dominante deținute în viața politică a țării, trebuiau să determine producătorii și îndeosebi marile întreprinderi să atingă parametrii cît mai înalți de producție.

Începînd cu 15 ianuarie 1947, o delegație economică guvernamentală română condusă de Gh. Gheorghiu-Dej a negociat la Moscova timp de 5 săptămîni un amplu acord comercial și de plăți cu U.R.S.S. Valoarea totală a acordului era evaluată la 40 milioane dolari; fiecare parte livra celeilalte mărfuri în contra partidă de cîte 15 milioane dolari; în plus partea sovietică acorda României sub formă de credit mărfuri în valoare de alte 10 milioane dolari (acest credit urma să fie rambursat de partea română în următorii 4 ani începînd cu 1948).

Prin acest acord, urmau să fie importate de U. R. S. S., între altele 35.000 tone fontă, 120.000 tone cocs, 50.000 tone minereuri fier, 13000 tone bumbac brut (în afara altor 4000 tone bumbac care urmau să fie prelucrate în filaturile române și expediate apoi către fabricile din U. R. S. S.).

[17] *Ibidem.*
[18] „Scînteia", 12 fe

www.dacoromanica.ro

Partea română avea să livreze în compensaţie produse petroliere, ciment, material lemnos, carton asfaltat, sodă caustică etc.).

Acest acord ca şi alte acorduri similare (încheiate, îndeosebi pentru materii prime şi produse siderurgice, cu Cehoslovacia şi Polonia) permiteau sporirea producţiei într-o serie de ramuri cheie: siderurgie, textilă etc. [19].

În concepţia P. C. R., reconstrucţia economică trebuia să se înfăptuiască nu pe calea unor împrumuturi oneroase, cum se procedase de multe ori înainte de 23 august 1944, ci prin sporirea continuă a producţiei pentru atingerea nivelului antebelic, iar apoi prin depăşirea acestui nivel. Mobilizînd întreaga clasă muncitoare în acest efort de redresare economică Partidul Comunist nu înţelegea ca rezultatele acestui efort general să fie anulate de tendinţele speculative şi evazioniste ale marelui capital.

În cursul lunii martie 1947, în şedinţele Consiliului de miniştri, în Consiliul Superior Economic, în presă, în consfătuirile conducerilor partidelor ce formau guvernul au loc ample dezbateri privind modul în care trebuiau organizate îndrumarea, controlul şi în fond organizarea producţiei spre a se ieşi cît mai grabnic din situaţia economico-financiară grea prin care trecea ţara.

În ciuda opoziţiei miniştrilor liberali, guvernul adoptă şi supune parlamentului proiectul de lege de reorganizare a ministerului Economiei Naţionale în minister al Industriei şi comerţului.

În urma legii de organizare a ministerului Industriei şi comerţului în componenţa noului departament intrau direcţiile fostului minister al Economiei naţionale, subsecretariatul Aprovizionării, Comisariatul Preţurilor, Comisariatul pentru comerţul exterior şi subsecretariatul industriei de stat [20].

Noul minister căpătă astfel, valenţe noi care-i confereau atribuţii de îndrumare, supraveghere şi control asupra întregii activităţi economice a ţării, îndeosebi asupra producţiei industriale, a comerţului intern şi extern, în stabilirea preţurilor, salariilor, în controlul creditelor cu caracter productiv etc. [21].

Odată adoptată legea cadru a noului minister al Industriei şi comerţului, din iniţiativa P. C. R. (în guvern din iniţiativa Consiliului Superior Economic şi a ministerului Industriei şi comerţului) s-au propus treptat o serie de legi şi programe de măsuri care, în esenţă, aveau să asigure redresarea în ritm accelerat al producţiei industriale sub controlul reprezentanţilor clasei muncitoare în guvern şi în întreprinderi.

Primul pas important în acest sens l-a constituit elaborarea şi supunerea spre aprobarea guvernului şi parlamentului a proiectului legii oficiilor industriale.

---

[19] În 1946, deci înainte de acordul mai sus amintit, producţia industrială în sectorul siderurgic şi metalurgic fusese de 46,7% iar cea textilă de 44,6% faţă de nivelul anului 1938 (datele sînt extrase din „Evoluţia economiei româneşti", nr. 1, aprilie 1948, p. 5 şi urm.).

[20] Ilie Puia, *Politica industrială a puterii revoluţionare democratice în perioada refacerii economice (decembrie 1946 — decembrie 1947)* în „Studii şi materiale de ist. cont. " vol. III, Edit. Academiei, Bucureşti, 1978, p. 62.

[21] „Monitorul Oficial" P.I, nr. 89 din 15 aprilie 1947; Legea a fost votată în şedinţa Parlamentului din 5 aprilie 1947 (vezi „Scînteia", 6 aprilie 1947).

www.dacoromanica.ro

În expunerea de motive, rostită la 25 mai 1947 în parlament de Gh. Gheorghiu-Dej, se arăta că, după diverse experienţe s-a ajuns la concluzia creării oficiilor industriale ca organisme mixte care urmau să secondeze eforturile ministerului Industriei şi Comerţului „în vederea planificării producţiei, a colectării materiilor prime, a valorificării produselor, a unei supravegheri a procesului de producţie, pentru îmbunătăţirea lui, a raţionalizării şi a îmbunătăţirii calităţii ca şi a ieftinirii produselor rezultate"[22].

Pentru a linişti aprehensiunile cercurilor de afaceri care interpretau controlul statului drept o expropiere parţială, o blocare a spiritului de iniţiativă etc., raportul proiectului de lege ţinea să precizeze că „Esenţa funcţionării oficiilor industriale este perfect compatibilă cu sistemul capitalist al economiei noastre. Ele vor îndeplini din acest punct de vedere un rol multiplu. Ele contribuie la procesul de concentrare a industriilor pe ramuri de producţie şi în felul acesta întăresc posibilităţile de realizare productivă în sectorul respectiv. Pe de altă parte crează îndrumări constante şi fixează pentru prima oară un rol precis atît factorului muncă, cît şi factorului capital" [23].

În replică la adepţii refacerii pe baza creditelor străine, raportorul arăta că „Creditul din afară există pentru orice popor şi oricare regim care munceşte şi crează mărfuri pentru schimb" [24].

Proiectul legii oficiilor industriale a fost întîmpinat cu vădită ostilitate de partidele burgheze din opoziţie cît şi cu o puternică rezistenţă din partea liberalilor tătărescieni.

În şedinţa sa din dimineaţa zilei de 23 mai 1947, comitetul executiv al Partidului Naţional Liberal Tătărăscu „luînd în cercetare proiectul pentru înfiinţarea şi funcţionarea oficiilor industriale constată că el nu satisface cerinţele redresării economiei noastre naţionale" [25].

Considerînd în forma propusă proiectul ar fi frînat iniţiativele particulare de refacere a ţării şi deci ar constitui prin această o frînă în sporirea producţiei, tătărescienii decid să prezinte o serie de amendamente. În cursul zilei de 24 mai au continuat conciliabulele liberal tătărăsciene, iar pe 25 mai s-au depus o serie de amendamente ce nu au fost admise de majoritatea parlamentară care a votat proiectul legii oficiilor industriale în forma propusă de P. C. R. [26].

Liberalii tătărescieni au votat contra legii, fiind puşi în minoritate. Puşi în situaţia de a opta pentru o confruntare prelungită şi amplificată cu majoritatea revoluţionar-democrată din guvern sau de a accepta politica faptului împlinit, liberalii tătărescieni decid să continue colaborarea în guvern.

Într-un editorial consacrat acţiunii de guvernare oficiosul tătărescian „Drapelul" ţinea să desmintă posibilitatea unei rupturi. Dimpotrivă se arăta în articol „Mai mult ca oricînd pentru a se asigura succesul unei

---

[22] „Scînteia", 27 mai 1947.
[23] Ibidem.
[24] Ibidem.
[25] „Drapelul" 27 mai 1947.
[26] Despre rolul jucat de oficiile industriale în 1947, vezi E. Hutira *Despre controlul muncitoresc în România (1944—1948)* în „Studii" nr. 3, 1957, p. 53 şi urm.; Maria Curteanu, *Sectorul de stat în România anilor 1944—1947*, Edit. Academiei, Bucureşti, 1967, p. 132.

www.dacoromanica.ro

astfel de acțiuni (de guvernare — n.n) este nevoie de unitatea în eforturi, colaborarea în inițiative și continuitatea pentru obținerea rezultatelor favorabile" [27].

Și, în continuare, „Împotriva tuturor adversităților și, pe deasupra oricăror considerațiuni lăuntrice, credem necesare a se afirma categoric că misiunea pe care o are actuala guvernare în viața noastră politică este abia la începutul ei. Această misiune, ratificată prin consultarea corpului electoral va trebui să fie împlinită în spiritul și litera platformei program, fiindcă aceasta constituie contractul dintre țară, parlament și guvern"[28].

După discuțiile privind etatizarea B. N. R. și noua organizare a ministerului Industriei și comerțului, urmase deci dezbaterea și aprobarea unui al treilea important proiect de lege în sectorul economic-financiar în care gruparea liberală de guvernămînt se vedea silită să accepte regula majorității. Mai mult chiar, în ciuda afronturilor primite, ei înțelegeau să se cramponeze de putere, exprimîndu-și speranța în eventualitatea menținerii formulei guvernamentale în funcție pe toata durata legislaturii (alese în noiembrie 1946, pentru 4 ani).

Exponent al unor importante cercuri de afaceri grupate în special în jurul Băncii Românești, dar făcîndu-se ecoul întregii burghezii românești, Gheorghe Tătărescu și apropiații săi politici nutreau speranța că prin acceptarea — în concepția lor „temporar" — a unor legi și măsuri ce lezau sau limitau parțial inițiativa și profiturile capitaliste, ar fi putut cîștiga majoritatea guvernamentală, de partea ideii că, paralel cu planurile de redresare economică bazat pe resurse interne sau cu sprijinul unor țări vecine, să se apeleze totodată și la „sprijinul" financiar al unor cercuri de afaceri capitaliste occidentale.

În acest spirit, Gh. Tătărescu elaborează în cursul lunii mai 1947 un memorand, în care, în esență, pleda pentru reintegrarea României în circuitul economic financiar mondial, pentru aderarea României la o serie de organisme economice și financiare internaționale, pentru atragerea de capitaluri și credite străine ca una din pîrghiile principale ale unei refaceri economice durabile. În condițiile în care se declanșase deja războiul rece în urma discursului lui W. Churchill de la Foulton și a recentelor declarații ale președintelui Truman, acceptarea propunerilor lui Gh. Tătărescu, pledînd spre o orientare și colaborare cu puterile și cercurile de afaceri occidentale putea duce la o înrăutățire a raporturilor României cu U. R.S.S și alte țări vecine, fără certitudinea obținerii unor compensații reale chiar de domeniul economic-financiar din partea marilor puteri occidentale (planul Marshall etc.).

Perspectivele unei bune recolte de cereale (în special grîu), asigurarea din import a unor cantități sporite de materii prime deficitare, necesitatea asigurării unui plafon minimal de mărfuri în vederea realizării stabilizării monetare prevăzută în platforma program a B. P. D. au determinat conducerea P. C. R. să inițieze elaborarea unui program general de redresare economică pe care să-l propună dezbaterii publice și aprobării forurilor legislative.

[27] „Drapelul", 27 mai 1947.

[28] „Drapelul", 27 mai 1947.

www.dacoromanica.ro

În ședința consiliului de miniștri din 14 iunie 1947, Gh. Gheorghiu-Dej, în numele conducerii P. C. R., prezintă „Propunerile Partidului Comunist în vederea îmbunătățirii situației economice și financiare a țării" [29].

Deși aceste propuneri instituiau, în fapt, un control strict al producției și fixau planuri lunare de producție ce sporeau în cazul unor ramuri industriale de la lună la lună, apropiindu-se de nivelul de producție antebelic, aceste propuneri nu vor mai întîmpina opoziția tătărescienilor.

Pe baza aprobării propunerilor P. C. R., de către parlament (la 2 iulie 1947), se va trece la constituirea unei Comisii de redresare economică și de stabilizare monetară [30] a cărui președinție a fost încredințată reprezentantului P. C. R. Gh. Gheorghiu-Dej.

În cursul lunilor iunie-iulie 1947 se adoptă de asemenea o serie de legi în domeniul proprietății și producției agricole. La începutul lunii iunie 1947 la propunerea ministerului Agriculturii și domeniilor în ciuda opoziției grupării tătărescience se votează o lege prin care legea și regulamentul de reformă agrară ca și deciziile dezvoltătoare emise de minister în anii 1945—1947 deveneau acte de guvernămînt nemai putînd fi de la acea dată atacate prin justiție sau într-alt mod[30]. La 6 iunie 1947 este trecută prin parlament legea pentru reglementarea circulației și stabilizării regimului juridic al imobilelor agricole. Legea fixa un plafon maxim (20 ha) de cumpărare a terenurilor pe de o parte, iar pe de altă interzicea împărțirea proprietăților țărănești mai mici de 2 ha la șes și 1 ha la munte în caz de vînzare silită statul avea drept de preempțiune. Dar prevederea esențială a legii era cuprinsă în articolul 42 care stipula anularea din oficiu a tuturor vînzărilor de terenuri sau a recoltei de pe terenuri agricole (era vorba de însămînțările efectuate între 1 august 1946 — 23 iunie 1947) făcute de gospodăriile țărănești sub 5 ha considerîndu-se că au fost făcute sub imperiul foamei. Această lege se aplică în 29 județe calamitate din Moldova și Ardeal [31].

În sfîrșit, la 2 iulie 1947, parlamentul a votat legea nr. 151 privind noul regim de circulație a produselor agricole [32]. Această lege e completată cu legea nr. 306 din 1 septembrie 1947 instituind impozitul în natură [33].

Fixarea unor cote obligatorii și a impozitului în natură în mod progresiv (scutirea celor sub 1 ha, mergînd la sute de kilograme de grîu per hectar în cazul gospodăriilor ce treceau de 20 ha) avea ca efect absorbirea uneori a întregului surplus de cereale deținut de gospodăriile înstărite; apar, uneori, în schimb disponibilitatea de comercializare a cerealelor la gospodăriile mici și mijlocii. Mutarea colectărilor și a impozitului agricol de pe umerii țărănimii muncitoare pe cei ai păturilor înstărite pe lîngă că a asigurat statului un stoc sporit de cereale a dat o grea lovitură tendințelor speculative ale țărănimii înstărite care constituia dealtfel și baza social-politică a reacțiunii la sate.

---

[29] Arh. C.C. al P.C.R., fond 103, dosar 9054 /1947.

[30] „Monitorul Oficial" nr. 127 din 7 iunie 1947.

[31] Mihail Ruseuescu, *Date privind politica agrară a României (martie 1945 — februarie 1949)*. în „Studii și mat. de ist. cont.", vol. III, p. 93.

[32] „Monitorul Oficial", nr. 159 din 15 iulie 1947.

[33] Idem, nr. 200 din 1 sept. 1947.

www.dacoromanica.ro

În condițiile recoltei bune din vara anului 1947, a obținerii primelor rezultate ale aplicării planului de redresare economică, din inițiativa și sub directul control al P. C. R. s-a pregătit stabilizarea monetară din 15 august 1947.

Prin modul cum a fost concepută, stabilizarea monetară a avut un pronunțat caracter anticapitalist.

Indiferent de disponibilitățile de lei vechi, fiecare familie a obținut dreptul de a schimba 150 lei noi, respectiv 250 lei noi pentru familiile țărănești (care predaseră cote din recolta nouă în contul obligațiilor către stat). Întreprinderile erau obligate ca prin vînzarea și valorificarea de bunuri diverse să asigure plata salariilor muncitorilor și funcționarilor în lei noi. Aceasta a obligat pe mulți dintre deținătorii de mărfuri dosite, de napoleoni de aur să le arunce pe piață ceea ce evident a avut un efect salutar asupra aprovizionării populației cu o serie de mărfuri de larg consum, respectiv asupra stabilității leului. Încercînd o sinteză a politicii desfășurate de forțele revoluționar democratice în domeniul economic se poate desprinde caracterul pronunțat anticapitalist pe care-l îmbracă controlul muncitoresc, fie că el se realizează la nivelul unor organisme superioare guvernamentale (Consiliul superior economic, ministerul Industriei și comerțului, Comisia pentru redresare economică) fie la nivelul unor organisme mixte (cuprinzînd reprezentanți ai Ministerului Industriei și comerțului, patronilor și muncitorilor) în cazul oficiilor industriale, fie îmbrăcînd forma echipelor muncitorești de control împotriva speculei. Urmare a aplicării planurilor lunare de producție și funcționarea oficiilor industriale față de cca 50% din producția anului 1938 cît reprezenta producția industrială în primăvara anului 1947, în primăvara anului 1948 deci în ajunul naționalizării se apreciază că ramurile siderurgice și metalurgice ajung la aproximativ 92%, cea a mărfurilor industriale de larg consum la cca 79% iar cea alimentară la 62% față de nivelul anului 1938. În ceea ce privește industria textilă în urma importurilor masive de bumbac sovietic s-a atins aproximativ nivelul antebelic [34].

Dar participarea muncitorimii la diferitele forme de control muncitoresc, familiarizarea unui însemnat număr de membrii de partid cu problemele producției industriale va juca în același timp și un important rol în pregătirea cadrelor necesare preluării și funcționării în bune condiții a mijloacelor de producție în mîna clasei muncitoare în urma naționalizărilor din iunie 1948.

Un alt aspect important constă în faptul că principalele măsuri anticapitaliste începînd cu etatizarea B. N. R. și încheind cu stabilizarea monetară se vor efectua în condițiile prezenței în guvern a reprezentanților grupării tătărești. În momentul cînd se pune problema îndepărtării din guvern a ultimilor reprezentanți politici ai claselor exploatatoare fuseseră deja adoptat și funcționa întregul angrenaj de măsuri economice anticapitaliste care reprezentau în fapt, transpunerea în viață a conceptului reconstrucției economice cu fața la progres preconizat de Conferința națională a P. C. R. din octombrie 1945.

Se poate deci afirma că perioada decembrie 1946 — septembrie 1947 a reprezentat o perioadă de aplicare creatoare în domeniul politicii

[34] Ilie Puia, *op. cit.*, p.

www.dacoromanica.ro

economice a tezelor P. C. R. privind perioada de trecere de la capitalism la socialism.

Înființarea unor noi întreprinderi (punerea bazei industriei de tractoare de pildă) a reprezentat primii pași în direcția concepției Partidului că o dezvoltare energică și eficientă a economiei naționale nu putea avea loc decît pe calea dezvoltării cu prioritate a industriei grele, transporturilor, electrificării etc., concepție ce-și va găsi aplicarea largă în anii socialismului.

★

Victoria în alegeri a B.P.D. în noiembrie 1946 a fost urmarea activității și influenței sporite a P. C. R. în cei doi ani anteriori de desfășurare a revoluției populare.

De la cîteva mii de membrii de partid și a cîtorva zeci de mii de simpatizanți în ajunul insurecției, în ianuarie 1947, Partidul Comunist Român număra 704857 membri. Partidul Comunist devenise cel mai numeros, cel mai puternic și influent partid politic din țară. Prin politica sa de conducător al întregului proces al transformărilor revoluționar democratice el devenise exponentul ideii de progres social-politic, de făuritor al unei Românii democrat populare pentru întregul popor român.

45,84% din efectivele partidului (323.104) erau muncitori, 37,48% (264.233) țărani, 43.465 (6,17%) mici meseriași și mici comercianți, 16810 (2,39%) intelectuali, 52.525 (7,45%) funcționari, 4720 (0,67%) militari. Din totalul membrilor de partid cca 81% erau bărbați iar 19% femei [35].

La începutul, anului 1947 în fața P. C. R. s-a pus problema adoptării unui amplu și complet plan de măsuri organizatorice politice care să asigure cadrul încheierii cît mai grabnice a revoluției populare și pregătirea trecerii la revoluția socialistă.

Acest plan trebuia să țină seama atît de sarcinile proprii speciale, de organizare a partidelor și organizațiilor clasei muncitoare cît și de pregătirea organizațiilor de masă revoluționare care grupau principala forță social-politică aliate ale clasei muncitoare în lupta sa pentru progres social-politic al țării.

De o deosebită însemnătate în clarificarea situației existente după alegeri, a evoluției raportului de forțe, a perspectivelor luptei și formelor de lupte și tacticii revoluționare de urmat a avut-o plenara C. C. al P.C.R. din 8 9 ianuarie 1947.

Făcînd bilanțul creșterii numerice și influenței politice și organizatorice a P. C. R. în toate domeniile vieții politice, plenara a stabilit măsuri organizatorice noi menite să întărească contactul cu masele muncitorești cele mai largi. În acest sens, s-a apreciat că în condițiile consolidării organizațiilor de partid județene, rolul regionalelor de partid ca verigă intermediară între Comitetul Central al partidului și județe nu-și mai avea rostul. Legarea directă a județelor de partid de conducerea superioară a partidului a permis creșterea operativității și eficienței muncii de partid

[35] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 281, f. 1 și urm.; cf. Gh. Țuțui, *Dezvoltarea Partidului Comunist Român în anii 1944—1948*, în „Analele de istorie", nr. 6 1970, p. 3 și urm.

www.dacoromanica.ro

în fiecare județ, ținînd în mai mare măsură seama de specificul și particularitățile social-economice și politice din raza fiecărui județ [36].

Reorganizarea P. C. R. pe județe a asigurat concordanța formei organizatorice a partidului cu împărțirea administrativ-teritorială a țării și în același timp a permis o mai bună conlucrare a P. C. R. cu P. S. D. în F. U. M. (care erau constituite la nivel județean).

În perspectiva pregătirii condițiilor trecerii la revoluția socialistă în fața partidelor clasei muncitoare se punea cu tot mai multă stringență problema făuririi unui unic partid revoluționar marxist-leninist al clasei muncitoare.

Odată etapa alegerilor parlamentare trecută și ținînd seama de învățămintele politice ale colaborării sau ale unor fisuri apărute în colaborarea cu unele organizații, conducerea P. C. R. a trasat ca sarcină comuniștilor care activau într-o serie de organizații politice de masă să treacă la întărirea muncii politice, la transformarea acestor organizații uneori eterogene prin componența socială sau pregătirea politică — în organizații revoluționare de masă, etapă absolut necesară ținînd seama de sarcinile socialiste ce aveau să urmeze după încheierea etapei revoluției populare.

Astfel, în legătură cu principalul aliat al clasei muncitoare țărănimea muncitoare, conducerea partidului a avut în vedere două acțiuni principale. Pe de o parte organizarea separată a proletariatului agricol în sindicate agricole [37].

O a doua cale de consolidare a legăturii partidului cu masele de bază ale țărănimii a fost purificarea rîndurilor Frontului Plugarilor de toate elementele exploatatoare sau compromise.

În ședința extraordinară a comitetului executiv al Frontului Plugarilor din 24 aprilie 1947, luîndu-se în discuție poziția și sarcinile de viitor ale Frontului Plugarilor după un larg expozeu al dr-ului Petru Groza s-a adoptat un comunicat în care evocînd faptul că Frontul Plugarilor de la începutul existenței sale s-a alăturat clasei muncitoare contra asupririi și pericolului fascist, a hotărît că pentru a ține pasul cu mersul înainte al revoluției populare să treacă la reviznirea și regruparea cadrelor sale astfel încît la toate posturile de conducere ale organizațiilor de jos pînă sus să precumpănească elementele nevoiașe, cinstite și devotate cauzei țărănimii muncitoare [38].

Transformarea Frontului Plugarilor dintr-o organizație (front) al întregii țărănimi, într-un partid revoluționar al țărănimii muncitoare s-a desfășurat în cursul întregii veri și la începutul toamnei anului 1947.

La sfîrșitul anului 1947, masele de bază ale țărănimii organizate, în afara numeroaselor celule de membrii P. C. R., în sindicate ale muncitorilor agricoli și într-un partid al țărănimii muncitoare; se creaseră condițiile ca P. C. R. să poată cu ajutorul acestor organizații să mobilizeze în

---

[36] Ibidem, dosar 235, f. 1 și urm. (Instrucțiunile C.C. al P.C.R. privind reorganizarea P.C.R.).

[37] În martie 1947, are loc primul congres de constituire a Uniunii sindicatelor de salariați agricoli pe țară; la sfîrșitul anului 1947 cei peste 100.000 muncitori agricoli activau în 18.000 grupe sindicale sătești (vezi studiul nostru: *Aspecte privind alianța muncitoreasca-țărănească în perioada trecerii la revoluția socialistă* în „Studii" nr. 6 1972, p. 1215 și urm.

[38] „Scînteia", 26 aprilie 1947.

www.dacoromanica.ro

continuare țărănimea la sarcinile transformării socialiste ale agriculturii din țara noastră.

O politică asemănătoare a desfășurat P. C. R. și în legătură cu celelalte organizații de masă.

Un prim succes important îl constituie declarația Uniunii populare maghiare din 12 februarie 1947, de aderare la programul și activitatea guvernului. În urma acestei adeziuni membri ai Uniunii populare maghiare (L. Takacs, L. Banyai etc.) vor primi o serie de sarcini în guvern (la conducerea unor direcții generale în cadrul unor ministere).

În cursul anului 1947 are loc și în cadrul Partidului național popular o acțiune de purificare a organizației în sensul eliminării din conducerea organizațiilor sale a elementelor exploatatoare sau cu stare de spirit reacționară [39]. (Acțiuni similare se produc și în cadrul unor asociații profesionale ale scriitorilor, inginerilor agronomi, ziariștilor etc).

Semnificativ pentru noul raport de forțe creat în urma eliminării tătărescienilor din guvern, este faptul că însăși în sînul grupării liberale excluse din guvern are loc o regrupare. Gh. Tătărescu se retrage de la conducerea partidului. Noul președinte Petre Bejan va publica la sfîrșitul lunii decembrie 1947 un „nou" program intitulat „Ideologia și programul partidului național liberal", care se declara de acord să colaboreze la făurirea unei societăți noi bazate pe principiul proprietății sociale" [40]. Inițiativa lui P. Bejan n-a fost luată în seamă nici de forțele revoluționar democratice, nici de majoritatea foștilor aderenți ai P. N. L. Tătărescu. În alegerile din martie 1948, gruparea lui P. Bejan va obține un număr redus de voturi și curînd după aceea se va autodizolva.

Făcînd un bilanț al acestei ample acțiuni de radicalizare a tuturor partidelor și organizațiilor care participau la opera de guvernare sau o sprijineau, se poate afirma că la sfîrșitul anului 1947, Partidul Comunist izbutise să făurească mai bine zis să reorganizeze pe baze revoluționare, un întreg evantai de alianțe politice, care ar fi făcut posibilă trecerea la revoluția socialistă și înfăptuirea primelor obiective ale revoluției socialiste pe baza unei activități guvernamentale pluripartite.

Considerente de ordin intern, dar mai ales extern, au determinat conducerea P. C. R. la sfîrșitul anului 1947 după constituirea Cominformului să renunțe la aceste linie și să treacă la pregătirea grabnică a făuririi partidului unic muncitoresc unica forță politică care va conduce procesul transformărilor socialiste în țara noastră.

★

La 6 noiembrie 1947, odată cu îndepărtarea tătărescienilor din guvern, are loc o transformare calitativă în puterea de stat în sensul că începînd de la acea dată întregul guvern era compus numai din reprezentanți ai muncitorimii și țărănimii și a aliaților lor, deci devenise un guvern pe dea-ntregul democrat popular.

În cursul remanierilor guvernamentale din noiembrie—decembrie 1947, Partidul Comunist Român a preluat sub controlul său direct trei departamente cheie: afacerile străine, finanțele și ministerul de război. La sfîrșitul anului 1947, Partidul Comunist devenise în fapt, forța con-

[39] Gh. Țuțui, *Contribuția Partidului național popular la lupta pentru transformări democratice (ianuarie 1949 — martie 1949)* în „Anale de istorie", nr. 1/1966, p. 55—65.

[40] „Drapelul", 23 decembrie 1947.

www.dacoromanica.ro

ducătoare a guvernului democrat popular. Se crease astfel, pe plan guvernamental, o situaţie calitativ nouă, care putea asigura trecerea, datorită poziţiilor deja deţinute în stat, la revoluţia socialistă pe o cale paşnică.

În noul raport de forţe creat la sfîrşitul anului 1947, monarhia complet izolată politiceşte şi care îndeplinea în ultima vreme un rol formal, simbolic, va fi abolită [41].

Abdicarea regelui Mihai şi proclamarea Republicii Populare Române marca încheierea revoluţiei populare, marca cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare şi aliaţii săi şi prin aceasta trecerea la o nouă etapă a procesului revoluţionar, etapa revoluţiei socialiste.

Făurirea partidului unic muncitoresc al clasei muncitoare a fost rezultatul colaborării strîns unite (mai ales în urma eliminării elementelor de dreapta din P. S. D., în urma congresului extraordinar din martie 1946) a celor două partide muncitoreşti în toate momentele decisive ale desfăşurării revoluţiei democrat populare fie că a fost vorba de cucerirea treptată a puterii de stat, de efortul comun de mobilizare a clasei muncitoare în opera de redresare economică a ţării, de participarea la principalele acte de guvernămînt ale puterii revoluţionar democratice după instaurarea la 6 martie 1945 a guvernului dr. Petru Groza.

După alegerile parlamentare din noiembrie 1946 colaborarea celor două partide a cunoscut elemente noi atît în acţiunea de neutralizare politică a încercărilor tătărescienilor de a da un alt curs refacerii economice, aderării procesului de democratizare a vieţii politice cît şi în efortul de raliere a tuturor forţelor democratice în jurul programului transformărilor revoluţionar democratice din cursul anului 1947.

Atît în guvern, cît îndeosebi după decembrie 1946 şi la nivelul aparatului de stat, în organele de conducere sindicală conducerea P. S. D. a promovat cu fermitate elemente de stînga revoluţionare ataşate colaborării în front unic muncitoresc, dornice să realizeze o colaborare tot mai strînsă şi sinceră cu P.C.R.

În confruntarea din vara şi toamna anului 1947 cu forţele reacţionare din sînul P. N. Ţ. Maniu şi P.N.L. Brătianu, cu gruparea tătărescianâ în adoptarea seriei de măsuri anticapitaliste cele două partide muncitoreşti au acţionat strîns unite. S-a produs treptat o apropiere tot mai mare a poziţiilor şi punctelor de vedere ale celor două partide pînă la atingerea repetată a unor poziţii identice faţă de toate problemele majore în care era confruntată democraţia populară, clasa muncitoare din România.

În aceste împrejurări, în cursul lunilor septembrie—noiembrie 1947 plenarele celor două partide adoptă rezoluţii în favoarea făuririi partidului unic revoluţionar al clasei muncitoare din România.

Momentul trecerii la revoluţia socialistă a coincis cu definitivarea unificării organizaţiilor celor două partide la nivel de organe locale, cu alegerea delegaţiilor pentru congres [42].

---

[41] Asupra împrejurărilor concrete în care s-a produs actul de abdicare a regelui Mihai şi proclamarea republicii populare vezi lucrarea colectivă *Pentru republică în România*, p. 188 192, precum şi articolul lui V. Liveanu, *Partidul Comunist Român şi monarhia (1944—1947)*, publicat în „Studii", revistă de istorie nr. 6 /1972, p. 1252—1253.

[42] *România în anii revoluţiei democrat-populare, 1944—1947* , Edit. politică, Bucureşti, 1971, p. 304—306, 310—314.

www.dacoromanica.ro

Desăvîrșirea unificării politico-organizatorice a partidului clasei muncitoare va forma ordinea de zi a celui de al VI-lea congres al P. C. R., din februarie 1948.

În contextul situației interne și internaționale de la începutul anului 1948, România democrat-populară se va alinia alături de celelalte țări vecine în frontul democrațiilor populare, va înregistra an de an succese pe calea construirii socialismului în țara noastră.

★

Deși nerecunoașterea cobeligeranței și implicit situația de stat învins stabilită prin Tratatul de pace, îngusta posibilitățile guvernului român de a desfășura o politică externă de deschidere către toate popoarele și statele lumii, totuși în cursul anului 1947 se înregistrează o intensificare a activității diplomatice, a contactelor la nivel înalt al reprezentanților guvernului român cu alte state și guverne.

Începînd din februarie 1947, guvernul român este în măsură să stabilească relații diplomatice și consulare cu un număr sporit de state.

Dezvoltînd în continuare, relații multilaterale cu U. R. S. S. (pe primul plan al raporturilor diplomatice și economice se impun în principal raporturile româno-sovietice, care vor fi consolidate în urma încheierii tratatului de alianță și asistență mutuală româno-sovietic din ianuarie 1948) în cursul anului 1947 și la începutul anului 1948 se înregistrează contacte la nivel înalt cu reprezentanții țărilor vecine și prietene Bulgaria, Cehoslovacia, Iugoslavia.

Atît vizita unei delegații guvernamentale române în Bulgaria — iulie 1947, în Ungaria și în Cehoslovacia (august — septembrie 1947, delegații conduse de dr. Petru Groza) cît și vizita efectuată de președintele Tito la începutul anului următor la București vor contribui la stabilirea unor relații prietenești cu toate țările vecine.

În pragul trecerii la revoluția socialistă, România se găsea încadrată de țări vecine și prietene animate de țeluri socialiste comune. Republica Populară Română va păși la făurirea noii societăți socialiste în condiții în care atît pe plan intern — în urma cuceririi depline a puterii politice de stat — cît și pe plan extern, prin alinierea sa alături de U. R. S. S. și celelalte țări de democrație populară, își va fi fixat opțiuni socialiste ferme.

★

În condițiile trecerii la revoluția socialistă, la începutul anului 1948 în urma făuririi partidului unic revoluționar al clasei muncitoare —forța conducătoare a regimului democrat-popular — misiunea guvernului Groza constituit în urma alegerilor din noiembrie 1946, inițial ca guvern de coaliție democratică între reprezentanți ai forțelor revoluționar democratice și reprezentanți ai burgheziei liberale și ca guvern menit să asigure trecerea pe cale relativ pașnică la revoluția socialistă, se putea considera încheiată.

În noile condiții politice, în cursul lunii martie 1948 se vor organiza noile alegeri parlamentare, care aveau să aleagă o nouă Adunare națională chemată prin noua sa componență și orientare să voteze o nouă constituție, să legifereze un întreg ansamblu de acțiuni în direcția transformărilor socialiste pe plan econom

www.dacoromanica.ro

Referindu-se la modul creator în care Partidul Comunist Român a condus procesul transformărilor revoluționar-democratice în perioada 23 august 1944—30 decembrie 1947, tovarășul Nicolae Ceaușescu ținea să sublinieze cu prilejul aniversării a 25 de ani de la instaurarea guvernului democratic dr. Petru Groza : „Analiza luptelor revoluționare din România confirmă odată mai mult justețea tezelor marxist-leniniste potrivit cărora fiecare popor, pășind pe calea revoluției și construcției socialiste, aduce o experiență proprie, aplică legile generale în forme specifice, corespunzător condițiilor concrete în care trăiește, particularităților istorice diferite de la țară la țară. Desfășurarea încununată de succes a revoluției în România a contribuit la îmbogățirea tezaurului teoriei și practicii marxism-leninismului cu noi metode și forme de luptă, cu noi soluții date marilor probleme ridicate de transformarea socialistă a societății ; experiența din țara noastră a pus cu deosebită putere în evidență rolul maselor în cucerirea puterii, importanța deosebită a unirii tuturor forțelor revoluționare, democratice, progresiste ale națiunii în vederea răsturnării claselor exploatatoare și construirii noii orînduiri sociale [43]".

În ansamblul procesului revoluționar al perioadei 23 august — 1944 — 30 decembrie 1947, perioada revoluției populare, răstimpul dintre victoria în alegerile parlamentare din noiembrie 1946 și momentul abolirii monarhiei, proclamării republicii populare, care marca cucerirea deplină a puterii politice de către clasa muncitoare și aliații săi, se înscrie ca o etapă de realizare într-un ritm mai accelerat a premiselor social-economice și politice care au permis trecerea la o etapă superioară, etapa revoluției socialiste în țara noastră.

Anul 1947 a fost caracterizat ca perioada adoptării și punerii în practică a unei politici economice de neutralizare și de control muncitoresc de stat asupra activității economice a burgheziei. Pe plan politic se constată, pe de o parte, consolidarea și desăvîrșirea regimului democrat-popular (în acest sens înlăturarea tătărescienilor din guvern nu reprezenta o simplă remaniere, ci marca transformarea întregului cabinet într-un guvern democrat popular) iar pe de altă parte tactica diferențiată pe care o folosește P. C. R. pentru îndepărtarea din viața politică a tuturor exponenților claselor exploatatoare.

Menținînd colaborarea și folosind experiența și pozițiile deținute de tătărescieni în economia națională în favoarea politicii guvernamentale de reconstrucție economică pe baze democratice noi care în fond pregăteau trecerea la următoarea etapă socialistă, P. C. R. a renunțat la această colaborare într-un moment în care redresarea economică marca rezultate remarcabile, în condițiile în care clasa muncitoare și aliații săi pregătise suficiente cadre spre a putea prelua sub controlul său principalele mijloace de producție ale țării fără a aduce perturbări procesului general de producție.

În afara guvernului, forțele revoluționar democratice și-au concentrat focul în neutralizarea, izolarea politică și în cele din urmă în înlăturarea de pe scena politică a țării a principalului și celui mai puternic exponent al reacțiunii interne P. N.Ț. — Maniu care încă din 1945 polari-

[43] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate, Rapoarte, cuvîntări, articole, aprilie 1969 — iunie 1970*. Edit. Politică, București, p. 644—645.

www.dacoromanica.ro

zase în jurul său majoritatea și cele mai virulente forțe retrograde și reacționare din țară —și care va trece după înfrîngerea în alegerile din noiembrie 1946 la o activitate semiclandestină antistatală, situîndu-se pe poziții net contrarevoluționare. Eșuarea tentativei trimiterii peste graniță ai unor fruntași ai P. N. Ț. pentru alcătuirea în străinătate a unui guvern de „opoziție" a prilejuit forului legislativ suprem, parlamentul interzicerea acestui partid. În urma procesului intentat în noiembrie 1947 foștilor conducători ai P. N. Ț. Maniu, a rezultat nu numai activitatea lor contrarevoluționară dar și acțiunile antistatale manifestate prin spionaj în favoarea unor puteri străine, incitarea la imixtiune în afacerile interne ale țării noastre etc. [44].

Dealtfel, cu prilejul anchetei preliminare a reieșit că o serie de partizani ai P. N. L. Tătărescu, funcționari ai ministerului afacerilor străine, sprijiniseră activitatea antistatală desfășurată de fruntașii P. N. Ț. Maniu și P. N. L. Brătianu. Aceasta a determinat forțele revoluționar democratice să treacă la înlăturarea cu un ceas mai devreme a liberalilor tătărescieni din guvern și din aparatul de stat.

După înlăturarea din viața politică a țării a P.N.Ț. — Maniu, după îndepărtarea din guvern a tătărescienilor, în condițiile izolării politice a monarhiei, trecerea la ultimul act al îndepărtării ultimului exponent al claselor exploatatoare-regele s-a putut face fără dificultăți deosebite.

De-a-lungul întregii revoluții democrat populare, în lupta pentru cucerirea treptată a puterii politice, pentru asigurarea tuturor condițiilor trecerii la revoluția socialistă „Partidul Comunist Român s-a afirmat ca cea mai puternică forță politică din România, îndeplinindu-și cu cinste misiunea de organizator și conducător al clasei muncitoare, al maselor largi populare, conducîndu-le cu succes la victorie" [45].

Cucerirea puterii politice marca sfîrșitul revoluției populare în țara noastră, trecerea la revoluția socialistă. Abia în urma cuceririi puterii politice, clasa muncitoare din țara noastră, partidul său de avantgardă conducătorul întregului popor pe calea transformărilor socialiste, se va putea trece la opera făuririi unei societăți noi eliberate de orice exploatare, la punerea bazelor socialismului, la desăvîrșirea socialismului și mai apoi la făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate, pas hotărîtor pe calea trecerii treptate spre comunism.

L'ACTIVITÉ DÉPLOYÉE PAR LE GOUVERNEMENT dr. PETRU GROZA DURANT LA PÉRIODE DÉCEMBRE 1946—DÉCEMBRE 1947

RÉSUMÉ

La victoire remportée pendant les élections parlementaires de novembre 1946 a consolidé le régime démocratique instauré le 6 mars 1945 et créé les conditions politiques requises pour l'accélération du processus des transformations révolutionnaires démocratiques en Roumanie.

[44] Vezi, pe larg, *Procesul conducătorilor fostului partid național țărănesc*, Edit. de stat, București, 389 p.

[45] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Edit. politică, București, 1975, p. 55.

www.dacoromanica.ro

Vu que les représentants du parti et des organisations ouvrières-paysannes et de l'intelligenzia progressiste détenaient la majorité absolue dans le parlement et le gouvernement ainsi que dans le Conseil économique supérieur, le rôle des représentants des partis et groupements bourgeois dans la vie politique du pays a diminué et l'on a pu adopter des lois et mesures visant la consolidation du secteur d'Etat dans l'économie et les finances (l'étatisation de la Banque Nationale), du contrôle sur la production, de la répartition et de la circulation des marchandises (la loi des offices industriels, les plans mensuels de production par branche, la stabilisation monétaire, l'impôt agricole progressif et en nature etc.). La fin de l'année 1947 a marqué un pas décisif dans le redressement économique et financier du pays.

Dans le cadre du gouvernement et à l'extérieur de celui-ci, en 1947 les forces révolutionnaires-démocratiques où le Parti Communiste jouait déjà un rôle prépondérant ont déployé une ample action de neutralisation (jusqu'à l'été 1947) et puis d'isolation politique des partis et groupements bourgeois.

Conscients du fait que dans cadre du nouveau rapport politique de forces, du régime démocratique légal existant, ils n'avaient plus la chance de voir restauré l'état de choses d'avant guerre, les partis et les groupements bourgeois passèrent à des actions de sabotage, terroristes, d'espionnage en faveur de certaines puissances étrangères, ce qui a entraîné leur mise hors la loi, leur éloignement de la vie politique du pays.

Le 6 novembre 1947, les derniers représentants bourgeois (membres du parti de Tătărăscu) furent écartés du gouvernement et le 30 décembre 1947 par l'abolition de la monarchie et la proclamation de la république populaire on paracheva le processus de la conquête progressive du pouvoir public par la classe ouvrière et les alliés de celle-ci.

www.dacoromanica.ro

PROCESUL DE LA TÎRGOVIȘTE AL MIȘCĂRII ANTIDINASTICE DIN 8 AUGUST 1870

DE

RADU-DAN VLAD

Conspirația antidinastică izbucnită în noaptea de 7 spre 8 august 1870, la Ploiești, sub conducerea lui Alexandru Candiano-Popescu, nu a fost „o adunare tumultoasă" în care ploieștenii și-au dat frîu liber mîniei împotriva guvernului [1], cum a încercat să o prezinte apărarea în procesul de la Curtea cu Jurați din Tîrgoviște și nici „o copilărie" cum a crezut în primul moment prințul Carol [2]. Ea are rădăcini foarte adînci, fiind de fapt corolarul acțiunilor neîntrerupte ale unor liberali radicali care și după 1866 au continuat să militeze „pentru instituirea unei forme republicane de organizare a statului" [3], chiar dacă la 1870 n-au urmărit instaurarea republicii.

Instalarea lui Carol de Hohenzollern pe tronul României însemna adoptarea principiului monarhic constituțional de guvernare. Așa cum remarca Titu Maiorescu, „Motivul propriu a fost instinctul de conservare al Statului Român", printr-un domnitor dintr-o casă suverană a Europei, urmărindu-se ca noua dinastie să inspire „prin prestigiul ei destul respect, în cît România să nu mai serve puterilor celor mari ale Continentului drept simplu obiect de compensație pentru toate combinațiile lor teritoriale, ca un pămînt fără suflete, care s-ar fi putut nimici în independența sa și alipi cu o egală ușurință cînd la un stat cînd la altul" [4].

C. A. Rosetti, campionul republicanismului la noi, ne-o spune și mai răspicat într-o scrisoare expediată din Paris, la 29 ianuarie 1856, lui M. Kogălniceanu : „*fiecare zi își are lucrările sale proprii.* Cînd nu pot avea republică, lucrez pentru o monarhie care să-mi împiedice calea cît se va putea mai puțin" [5], pentru ca două luni mai tîrziu să revină asupra subiectului : „Eu sînt și-o să mor republican, dar *astăzi* sînt roialist *en-*

---

[1] N. Fleva, Procesul lui 8 august. *Apărarea făcută celor 41 acuzați*, București, 1871, p. 23.

[2] *Memoriile regelui Carol I al României (de un martor ocular)*, vol. V, București, f. a., p. 121.

[3] Apostol Stan, *Grupări și curente politice în România între Unire și independență (1859—1877)*, București, 1979, p. 285.

[4] Titu Maiorescu, *Asupra broșurii „Germania, România și principele Carol de Hohenzollern"*, Iași, 1875, p. 8.

[5] C. A. Rosetti, *Corespondență*, ediție îngrijită, prefață, note și comentarii de Marin Bucur, Edit. Minerva, București, 1980, p. 293 (sublinierea lui C. A. Rosetti).

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 35, nr. 8, p. 903—916, 1982.

www.dacoromanica.ro

ragé" [6]. Este o deosebire fundamentală între C. A. Rosetti din anul 1849, care, la 20 aprilie, îi scrie, tot din Paris, lui Ion Ghica : „*Slăbiciunea* turcilor înşeală şi cînd sînt slabi ne dă în gura muscalului, cînd sînt tari vor să ne înghiţă ei. Socot însă că cerul va fi drept şi că peste o lună două îi vom goni cu toţii din România şi vom proclama Republica română independentă şi socială" [7], şi cel din 1856 ! Maturizarea politică este evidentă. De altfel, chiar în preajma instaurării dinastiei străine el scrie în „Revista Dunării" : „În teorie credinţele mele ... nu sînt monarhice. În *practică sînt silit* a mă conforma totdeauna cu spiritul zilei dominatoriu în Europa" [8].

Se poate spune că ideile lui C. A. Rosetti erau larg împărtăşite în epocă. Ioan Lahovari — viitorul procuror în procesul de la Curtea cu Juraţi de la Tîrgovişte — împreună cu Eugeniu Stătescu — studenţi fiind la Paris — publicau într-o revistă franceză, la 13/25 martie 1866, următoarele rînduri : „dacă românii cer un prinţ străin, nu o fac *pentru plăcerea de a plăti o listă civilă*, nu o fac pentru că se simt incapabili de a se guverna ei înşişi ; o fac ... pentru a nu lăsa nici un pretest intervenţiunii străine... acei care ne impută că nu am profitat de această ocasiune (detronarea lui Cuza — n.n.) pentru a proclama republica nu se gîndesc că sînt necesităţi de situaţiune de care trebuie să se ţină cont ... Ei nu văd decît dreptul nostru ; ei uită de slăbiciunile noastre" [9].

Radicalii. după o scurtă perioadă de reorganizare, au început din toamna anului 1866 să folosească toate mijloacele — banchete, demonstraţii de stradă, petiţii la palat — pentru a-l determina pe Carol să-l înlăture pe liberalul moderat Ion Ghica şi să-i aducă pe ei la guvern. Aliindu-se cu liberalii „cuzişti" din jurul lui M. Kogălniceanu, în urma unor mari agitaţii politice, reuşesc să pună mîna pe putere la 1/13 martie 1867. Pînă în noiembrie 1868, deşi guvernele vor fi conduse pe rînd de C. A. Kreţulescu, Şt. Golescu şi N. Golescu, cel ce le dirija în realitate era I. C. Brătianu, ministru de interne. Acesta, împreună cu C. A. Rosetti — foşti conspiratori şi colaboratori ai diferitelor organizaţii revoluţionare secrete ale Europei —, promovează o politică externă justă din punct de vedere naţional, e drept, dar nepotrivită momentului, angajîndu-se în diferite acţiuni menite să elibereze pe românii aflaţi sub dominaţie străină şi chiar să obţină independenţa României, ceea ce stîrneşte mînia puterilor garante. Carol nu rămîne insensibil la intervenţiile acestora şi-i încredinţează guvernul conservatorului democrat Dimitrie Ghica (16/ 28 nov. 1868).

Mişcarea antidinastică propriu-zisă începe imediat după înlăturarea de la putere a guvernului N. Golescu — I. C. Brătianu şi capătă amploare, în special. după dizolvarea corpurilor legiuitoare în care majoritatea o deţineau liberalii. Alături de ziarele „Românul" şi „Traian", campania de presă împotriva dinastiei este susţinută şi de jurnalul lui Al. Candiano-Popescu, „Perseverenţa". Chiar din primul număr, în articolul-program semnat de redactor, cititorii sînt asiguraţi că noua publicaţie „Va apăra :

[6] *Ibidem*, p. 304 (sublinierea lui C. A. Rosetti).
[7] *Ibidem*, p. 239 (sublinierea lui C. A. Rosetti).
[8] „Revista Dunării", I, nr. 1, 19 dec. 1865, p. 2.
[9] „Românul", X, 16 mart. 1866, p. 98—99; vezi şi Grigore Chiriţă, *Preludiile şi cauzele detronării lui Cuza Vodă*, în „Revista de istorie", tom. 29, nr. 3, 1976, p. 353.

www.dacoromanica.ro

Agricultura, Industria și Comerțul. Naționalitatea contra străinismului, legalitatea contra arbitrariului și regimul Constituțional contra guvernului personal vor fi pururea sprijinite de acest ziar" [10]. Puterea nu rămîne însă impasibilă la atacurile tot mai virulente ale „Perseverenței" și, în primăvara anului 1869, Candiano este arestat mai bine de o lună pentru „delicte politice și de presă", fiind judecat și condamnat, la 22 august 1869, la 6 luni închisoare și cinci ani pierderea drepturilor politice. Din fericire pentru el, în august același an, intervine o amnistie și este eliberat [11].

În august 1869, Al. Candiano-Popescu scoate la Ploiești un alt ziar, „Democrația", în care ia apărarea lui C. A. Rosetti, condamnat de „Pressa" ca „dușman al poporului", trîmbițînd aceleași idei și formule ca și „Românul", cu care, împreună cu „Traian", forma a treia latură a triunghiului „presei liberale" [12]. Prin „Democrația" Candiano-Popescu căuta să-i mobilizeze pe ploieșteni împotriva guvernului conservator și să pregătească terenul pentru viitoarea mișcare antidinastică, ținîndu-i „într-o fierbere necontenită" [13].

În martie 1870 apar frămîntări la Ploiești, de care, desigur, Candiano, șeful liberalilor din localitate, nu era străin. Carol, primind o deputație a negustorilor bucureșteni, le reproșează că se ocupă de politică, avertizîndu-i că o să ajungă faliți „ca toți ploeștenii care fac politică". Candiano îi răspunde imediat în „Democrația": „Dacă aceste cuvinte nu sînt o insultă și o amenințare veghiată, atunci ce sînt ele? Cum Regime? te-am adus în țară prin contra-bandă... și te-am îmbuibat cu bani și cu glorie, noi cetățeni români, și în schimbul binelui și fericirii ce-o așteptam de la tine ne amenințî și ne insulți?" [14]. Și tot în același număr, la rubrica „Varietăți", amenință indirect pe Carol. De curînd sosise la Ploiești o „frumoasă panoramă a Dlui Wilhelm Winter". Printre tablourile prezentate era și acela „care represintă împușcarea imperatorului Maximilian de la Mexico ... principe de gintă germană-plus ILUSTRA (Hohenzollern— n.n.) — ... unul din acei domnitori care a crezut pe poporul ce l-a chemat să-l guverne, netrebnic și demn de faliment", încheind cu îndemnul: „Meargă prin urmare cetățenii ploesceni să vază acest tablou, ca să-și facă o idea ce soartă poate să aibă un cap încoronat—fie oricît de ilustru—cînd apucă pe o asemenea cale nenorocită" [15]. În numărul următor al „Democrației" Candiano atacă din nou dinastia [16]. A doua zi, 20 martie 1870, primul procuror al Tribunalului Prahova, pentru că ziarul „Democrația" „nu încetează de a cuprinde în coloanele sale cele mai triviale ofense Domnitorului României" cere trimiterea în judecată a lui Al. Candiano-Popescu, autorul articolelor de fond, și a lui Dimitrie Pandrav, pentru

[10] „Perseverența", I, nr. 15 17 mart. 1867, p. 1; vezi și C. Corbu, *Alexandru-Candiano-Popescu — participant și cronicar al vieții politice din a doua jumătate a veacului trecut*, în „Revista de istorie", tom. 33, nr. 9, 1980, p. 1743—1746.

[11] „Democrația", I, nr. 2, 24 aug. 1869, p. 1.

[12] M. Bucur, *C. A. Rosetti — mesianism și donquijotism revoluționar*, Edit. M. Eminescu, București, 1970, p. 337.

[13] Biblioteca Academiei R. S. România, Serviciul Manuscrise, Arhiva 734, General Al. Candiano-Popescu, *Amintiri din viața-mi*, vol. II, f. 16 (în continuare Arhiva 734); vezi și C. Corbu, *op. cit.*, p. 1745—1746.

[14] „Democrația", II, nr. 20, 15 mart. 1870, p. 1; vezi și Gh. Cristea, *Conspirația „republicană" din august 1870*, în „Revista de istorie", tom 22, nr. 2, 1969, p. 238—239.

[15] „Democrația", II, nr. 20, 15 mart. 1870, p. 4.

[16] *Idem*, nr. 21, 19 mart. 1870, p. 2.

www.dacoromanica.ro

articolele nesemnate [17]. La interogatoriile ce li s-au luat, în aceeași zi, ambii refuză însă să recunoască că ei ar fi autorii articolelor. Chemat la interogatoriu și a doua zi, 21 martie 1870, asupra lui Candiano se găsește un revolver încărcat, înscenîndu-i-se o nouă acțiune pe motiv că ar fi încercat să-l asasineze pe judecătorul de instrucție [18], respingîndu-i-se cererea de a fi eliberat pe cauțiune [19]. După ce este ținut aproape o lună în detenție este eliberat fără a fi condamnat. Imediat Candiano anunță în „Democrația" că ziarul își va urma mersul lui „tot pe vechia cale ... pentru românism, pentru justiție și pentru libertate" [20].

Instalarea guvernului M. C. Epureanu (20 apr./2 mai 1870), denumit în epocă „Cloșca cu pui", fiindcă-și alăturase gruparea denumită juna dreaptă condusă de P. P. Carp, a mărit nemulțumirile radicalilor, care, văzîndu-se din nou îndepărtați de la putere, și-au concentrat toate forțele și, cu ocazia alegerilor municipale din București, au reușit să cîștige toate mandatele. Alegerile legislative au dat ocazia unor mari confruntări la București, Ploiești și Pitești (unde armata a și tras în mulțime). La Ploiești au loc numeroase arestări, garda civică fiind dezarmată iar guvernul proclamînd deputat pe candidatul său, gen. Cr. Tell, deși acesta nu obținuse decît un sfert din sufragii [21].

„Afacerea" Strousberg oferă noi posibilități radicalilor pentru a lovi în dinastie. Încă din martie 1870 numeroși deputați cer îndepărtarea prusianului Ambronn (numit, prin intervenția personală a lui Carol, comisar al guvernului român pe lîngă Strousberg), înlocuirea acestuia printr-un comisar român și constituirea unei comisii de anchetă [22].

Izbucnirea războiului franco-prusac înfierbîntă spiritele, românii fiind cunoscuți pentru sentimentele lor filo-franceze. Nici nu se anunțase oficial declanșarea războiului și Al. Gheorghiu, deputat al fracțiunii liberale independente de la Iași, adresează la 5 iulie 1870 o interpelare ministrului de externe, căreia, titularul portofoliului, P. P. Carp, îi răspunde cu memorabilele cuvinte : „acolo unde sînt ginții latine, acolo va fi și inima României" [23]. Manifestațiile de simpatie pentru Franța, care, implicit, erau manifestații împotriva dinastiei germane, iau o așa de mare amploare încît prefectul poliției Capitalei, V. Hiotu, interzice la începutul lunii iulie demonstrațiile de stradă deoarece guvernul era nevoit să păstreze o poziție de neutralitate [24]. În vederea evenimentelor care se anunțau încă de la începutul anului, radicalii trimeseră la Paris pe D. Brătianu cu sarcina de a acționa intens pentru pregătirea terenului în vederea unei viitoare candidaturi a lui N. Bibescu, cum spune N. Iorga [25], sau a prințului Napoleon, fiul lui Jérôme Bonaparte, cum afirmă Eugeniu Carada [26], în funcție de împrejurări. Sigur că și Al. Sihleanu, care era reprezentantul

---

[17] Arhivele Statului. Filiala județului Prahova, fond Tribunalul Prahova, secția I, dosar 147, 1870, f. 13—17.

[18] *Ibidem*, f. 97—102.

[19] *Ibidem*, f. 109—110.

[20] „Democrația", II, nr. 22, 5 apr. 1870, p. 1; vezi și C. Corbu, *op. cit.*, p. 1716.

[21] *Istoria României*, vol. IV, Edit. Acad. R.S.R., București, 1964, p. 552 553.

[22] Gh. Cristea, *op. cit.*, p. 233.

[23] P. P. Carp, *Discursuri*, vol. I, (1866—1888), București, 1907, p. 33.

[24] „Monitorul Oficial al României", nr. 148, 8/20 iul. 1870, p. 817.

[25] N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. X, p. 111.

[26] C. Răutu, *Eugeniu Carada* [illegible] Craiova, 1940, p. 147.

www.dacoromanica.ro

liberalilor radicali pe lîngă organizația republicană europeană „Liga internațională", cu sediul al Londra, și-a concentrat eforturile în aceeași direcție [27].

Spre sfîrșitul lunii iulie 1870, liberalii radicali și cei moderați își intensifică acțiunile antidinastice cu scopul de a forța mîna domnitorului pentru a-i readuce la guvern, și mai puțin „pentru răsturnarea lui Carol"[28]. B.P. Hașdeu, care nici el nu era străin de conspirația ce se urzea[29], se folosește, la 29 iulie, de un articol incendiar, apărut cu zece zile mai înainte în „modesta foiță" de la Bacău, „Comuna", pentru a reproduce în articolul „Revista politică", semnat de el, un pasaj în care se cere direct abdicarea domnitorului: „Cît despre prințul Carol, credem că apreciind gravitatea circonstanțelor, nu va zăbovi a depune puterea în mîinele representațiunei naționale, spre a scuti țara de dificultățile ce-i aduce presinta M. Sale pe Tronul României, căci pericolul M. Sale va fi cu atît mai mare, cu cît succesul armelor prusiane va fi mai strălucit" [30].

Aceasta era deci atmosfera în țară la începutul lunii august cînd la Ploiești, Candiano a „proclamat" detronarea lui Carol. Conchizînd, putem afirma că țara fusese cuprinsă de un puternic avînt al mișcării republicane dar, cum bine observă Apostol Stan, „cei mai mulți dintre fruntașii radicalismului român erau republicani din convingere și monarhiști din necesitate" [31]. Deși republicani în întimitatea sufletului lor, C. A. Rosetti și Ion Brătianu, adevărații inițiatori și conducători din culise ai mișcării antidinastice din 1870, erau de acum oameni politici cu o mare experiență, căpătată de-a lungul a aproape trei decenii de lupte aprige, ocupaseră înalte funcții în stat și, în plus, mizau pe victoria lui Napoleon III în războiul franco-prusac. Or, tocmai intervenția brutală a acestuia îl determinase pe Carol să-i îndepărteze de la guvern. În aceste condiții era oare posibil ca experimentații fruntași radicali să încerce instaurarea unei republici în România, cînd nu numai împăratul francezilor s-ar fi împotrivit, dar nici cel de la Viena și, cu atît mai puțin, autocratul țar al Rusiei — ca să nu mai vorbim de Sultan — nu ar fi permis instaurarea unui astfel de regim la granițele imperiilor lor, care, se știe, înglobau o mare parte din teritoriile românești, teritorii pe care, la guvern fiind, conducătorii radicalilor nu se sfiiseră să le revendice, măcar în parte? Desigur că nu. De altfel, chiar C. A. Rosetti recunoaște că, întrucît statul național român ființa de dată recentă, „pînă cînd unitatea română nu va fi întemeiată și pînă cînd țara nu va fi dobîndit dezvoltarea sa complectă, trebuie să las la o parte preferințele mele pentru forma republicană, față cu interesul patriei" [32]. Al. Candiano-Popescu însuși susține caracterul antidinastic, iar nu republican al acțiunii sale. „Nu este adevărat — afirmă el — că la 8 august s-a proclamat republică. Această legendă e copil de suflet al reacțiunii" [33].

---

[27] A. Stan, *op. cit.*, p. 290.

[28] *Idem.*

[29] N. I. Simache, *Mișcările din Ploiești, 1869—1870*, Muzeul de istorie al jud. Prahova, Ploiești, 1971, p. 12.

[30] „Columna lui Traian", I, nr. 38, 29 iul. 1870, p. 1; vezi și Gh. Cristea, *op. cit.*, p. 235.

[31] Apostol Stan, *op. cit.*, p. 286.

[32] Revue Française, articol de Eduard Marbeau. În: *Moartea și înmormîntarea lui C. A. Rosetti. Testamentul său și omagii aduse memoriei sale.* București, 1885, p. 175; vezi și Gr. Chiriță, *op. cit.*, p. 353.

[33] Arhiva 734; vezi și [illegible]

www.dacoromanica.ro

Tot astfel, Eugenia Carada, principalul artizan al evenimentelor din august 1870, demonstrează caracterul lor antidinastie [34], iar Titu Maiorescu, cunoscut pentru dinasticismul său și ura contra radicalilor, nu vorbește în a sa *Istoria contemporană a României* (1866—1900)", în paginile rezervate evenimentelor de la Ploiești, despre proclamarea republicii de către Candiano [35]. Nici alte surse nu pomenesc nimic despre republică [36]. Așa stînd lucrurile, ni se pare firesc să nu dăm crezare „Trompetei Carpaților" a lui N. Basarabescu, cunoscută pentru adversitatea nemărginită față de radicali și dinasticismul slugarnic pe care-l practica, chiar dacă, în numărul din 20 aug./1 sept. 1870, așează pe pagina întîi un articol purtînd titlul „Republica de la Ploesci" [37]. Lipsită de temei este și afirmația lui Gh. Ghimeș care consideră mișcarea antidinastică de la 8 august 1870 o încercare a lui Candiano-Popescu de „instaurare a Republicii de la Ploiești" [38], cu atît mai mult cu cît istoriografia noastră respinge această părere [39], încetățenită în memoria contemporanilor — și apoi împărtășită și de unii istorici — numai datorită vervei lui Caragiale... [40].

Apreciind greșit că Franța va ieși învingătoare și că, deci, momentul este nu numai favorabil răsturnării dinastiei, dar că acest lucru va constitui singura posibilitate de salvare a țării (ceea ce-l face și pe Titu Maiorescu să acorde acestui incident „circumstanțele lui atenuante" [41] o parte din radicali se hotărește să treacă la acțiune. C. A. Rosetti nefiind întrutotul de acord cu acțiunea, sarcina organizatorică și-a luat-o vajnicul republi-

---

[34] M. Theodorian-Carada, *Eugeniu Carada, 1836—1910*, București, 1922, p. 51; M. Theodorian-Carada, *Efemeridele. Însemnări & Amintiri*, vol. I, București, 1930, p. 38; C. Răutu, *op. cit.*, p. 147.

[35] Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României (1866—1900)*, București, 1925, p. 21—22.

[36] Actul de acuzare, redactat pe baza declarațiilor lui Al. Candiano-Popescu, Al. Comiano și altor martori sau inculpați date în fața judecătorului de instrucție al Tribunalului Prahova, nu pomenește nicăieri de proclamarea republicii (Monitorul Oficial, nr. 251, 14/26 nov. 1870, p. 2095—2096 și nr. 252, 15/27 nov. 1870, p. 2097—2098); C. A. Rosetti, cel mai aprig republican, nu a luat parte la complot fiind împotriva detronării datorită momentului, după el, nefavorabil și, în plus, la acea dată era deja în Franța (M. Theodoreanu-Carada, *op. cit.*, p. 42); chiar și „Pressa", ziar guvernamental, care și înainte și după pronunțarea sentinței în procesul „conspiratorilor" nu mai găsește cuvinte pentru a blama mișcarea de la 8 august, vorbind despre conducătorii ploieșteni afirmă că „s-au pus în capul mulțimii cari au proclamat republica *sau nu scim mai ce altă formă de guvern*" — subl. n.—(„Pressa", III, nr. 230, 20 oct. 1870, p. 917), „Gazeta de Transilvania" cînd își anunța cititorii despre mișcarea de la Ploiești, folosind ca sursă ziarele din București, cînd pomenește cuvîntul „republica" adaugă imediat în paranteză semnul exclamării (!) („Gazeta de Transilvania", XXXIII, nr. 62, 12 14 aug. 1870, p. 3); „Czernowitzer Zeitung", din 23 august 1870, comentînd evenimentele de la Ploiești nota că „s-a încercat ... proclamarea unui guvern provizoriu ... constituit din Generalul N. Golescu ca regent ..." (apud M. Sevastos, *Monografia orașului Ploiesti*, București, 1937, p. 105). Regența presupune însă monarhie, nu republică ...; vezi și Gh. Cristea, *op. cit.*, p. 237 și C. Corbu, *op. cit.*, p. 1751.

[37] „Trompeta Carpaților", VIII, nr. 846, 20 aug./1 sept. 1870, p. 1.

[38] Gh. Ghimeș, *Ideea de republică la români*, Edit. științifică, București, 1972, p. 116.

[39] M. Sevastos, *Op. cit.*; Gh. Cristea, *Op. cit.*; Mircea Alexandrescu, Gabriel Mihăilescu, *Cîteva documente inedite, privind mișcarea revoluționară din august, 1870* de la Ploiești, în „Studia Valachica", Tîrgoviște, 1970; N. I. Simache, *Mișcările din Ploiești din 1869—1870*, în *File din trecutul istoric al județului Prahova*, Ploiești, 1971; *Pentru republica în România*. Aron Petric (coordonator), Traian Caraciuc, Ștefan Lache, Nicolae Petreanu, Edit. politica, București, 1972; C. Corbu, *Op. cit.*

[40] Gh. Cristea, *Op. cit.*, p. 238; C. Corbu, *op. cit.*, p. 1751.

[41] Titu Maiorescu, *Op. cit.*,

www.dacoromanica.ro

can Eugeniu Carada, împreună cu Costache Ciocîrlan (administratorul „Românului"), dr. Sergiu și maiorul Pilat (căsătorit cu fata lui C. A. Rosetti, cea născută în iunie 1848 și care primise numele de Libertatea). Redactorul „Românului", Eugenia Carada, a „cutreerat țara întreagă" o lună de zile, reușind să atragă armata (de la Arsenal urma să ia o mie de pușți pe care trebuia să le transporte la Ploiești) din diferite garnizoane și în special pe ofițerii din tabăra de la Furceni, de lîngă Tecuci, unde trebuia să se proclame „Locotenența domnească și să se pornească spre București" [42]. Mișcarea — dirijată din umbră de I. C. Brătianu — era destul de bine pusă la punct și fără acțiunea de nesupunere a lui Candiano se pare că ar fi avut șanse de izbîndă, „numai un concurs nenorocit de împrejurări, trebuia atribuit faptului că mișcarea din Ploiești... dăduse greș" [43].

Pregătirile fiind terminate, Carada fixează declanșarea loviturii pentru 8 august, dar ofițerii de la Furceni temîndu-se a se arunca într-o acțiune hazardată, cer o amînare de cîteva zile sperînd că între timp se va decide soarta războiului franco-prusac [44]. Candiano, spirit aventuros, crezînd că se urmărește compromiterea sa, nu respectă ordinul de amînare și declanșează de unul singur, numai la Ploiești, mișcarea pentru detronarea lui Carol, care trebuia să izbucnească, concomitent, în șapte orașe.

Cum desfășurarea evenimentelor din ziua de 8 august 1870 de la Ploiești a fost tratată exhaustiv de mai mulți autori [45] și trebuie să menționăm în mod deosebit documentatul studiu aparținînd lui Gh. Cristea [46] — nu ne vom mai opri asupra lor.

Reacția guvernului față de această mișcare revoluționară a fost deosebit de promptă. Chiar în ziua de 8 august, la orele 12, primul procuror al Tribunalului Ilfov se adresează judecătorului de instrucție cerîndu-i deschiderea de urgență a unei anchete „avînd în vedere crima încercată astăzi la Ploiești în contra securității interioare a statului" [47]. În aceeași zi, judecătorul de instrucție al Tribunalului Ilfov trimite mandate de aducere pentru 39 de persoane [48], pe baza listei atașate de procuror la memoriul menționat [49]. Imediat încep arestările, printre cei depuși la Văcărești aflîndu-se B. P. Hașdeu, actorul C. Demetriade, maiorul Radu Mihai, căpitanul Mălinescu, locotenentul Tănase Fănuță, C. Ciocîrlan și mulți alții [50]. N. Golescu, arestat și el, este eliberat imediat din ordinul lui Carol [51]. Pînă la sfîrșitul lunii, arestații vor fi însă cu toții eliberați [52] deoarece „nu s-a găsit nimic care să compromită poziținea preveniților sau care să denote cîtuși de puțin participarea acestora la tentativa insu-

---

[42] M. Theodorianu-Carada, *Op. cit.*, p. 37—38.
[43] Radu Rosetti, *Amintiri din tinerețe*, București, 1927, p. 35.
[44] *Istoria României*, vol. IV, Edit. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 554.
[45] M. Sevastos, *Op. cit.*; N. I. Simache, *Op. cit.*; C. Corbu, *Op. cit.*
[46] Gh. Cristea, *Op. cit.*
[47] Arhivele Statului București, fond Tribunalul Ilfov, Secția I C.C. dosar 124, 1871, f. 9 (în continuare Tribunalul Ilfov).
[48] *Ibidem*, f. 12.
[49] *Ibidem*, f. 10.
[50] *Ibidem*, f. 3.
[51] *Memoriile regelui Carol al României (de un martor ocular)* vol. V., București, f. a., p. 121.
[52] „Columna lui Traian", [illegible] 1870, p. 1.

www.dacoromanica.ro

recțională de la Ploești" [53]. Insuccesul anchetei se datora în mare măsură abilității lui E. Carada care, venind pe jos de la Ploiești la București, a stat ascuns pînă a distrus toate documentele compromițătoare și apoi l-a anunțat pe prefectul poliției Capitalei, V. Hiotu, printr-o scrisoare deschisă că poate fi găsit oricînd, acasă sau la redacția „Românul" [54]. Imediat au început arestările și în provincie — I. C. Brătianu la Pitești, A. Stolojan la Craiova, T. Dobrescu la Brăila etc. — dar, curînd, și aceștia vor fi eliberați [55].

La Ploiești, autoritățile aveau să acționeze rapid și cu multă brutalitate, arestînd numeroși cetățeni fără niciun criteriu, astfel încît ofițerul Giurescu, unul din cei însărcinați cu comauda trupelor ce primiseră ordinul să înăbușe mișcarea, caracterizînd atmosfera ce se crease, scrie mamei sale într-o scrisoare din Ploiești, la 20 august, că „orașul era terifiat" iar maiorul Polizu e nevoit să recunoască : „aceia care sînt arestați de dorobanți au suferit prea mult"[56].

Instrucția procesului ce se pregătea participanților la mișcarea de la 8 august, făcută de judecători de instrucție și procurori aduși special din București [57], se va efectua folosindu-se excese [58] ce vor stîrni în cele din urmă dezaprobarea chiar și din partea presei guvernamentale ce condamnase cu vehemență evenimentele de la 8 august [59].

Odată instrucția terminată, guvernului îi e frică să aducă procesul în fața Curții cu Jurați din Ploiești și-l transferă la Tîrgoviște deoarece prefectul de Dîmbovița, Rizu, oferise asigurări că în orașul său „revoluționarii de la Ploești vor fi osîndiți". Pentru a forța mîna juraților, el amenințase că dacă se va da un verdict de achitare, județul va fi împărțit în două : „jumătate se va da Prahovei, iar jumătate se va alipi la Vlașca sau Muscel" [60].

Pentru a fi scutit de orice neplăcere, guvernul hotărăște ca dezbaterile procesului să se desfășoare sub președinția lui M. C. Theodosiade, membru al Curții de Apel din București, iar acuzarea să fie susținută de I. N. Lahovary, procuror general pe lîngă aceeași Curte și, în plus, frate cu ministrul justiției [61]. Abia întors de la Paris, unde-și luase doctoratul în drept, I. N. Lahovary nici măcar nu știa bine românește [62]. În sfîrșit, pen-

---

[53] Tribunalul Ilfov, dosar 124, 1871, f. 3.

[54] „Românul", XIV, 20 aug. 1870, p. 715; Caton Theodorian-Carada, *Ploiești Craiova. Scrieri din timpul revoluției de la 1870. Eugeniu Carada autorul moral al mișcării. Arestarea lui. Revoluționarii craioveni. Aspecte politice. Comentarii.* Craiova, 1937, p. 5; Tribunalul Ilfov, dosar 124, 1871, f. 317; M. Theodorianu-Carada, *Op. cit.*, p. 39.

[55] „Columna lui Traian", I, nr. 43, 1 sept. 1870, p. 1.

[56] Biblioteca Academiei R.S.R., Serv. Msse, *Fragmente din memoriile colonelului Polizu relative la 11 februarie 1866 și revoluția din 1870 de la Ploiești*, Arhiva 1731, f. 3; N. I Simache, *Op. cit.*, p. 16—17.

[57] Arhiva 734, vol. II, f. 36.

[58] „Românul", XIV, 10—11 aug. 1870, p. 687—688; 13 aug. 1870, p. 695; 17—18 aug. 1870. p. 707; 25 sept. 1870, p. 837; 29 sept. 1870, p. 850; 6 oct. 1870, p. 874; 7 oct. 1870, p. 878; 10 oct. 1870, p. 890 și 11 oct. 1870, p. 893; „Dreptatea", IV, nr. 236, 23 aug. 1870, p. 1 și nr. 239, 27 aug. 1870, p. 1; „Columna lui Traian", I, nr. 49, 26 sept 1870, p. 1.

[59] „Pressa", III, nr. 186, 26 aug. 1870, p. 742; nr. 210, 25 sept. 1870, p. 834; „Trompeta Carpaților", VIII, nr. 847, 23 aug./4 sept. 1870, p. 1.

[60] Arhiva 734, vol. II, f. 53.

[61] *Ibidem*, f. 54.

[62] Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei I. C. Brătianu. 1821—1891*, București, 1934, p. 94.

www.dacoromanica.ro

tru a înlătura posibilitatea ori cărei surprize, jurații sînt „trași la sorți pe porunceală" [63], printre ei aflîndu-se funcționari publici, portărei, perceptori etc. care nu se încadrau în condițiile legii. Cîțiva dintre ei constituiau chiar cazuri de incompetență conform codului de procedură penală, deoarece erau primari [64], ca să nu mai vorbim de faptul că trei dintre ei, domiciliați în Tîrgoviște, și anume Nicu Rusu, primul jurat, membru al Comitetului permanent de Dîmbovița (cunoscut ca un aprig adversar al liberalilor) [65], I. Bărbulescu și N. Șerbănescu semnaseră telegrama adresată de cetățenii din Tîrgoviște Domnitorului Carol, prin care se condamna cu asprime „faptul criminale ce s-a încercat să facă inamicii și perturbatorii țării la mai multe locuri și mai osebit la orașul Ploești" [66].

Presa vremii, atît cea guvernamentală cît și a opoziției, se lansează cu patimă într-o campanie pentru cîștigarea opiniei publice și, implicit, a juraților [67]. Nici Domnitorul nu se sustrage de la aceasta și, cu ocazia unui toast ținut la Ploiești, califică drept „acte criminale" evenimentele de la 8 august [68], condamnînd astfel în public pe acei pe care justiția nu-i osîndise încă, fapt ce-i atrage o replică usturătoare din partea „Dreptății" : „Legea pedepsește ca corumpatoare orice presiune asupra juraților : cine va pedepsi această domnească presiune?" [69]

Transportarea arestaților de la Ploiești la Tîrgoviște a oferit populației un bun prilej pentru a le demonstra simpatia de-a lungul întregului drum. Cînd au ajuns, seara, în vechea capitală a Țării Românești, ferestrele caselor „erau luminate cu sfeșnice aprinse, puse între geamuri"[70]. Aici arestații au stat închiși în localul „tunelului Gheorghe Cîmpeanu" [71].

Dacă întregul aparat de stat din Tîrgoviște întreținea o atmosferă prielnică condamnării „complotiștilor", „pe măsură ce se apropia ziua de judecată, în casele lui Iancu Nicolaescu ... era un centru foarte activ de combatere a atmosferei defavorabile ce se crease împotriva lui Candiano-Popescu, Radu Stanian ... Eugeniu Carada" [72]. Iancu Nicolaescu, avocat din localitate ce avea să pledeze în favoarea acuzaților, prieten intim cu I. C. Brătianu, care a și locuit la el în perioada procesului, a reușit să asigure o legătură permanentă cu arestații, ținîndu-i la curent cu situația din țară [73]. Meritele sale la ridicarea moralului acuzaților și, mai ales, la crearea unei atmosfere favorabile acuzaților sînt incontestabile.

---

[63] Arhiva 734, vol. II, f. 55.

[64] „Trompeta Carpaților", VIII, nr. 866, 1 13 nov. 1870, p. 2.

[65] M. Theodoriano-Carada, *Op. cit.*, p. 41.

[66] „Monitorul Oficial", nr. 180, 18 30 aug. 1870, p. 877

[67] „Trompeta Carpaților", VIII, nr. 845, 13/25 aug. 1870, p. 1; nr. 846, 20 aug. 1 sept. 1870, p. 1; „Pressa", III, nr. 210, 25 sept. 1870, p. 837; „Columna lui Traian", I, nr. 40, 20 aug. 1870, p. 1; nr. 43, 1 sept., 1870, p. 1; nr. 44, 6 sept. 1870, p. 1; nr. 47, 18 sept. 1870, p. 1; „Dreptatea", IV, nr. 240, 3 sept. 1870, p. 4; „Românul", XIV, 7 oct. 1870, p. 878; 10 oct. 1870, p. 889—890; 11 oct. 1870, p. 893.

[68] *Regele Carol al României. Cuvîntări și scrisori*, tom I, București, 1909, p. 216—217.

[69] „Dreptatea", IV, nr. 256, 31 oct. 1870, p. 1.

[70] C. Răutu, *Ion C. Brătianu. Omul—timpurile—opera (1821—1891)*, Tr. Severin, 1940, p. 159.

[71] Arhiva 734, vol. II, f. 70.

[72] Muzeul județean de istorie Dimbovița, fond Ion C. Nicolaescu, *Memorii*, f. 10.

[73] *Ibidem*, f. 11.

www.dacoromanica.ro

În ziua de 12 octombrie 1870, într-o sală a hotelului Iancu Filip [74], clădire în care a funcționat mai mulți ani Poliția orașului Tîrgoviște, aflată vis-á-vis de clădirea vechii Administrații Financiare, local încă în ființă și astăzi pe str. Gr. Alexandrescu [75], începeau dezbaterile procesului.

Actul de acuzare susținut de procurorul general I. N. Lahovary se baza în cea mai mare parte pe declarațiile date cu ocazia interogatoriului de la Ploiești de Alexandru Comiano. Acesta, fiind ofițer scos din activitate, fusese deja condamnat de Tribunalul Militar la muncă silnică pe viață [76]. La Tîrgoviște, spre deziluzia acuzării, el n-a mai îndrăznit să-și mențină depozițiile de la Ploiești, dejucînd planurile autorităților. Apărarea era constituită din zece avocați — Pantazi Ghica, N. Fleva, Petrescu, Sc. Turnavitu, V. Maniu, Al. Sichleanu, C. Fusea, Isaia Zerescu, Iancu Nicolaescu și Rădulescu [77], cărora, cu autorizația Președintelui Curții, li s-au adăugat Ion Brătianu și Anton Arion cu drept de a-i asista pe acuzați în calitate de apărători, deși nu erau înscriși în barou [78]. Primul și-a început pledoaria Pantazi Ghica urmat de Petrescu și N. Fleva. Acesta din urmă a susținut o pledoarie care avea să-i aducă celebritatea prin argumentarea strînsă, pe care a folosit-o spre a anula toate punctele de sprijin ale acuzării, și prin patosul și priceperea cu care i-a apărat pe acuzați. Pe parcurs, el a reușit să convingă pe jurați că la 8 august n-a existat violență, nu s-au exercitat abuzuri și nici rezistență la restabilirea ordinei, neutralizînd argumentația acuzării cu privire la existența unui complot prealabil, ba chiar și pe cele care urmăreau dovedirea complicității dintre Candiano și ceilalți acuzați ! [79] El a susținut că la 8 august a fost vorba doar de o „adunare tumultoasă" a ploieștenilor care nu și-au mai putut stăpîni entuziasmul cînd au aflat că regimul a fost răsturnat [80]. În continuare, Fleva a prezentat mișcarea de la 8 august ca o înscenare a guvernului care ar fi trebuit chemat în fața „justiției" spre a da seama de faptele sale [81], pentru că „pretinsa revoluțiune de la Ploesci nu este pregătită de Dl. Candiano-Popescu, ci de manoperile guvernului a cărui victimă a fost acest nenorocit cetățean și care a tras după sine prin puțina sa preve-

---

[74] Arhiva 734, vol. II, f. 57.

[75] Muzeul județean de istorie Dîmbovița, fond Ion C. Nicolaescu, *Memorii*, f. 12.

[76] „Monitorul Oficial", nr. 251, 14/26 nov. 1870, p. 2095, 2096, nr. 252, 15/17 nov. 1870, p. 2097, 2098; Gh. Cristea, *op. cit.*, p. 239.

[77] „Trompeta Carpaților", VIII, nr. 866, 1/13 nov. 1870, p. 2.

[78] „Monitorul Oficial", nr. 253, 17/29 nov. 1870, p. 2101.

[79] Deși era evident pentru toată lumea că existase un complot, acuzarea nu a reușit să aducă nici o probă materială irefutabilă cu privire la pregătirea și desfășurarea detronării lui Carol. Aceasta se explică prin abilitatea deosebită a radicalilor —în special a lui Eugeniu Carada —în organizarea conspirațiilor cît și faptului că redactorul „Românului" fiind depus în arest în aceeași încăpere cu Candiano l-a învățat pe acesta să-și schimbe declarația dată la primul interogatoriu negînd orice pregătire prealabilă a mișcării. La fel au făcut și ceilalți acuzați. Se pare că liberalii l-au determinat și pe Al. Comiano să nu mai recunoască în fața Curții cu Jurați din Tîrgoviște ceea ce declarase în fața judecătorului de instrucție din Ploiești și confirmase în fața Tribunalului Militar. N. Fleva, un foarte talentat și abil avocat, a reușit să speculeze de minune aceste atuuri în fața juraților.

[80] N. Fleva, *Op. cit.*, p. 31.

[81] *Ibidem*, p. 22.

www.dacoromanica.ro

dere pe toţi ceilalţi care umplu banca acusaţiunei" ! [82] În finalul pledoariei, viitorul „tribun" dezlănţuia o adevărată cavalcadă de acuzaţii împotriva guvernului, justiţiei şi chiar monarhiei, amintind că la Cuca Măcăi [83] „nenorociţii moşneni" au fost torturaţi, la Piteşti [84] „s-a vărsat sînge nevinovat", la Ploieşti s-au băgat dorobanţi deghizaţi în sala de alegeri, „bătînd cu ciomagul pe cetăţeni şi călcînd în picioare toate legile şi drepturile omului". Nu uită să aducă aminte Curţii, dar mai ales juraţilor, că s-a închinat steagul României „înaintea străinului", dîndu-se „punga ţării în mîinile nemţilor" [85]. Publicul în delir îl aplauda pe Fleva la scenă deschisă, dar Preşedintele, la protestele procurorului, evacuează sala cu dorobanţii, şedinţa suspendîndu-se. A doua zi dimineaţa publicul refuză să mai intre în sala de judecată. În faţa „ofiţerului de jandarmi, a poliţaiului şi a două rînduri de soldaţi", procurorul ia cuvîntul pentru a da o replică apărării, motivînd că „tăcerea sa ar fi o adeziune tacită la incriminările aduse guvernului" [86]. Şubrezenia argumentelor, lipsa da convingere, monotonia expunerii, în evident contrast cu farmecul şi căldura cuceritoare a celui ce vorbise cu o zi în urmă nu puteau să rămînă fără ecou în sufletele juraţilor [87]. Dar în afara talentului indiscutabil al avocaţilor apărării şi a lipsei de inspiraţie a acuzării, au mai existat şi alte argumente care au inclinat balanţa „dreptăţii" în favoarea acuzaţilor. După cum ne spune Candiano în memoriile sale, în timpul procesului şi administraţia şi liberalii şi conservatorii căutau să influenţeze juraţii. Unul dintre cei care au luptat din răsputeri pentru achitarea conspirato-

[82] *Ibidem*, p. 40; N. Fleva îşi baza aceste „acuzaţii" pe următorul eşafodaj: În închisoare Candiano a aflat de la Eugeniu Carada că M. C. Epureanu a încercat în noaptea de 8 spre 9 august, cînd mişcarea din Ploieşti era deja înăbuşită să ia legătură prin telegraf, care se afla în mîinile guvernului, cu C. Racoviţă la Tecuci şi T. Dobrescu la Brăila (ambii implicaţi în conspiraţie), spunîndu-le că e „guvernul revoluţionar", în scopul de a da de firele întregului complot. Racoviţă şi Dobrescu, prudenţi, nu au căzut în cursa ce le-o întindea primul ministru. Ziarele făcuseră cunoscută această încercare a lui M. C. Epureanu de a dejuca complotul (M. Theodorian — Carada, *Op. cit.*, p. 40). Candiano, la al doilea interogatoriu, a declarat că în noaptea de 7 spre 8 august a primit o telegramă — „Prefect Candiano. Vă comunicăm definitul succes al libertăţii pe tot teritoriul României. Din înaltul ordin al Regentului primiţi jurămîntul funcţionarilor civili şi trupei militare de acolo. Nesupunerea consideraţi-o de înaltă trădare către Naţiune. Ministru Brătianu." — ale cărei ordine le-a urmat, declanşînd imediat mişcarea (Tribunalul Ilfov, dosar 124, 1871, f. 376). În realitate el a ticluit în închisoare această telegramă: „Aveam la mine cîteva telegrame nescrise. Şi cum un copil în vîrstă de zece ani al unui prieten, Gh. Radovici, venea des să ne vadă la închisoare ... îl pusei de-mi scrise dînsul o telegramă ce i-o dictai, anunţînd detronarea domnitorului etc. Această telegramă aveam de gînd s-o arăt la juraţi şi o arătai". (Arhiva 734, vol. II, f. 50). Presa liberală şi, apoi, apărarea au exploatat faima de farseur a lui M. C. Epureanu şi precedentul cu telegraful la Tecuci şi Brăila, susţinînd că numai el ar fi putut trimite telegrama lui Candiano — avînd interes să-l compromită deoarece făcea greutăţi regimului prin ziarul său „Democraţia" — fiindcă telegraful în noaprea de 7 spre 8 august se afla sub controlul guvernului.

[83] În 1868 ţăranii din această comună s-au răsculat împotriva moşierului. Acesta, pus pe fugă de ţărani, s-a reîntors însoţit de prefectul judeţului Argeş cu 254 de dorobanţi care au jefuit gospodăriile ţăranilor socotiţi instigatori (21) şi i-au maltratat în mod barbar pe toţi răsculaţii. Presa liberală a făcut mult zgomot pe marginea celor întîmplate la Cuca Măcăi, încercînd să răstoarne guvernul Dimitrie Ghica.

[84] Cu ocazia alegerilor pentru Adunarea deputaţilor organizate în 1870 de cabinetul M. C. Epureanu populaţia a manifestat împotriva actelor arbitrare ale guvernului. A fost scoasă armata şi s-a tras în mulţime. Mulţi dintre manifestanţi au fost arestaţi. Procesul acestora urma să se judece la Rîmnicul Vîlcea.

[85] *Ibidem*, p. 95—96.

[86] *Ibidem*, p. 97.

[87] Arhiva 734, vol. II, f. 57.

www.dacoromanica.ro

rilor a fost un ... fruntaș conservator, gen. I. Em. Florescu. „Cuzist înfocat, văzînd că la Tîrgoviște carlismul putea să fie din temelie zdruncinat, prin achitarea conspiratorilor din Ploiești, a dat prin oamenii săi, mînă de ajutor la achitare" [88]. Nici I. Brătianu nu s-a sfiit să intervină în favoarea acuzaților folosind tot farmecul și prestigiul de care se bucura. Se pare că el ar fi intrat cu ajutorul ofițerului de gardă, în camera de deliberare a juraților, unde a reușit să-l cîștige pe Nicu Rusu, primul jurat, iar acesta, la rîndul său, pe ceilalți și să obțină verdictul de „nevinovați" [89]. Cel mai mult, desigur, a cîntărit însă în luarea hotărîrii de către juraţi largul curent de opinie împotriva lui Carol și a guvernului său, care, împreună, urmăreau modificarea Constituției și impunerea unui regim monarhic autoritar. Liberalii au reușit să dea procesului un vădit caracter politic de înfruntare între forțele opoziției în cercurile politice aflate la cîrma țării. Presa liberală, care imediat după 8 august a negat ori ce legătură cu conducătorii mișcării de la Ploiești, treptat a început să le ia apărarea prezentîndu-i drept victime ale unor abuzuri care vor duce țara la dezastru. Radicalii, simțind șubrezenia poziției lui Carol, i-au atras în această luptă pe toți nemulțumiții, chiar și pe conservatorii „cuziști", adversari ai noii monarhii instaurate în România din cu totul alte motive. În fața Curții cu Juraţi din Tîrgoviște, avocații inculpaților s-au transformat în acuzatori demascînd cu virulență ilegalitățile guvernului, mai puțin pentru a-i impresiona pe juraţi cît pentru a amplifica valul nemulțumirilor din țară cu scopul evident de a-l determina pe Carol să-i aducă la guvern pe radicali.

De fapt, între primii care a intuit verdictul juraților din Tîrgoviște a fost chiar Carol. Acesta, la 9/21 august 1870 scria tatălui său că „din cauza anarhiei ce domnește azi în toate minţile, acei care au luat parte directă la nesocotința din Ploești vor fi probabil achitați de juraţi" [90]. Aflarea sentinței pronunțată de juraţi a dezlănțuit un mare entuziasm în întreg orașul. Plecarea „conspiratorilor", eliberați prin verdictul juraților tîrgovișteni, s-a desfășurat în aclamațiile întregii populații și cîntecele numeroaselor tarafuri de lăutari care-i însoțeau [91]. Candiano era singurul care rămăsese în temniță la Tîrgoviște, deoarece autoritățile ca să se răzbune, îi intentaseră un nou proces, învinuindu-l că a modificat cîteva cuvinte în prima declarație dată la interogatoriul din Ploiești. Curînd însă Camera va vota eliberarea sa și-și va relua locul de deputat [92].

Anunțînd verdictul, ziarul „Românul" nu scapă ocazia de a lovi din nou în dinastie : „Juraţii de la Tîrgoviște au pronunțat verdictul lor. Sînt condamnați de judecătorii Națiunii crimele puterii, banchetarea și condamnarea domnească de la Ploesci !" [93] „Dreptatea", la aflarea știrii, își

---

[88] *Ibidem*, f. 69.

[89] M. Theodorian-Carada. *Op. cit.*, p. 41.

[90] *Memoriile regelui Carol al României (de un martor ocular)*, vol. V, București, f.a., p. 121—122.

[91] Arhiva 734, vol. II, f. 74; N. Fleva, *Op. cit.*, p. 98.

[92] „Monitorul Oficial", nr. 256, 20 nov./2 dec. 1870, p. 2118.

[93] „Românul", XIV, 18 oct. 1870, p. 1.

www.dacoromanica.ro

pune următoarea întrebare: „Ministeriul, supt care și prin ordinele și agenții căreia s-au comis criminele îngrozitoare, care au provocat un verdict de achitare în favoarea prevenitorilor de la Ploesci, mai poate el sta la putere?" [94] „Pressa", în schimb, confundă opiniile ei cu cele ale țării cînd afirmă despre verdict că „a produs o consternație și o indignare generală în toată Capitala. Sîntem siguri că aceeași impresiune s-a produs în toată țara", acuzîndu-i pe jurați „că au dat cea mai tare lovitură instituțiunilor țării lor" și că au fost „cumpărați cu aur acei blestemați" [95]. Se consolează însă peste trei zile: „Iară crima de la Ploesci a rămas tot crimă, și jurații ce au legitimat-o tot atît de nedemni!" [96]. N-aveau de ce să fie supărați jurații din Tîrgoviște pentru că „Românul" le oferea zilnic mesaje de salut și felicitare din toate colțurile țării [97]. Mai mult, D. Brătianu, într-o scrisoare deschisă adresată redacției „Românului", propune „inițiativa unei subscripțiuni naționale pentru a ridica, în urbea Tîrgoviștea, un templu al conscințiței, un edificiu destinat curtei cu jurați, în comemorarea mărețului act săvîrșit acolo la 17 octombre anul 1870" și donează 100 de galbeni [98].

Carol consideră achitarea conspiratorilor „o lovitură dată așezămintelor liberale din România" care-i întărește hotărîrea de a abdica, în tăcere el pregătind „un memoriu ce va fi publicat în ziua cînd va părăsi țara" [99]. Guvernul M. C. Epureanu e atât de indignat de rezultatul procesului, încît își prezintă demisia pe care Carol o respinge [100]. Dar la nici două luni de la pronunțarea hotărîrii juraților din Tîrgoviște, cabinetul primește un vot de blam în Parlament și e nevoit să demisioneze [101].

Mișcarea revoluționară de la Ploiești n-a rămas fără urmări. Acestea aveau să fie, peste ani, sesizate de chiar conducătorul ei. Astfel, Al. Candiano-Popescu nota în memoriile sale: „8 August dete maturitate tînărului prinț... silindu-l să ție socoteală de voința generală" [102]. Dar nu numai Carol a avut ce învăța de pe urma mișcării din 8 august. Conservatorii au înțeles că vremurile la care visau trecuseră pentru totdeauna. Liberalii, la rîndul lor, au înțeles că un partid de guvernămînt trebuie să cîntărească bine orice acțiune care privește viitorul României și au renunțat pentru totdeauna la acțiunile „conspirative", încadrîndu-se hotărît, pe cale legală, constituțională, în efortul general de modernizare a țării și pregătirii terenului pentru obținerea independenței.

---

[94] „Dreptatea", IV, nr. 256, 31 oct. 1870, p. 1.
[95] „Pressa", III, nr. 230, 20 oct. 1870, p. 97.
[96] *Ibidem*, nr. 233, 23 oct. 1870, p. 930.
[97] „Românul", XIV, 19—20 oct. 1870, p. 917; 21 oct. 1870, p. 921—922; 22 oct. 1870, p. 925; 30 oct. 1870, p. 945.
[98] *Ibidem*, 21 oct. 1870, p. 922.
[99] *Memoriile regelui Carol al României (de un martor ocular)*, vol. V, București, f. a., p. 129—130.
[100] *Idem*.
[101] „Monitorul Oficial", nr. 279, 18/30 dec. 1870, p. 2290.
[102] Arhiva 731, vol. II, f. 81.

www.dacoromanica.ro

LE PROCÈS DE TÎRGOVIŞTE DU MOUVEMENT ANTIDYNASTIQUE DU 8 AOÛT 1870

RÉSUMÉ

En s'appuyant sur des matériaux inédits d'archives, de la presse de l'époque et de notes inconnues, l'auteur démontre le manque de fondement du caractère républicain attribué par une partie de l'historiographie roumaine au mouvement dirigé par Candiano Popescu. Après la présentation des causes de l'action antidynastique d'août 1870, on expose en détail l'enquête organisée par les autorités et la manière dont s'est déroulé le procès intenté aux comploteurs devant la Cour d'Assises de Tîrgvoiste. L'étude met en évidence la popularité dont jouissait pendant cette période le parti libéral et la capacité des dirigeants de celui-ci de réorienter de façon rapide la ligne politique comme suite de l'échec subi en août 1870, déterminant finalement la démission du gouvernement consevateur, le véritable mobile de la conspiration libérale.

www.dacoromanica.ro

RINGALA-ANA UN EPISOD DINASTIC ÎN RELAȚIILE MOLDO-POLONO-LITUANE DIN VREMEA LUI ALEXANDRU CEL BUN*

DE

CONSTANTIN REZACHEVICI

În cadrul cercetării străvechilor relații polono-române, studiile polone aduc adesea precizări interesante, care uneori scapă atenției istoriografiei noastre, și care, îndeosebi pentru perioadele mai vechi, merită să fie relevate. Este cazul articolului lui Kazimierz Jasiński, *Henryk Siemowitowic i jego żona Ryngałła. Studium historyczno-genealogiczne* (Henryk Siemowitowic și soția sa Ryngałła. Studiu istorico-genealogic), în volumul *Słowianie w dziejach Europy* (Slavii în istoria Europei), Poznań, 1974, p. 159—165 [1], care prezintă relatări despre Ringala, a treia soție a lui Alexandru cel Bun, căsătoria ei cu domnitorul moldovean fiind privită ca un episod însemnat în cadrul relațiilor politice dintre Moldova, Polonia și Lituania. Aceste relații, desfășurate în cadrul complex al confruntării dintre regatul polon și cel al Ungariei, aliat cu cavalerii teutoni, de partea cărora va trece un timp și Witold marele cneaz al Lituaniei împreună cu Ringala, au cunoscut un moment de intensă afirmare în vremea lui Alexandru cel Bun, care a păstrat constant alianța cu Polonia și ulterior cu Lituania, după împăcarea regelui Władysław Jagiełło cu marele cneaz Witold [2].

Cine a fost această Ryngałła, după numele ei lituan (în grafie polonă) [3], căreia literatura istorică românească i-a atribuit eronat, după cum

---

* Material prezentat la ședința Comisiei de genealogie și heraldică, Institutul de istorie „N. Iorga", din 27 februarie 1980.

[1] Volumul apărut în tiraj restrîns, sub egida și în tipografia Universității „Adam Mickiewicz" din Poznań, a fost dedicat cunoscutului istoric polon Henry Łowmiański, cu prilejul împlinirii a 75 de ani.

[2] Cf. P. P. Panaitescu, *Lupta comună a Moldovei și Poloniei împotriva cavalerilor teutoni*, în „Romanoslavica", IV (1960), p. 226 și urm.; idem, *Hrisovul lui Alexandru cel Bun pentru episcopia armeană din Suceava (30 iulie 1401)*, în „Revista istorică română", IV (1934), p. 53—54.

[3] Se pronunță Ringaua sau, ținînd seama de echivalența y = i: Ringaua. N. Iorga consideră că de la acest nume al soției lui Alexandru cel Bun își trag numele satul Ringhilești, ținutul Botoșani (azi Ringhilești și Ringhilești-Deal, aparținînd comunei Santa Mare, județul Botoșani), „care dă și pronunțarea exactă a numelui Doamnei: Ringala" [de fapt Ringaua, i înmuiat pronunțîndu-se în polonă u — C.R.] *(Doamna Ringala*, în „Revista istorică", IV (1918), nr. 4—10, p. 110; *Istoria românilor și a civilizației lor*, București, 1930, p. 80 nota).

„REVISTA DE ISTORIE", Tom 35, nr. 8, p. 917—923, 1982.

www.dacoromanica.ro

vom vedea, numele creştinesc Maria [4], dar căreia îi vom spune şi noi Ringala, după forma provenită din actele latineşti, încetăţenită de mult timp în istoriografia noastră [5]. Din ce neam se trage şi ce legături de rudenie o legau de dinastiile polonă şi lituană, legături care au determinat căsătoria „dinastică" a ei, la o vîrstă care pe atunci trecea destul de înaintată, cu domnul Moldovei?

Literatura istorică românească răspunde foarte pe scurt la aceste întrebări. Cronicele din secolele XV—XVII privitoare la istoria Moldovei nu o menţionează, după cum nu o aminteşte nici pomelnicul mănăstirii Bistriţa, din pricină că era catolică, ipoteza după care ar apărea în amintitul pomelnic sub numele de Maria [6], neavînd nici un temei documentar. În stadiul cunoştinţelor din vremea sa, Gh. Şincai pune chiar la îndoială : „de au fost Ringala vreodată muiere lui Alexandru I, cum mărturiseşte nimenea" [7].

Lucrări mai vechi o consideră eronat „sora regelui Vladislav" [8], dar ulterior se precizează că Ringala a fost sora lui Vitold (Witowd (Witold) Aleksander), cneazul Lituaniei, şi vara regelui polon (Władysław Jagiełło), fiind a doua sau a treia soţie, de rit catolic, a lui Alexandru cel Bun, cu care acesta s-a căsătorit pe la 1415, 1418 sau 1419, divorţînd în 1421 [9]. Se admite influenţa ei, în calitate de catolică, în edificarea bisericii episcopiei

---

[4] N. Iorga, *Doamna Ringala*, loc. cit. „Rymgailla-Maria" la N. Grigoraş, *Ţara Românească a Moldovei pînă la Ştefan cel Mare (1359 1457)*, Bucureşti, 1978, p. 102.

[5] Se înregistrează şi alte forme, după diferite izvoare, care nu au de ce să fie puse în circulaţie: „Ringaila" (A. Sacerdoţeanu, *„Descalecatori de ţara . . .*", în „Magazin istoric", II (1968), nr. 12, p. 6), „Rimgaila" (C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, Bucureşti, 1976, p. 109): „Rimgailla" (*Istoria României*, II, Bucureşti, 1962, p. 325, 393, 453; M. Holban, în *Călători străini despre ţările române*, I, Bucureşti, 1968, p. 58, 62) etc.

[6] St. Nicolaescu, *Documente slavo-române cu privire la relaţiile Ţării Româneşti şi Moldovei cu Ardealul în sec. XV şi XVI*, Bucureşti, 1905, p. 88, citînd pe D. Onciu; C. Bobulescu, *Pentru pomenirea lui Alexandru cel Bun*, Chişinău, 1931, p. 13; A. Sacerdoţeanu, *loc. cit.*: „Pare să fie întîia Marie, mama Anei, din pom⟨elnicul mănăstirii⟩ Bistriţa". Ştefan S. Gorovei, *Muşatinii*, Bucureşti, 1976, p. 40, 48, observă că doamnele catolice nu erau trecute în pomelnicul amintit, iar Maria este de fapt următoarea soţie a lui Alexandru cel Bun. Oricum, menţionam la rîndul nostru, apelativul Maria iese din discuţie, deoarece numele creştinesc al Ringalei, cum vom vedea mai jos, a fost Ana.

[7] *Chronica românilor*, I, ed. II-a, Bucureşti, 1886, p. 607.

[8] A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, II, Iaşi, 1889, p. 158, căsătoria ei cu Alexandru cel Bun ar fi avut loc în 1411 (sic) şi ar fi dat naştere unui fiu Ştefan (p. 159), ambele informaţii fiind infirmate de cercetările ulterioare. În ediţia a III-a, vol. III, Bucureşti, 1928, p. 129, se păstrează doar afirmaţia despre anul căsătoriei, 1411.

[9] Simple menţiuni la N. Iorga, *Doamna Ringala*, loc. cit.; idem, *În jurul pomenirii lui Alexandru-cel-Bun*, în „Analele Academiei Române", M.S.I., S. III, t. XIII, 1933, p. 176; idem, *Istoria românilor*, IV, Bucureşti, 1937, p. 6 (consideră pe Ringala „vara regelui Poloniei şi a lui Vilold (sic)"; C. Bobulescu, *op. cit.*, p. 13, 21; I. Minea, *Principatele române şi politica orientală a împăratului Sigismund*, Bucureşti, 1919, p. 172; C. Racoviţă, *Începuturile suzeranităţii polone asupra Moldovei (1387—1432)*, în „Revista istorică română", X (1940), p. 331; C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, ed. IV-a, Bucureşti, 1942, p. 501, 504—505, 526; C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 98, 109; P. P. Panaitescu, *Influenţa polonă şi rusă în vechea cultură românească*, Curs la Facultatea de litere şi filozofie, Bucureşti, 1935—1936, p. 32; *Istoria României* II, Bucureşti, 1962, p. 393, 453; N. Grigoraş, *op. cit.*, p. 102—103, crede că din căsătoria Ringalei cu Alexandru cel Bun s-ar fi născut Petru Aron, ipoteză improbabilă; între altele din cauza vîrstei Ringalei.

www.dacoromanica.ro

catolice de la Baia între 1417—1420, slujită de un episcop polon [10], și se menționează pornind de la documentele din 1 iulie și 13 decembrie 1421 [11], împrejurările divorțului domnesc, cerut de Ringala înaintea papei, sub pretextul unor legături de rudenie ascendentă, dar mai ales pentru că nu a reușit să determine trecerea lui Alexandru la ritul catolic [12].

Unele informații în plus, despre prima căsătorie a Ringalei, după mai vechi lucrări polone, aduce P. P. Panaitescu. Astfel, Henrik de Mazovia [13], ales episcop de Płock în 1391, se căsătorește în anul următor cu Ringala, sora cneazului lituan Witold, într-o vreme cînd „creștinismul nu era deplin întemeiat în Litvania", pentru ca un an mai tîrziu, să o lase văduvă, căsătoria Ringalei cu Alexandru cel Bun survenind 25 de ani mai tîrziu [14].

Precizăm la rîndul nostru, după monumentala genealogie polonă a lui Włodzimierz Dworzaczek [15], că Ringala sora lui Vytautas (Witowd (Witold) Alexander) [16] (c. 1352—1430) mare cneaz al Lituaniei (1401—1430) și a lui Zygmunt (? — 1440) mare cneaz al Lituaniei în 1432, era fiica lui Kenstutis (Kiejstut) (? — 1382), cneaz de Trakai (Troki) [la rîndul său fratele lui Algirdas (Olgierd) (? — 1377), tatăl regelui Władysław Jagiełło (? — 1434)], și a Birutei, care nu trecuseră la creștinism, și nepoata marelui cneaz lituan Gediminas (Gedymin) (c. 1275—1341) [17].

Studiul amintit al lui Kazimierz Jasiński, ale cărui date le reproducem în continuare, aduce noi informații, în legătură cu primul soț al Ringalei, Henryk Siemowitowic, dar mai ales privind a doua căsătorie a acesteia, cu Alexandru cel Bun, împrejurările și data morții, cel de-al doilea nume al ei, zestrea de văduvă a Ringalei din Rutenia și contactele ei cu orășenii din Liov. În ceea ce privește pe Henryk, fiul lui Siemowit al III-lea, cneazul Mazoviei, primul soț al Ringalei, autorul polon corec-

---

[10] N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, loc. cit.; C. Auer, *Episcopia de la Baia*, în „Revista catolică", IV (1915), nr. 1, p. 101; P. P. Panaitescu, *Alexandru cel Bun, La cinci sute de ani de la moartea lui*, ⟨București⟩, 1932, p. 45—48; Emil Diaconescu, Dumitru Matei, *Alexandru cel Bun*, București, 1979, p. 115.

[11] I. C. Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, I, Bucuresti, 1913, p. 34—36; *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, I, București, 1975, p. 69—72.

[12] C. Auer, *op. cit.*, p. 101—103; I. Minea, *op. cit.*, p. 169; C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 98; cf. și M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I, Iași, 1931, p. 146; Șt. S. Gorovei, *op. cit.*, p. 44. O încercare ipotetică de explicare a legăturilor de rudenie ale Ringalei cu Alexandru cel Bun, la Șt. S. Gorovei, *Poziția internațională a Moldovei în a doua jumătate a veacului al XIV-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A. D. Xenopol»", Iași, XVI (1979), p. 208.

[13] În realitate, acest titlu nu a fost purtat niciodată de primul soț al Ringalei, deci nu credem că aceasta poate fi numită „de Mazovia" (Șt. S. Gorovei, *Mușatinii*, tabelul anexă), acest apelativ purtîndu-l sora sa, Danuta-Ana, soția lui Janusz I cneazul Mazoviei.

[14] P. P. Panaitescu, *Hrisovul lui Alexandru cel Bun pentru episcopia armeană din Suceava (30 iulie 1401)*, p. 54, nota 3. Observăm, la rîndul nostru, că Henrik, primul soț al Ringalei, era din familia Piaștilor, creștină de peste patru veacuri, deci n-are legătură cu creștinarea recentă a lituanilor; idem, *Lupta comună a Moldovei și Poloniei împotriva cavalerilor teutoni*, p. 233 (în 1390 Ringala împreună cu fratele ei Witold se refugiase la cavalerii teutoni pentru a cere ajutor împotriva lui Władysław Jagiełło).

[15] *Genealogia. Tablice* (Genealogia. Tabele), Varșovia, 1959, tb. 15—16.

[16] Aleksander și Władysław erau numele de botez ale verilor Witold, respectiv Jagiełło.

[17] Pentru ascendența Ringalei cf. și H. Łowmiański, *Witold, Wielki Ksiaże litewski* (Witold, mare cneaz al Lituaniei), Wilno, 1930; idem, *Biruta, żona Kiejstuta* (Biruta, soția lui Kiejstut), în *Polski Słownik Biograficzny*, II, 1936, p. 108.

www.dacoromanica.ro

tează cercetările mai vechi în legătură cu acesta, ale lui O. Balzer[18], acceptate fără rezerve în studiile ulterioare din țara sa. El arată că mama lui Henryk a fost fiica lui Mikołaj cel Mic cneaz de Zębick și a fost executată pentru infidelitate conjugală îndată după nașterea fiului ei Henryk, probabil în 1368. Nefiind recunoscut la început de tată, care l-a destinat carierei preoțești, după moartea acestuia (la 16 aprilie 1381), Henryk, în calitate de prepozit și candidat la postul de episcop de Płock, a fost legat mai mult de Siemowit al IV-lea, stăpînul Płockului, decît de Janusz I cneazul Varșoviei[19]. Dealtfel, la 18 martie 1390 el devine episcop de Płock.

Doi ani mai tîrziu, Henryk Siemowitowic s-a căsătorit cu Ringala, sora cneazului lituan Witold[20], evenimentul avînd loc între mijlocul lui aprilie și sfîrșitul lui iunie 1392. Căsătoria a durat însă puțin, primul soț al Ringalei murind, probabil otrăvit, la Luck, în iarna 1392—1393, mai precis, se pare, la 21 ianuarie 1393.

După moartea lui Henryk, K. Jasiński afirmă cu prudență că Ringala s-a căsătorit cel puțin încă o dată, cu domnul Moldovei Alexandru cel Bun. Cu prudență, deoarece autorul polon menționează părerea lui N. Iorga, despre căsătoria lui Mircea cel Bătrîn cu o soră a lui Witold, care după părerea sa nu putea fi decît Ringala, căsătorie care ar fi avut loc pe la 1400[21]. Este adevărat, observăm la rîndul nostru, că N. Iorga menționînd apropierea lui Mircea cel Bătrîn de Polonia, pune aceasta în legătură cu încheierea de către el a unei legături de familie cu sora lui Witold, pe care însă n-o numește, citînd, la rîndul său, părerea lui Ilie Minea. Acesta, bazat pe scrisoarea magistrului teuton, datată 1400, menționează însă că voievodul Mircea care, după acest izvor, s-a căsătorit cu o soră nenumită a lui Witold nu era Mircea cel Bătrîn, ci un alt Mircea care nu era voievod al Țării Românești[22]. Dealtfel, se știe că Witold a avut și alte surori[23], iar K. Jasiński, chiar fără a cunoaște părerea lui I. Minea, consideră totuși că Ringala nu a fost căsătorită de trei ori.

Douăzeci de ani după moartea primului soț, probabil între 1412—1415, după autorul polon, Ringala s-a căsătorit cu Alexandru cel Bun, domnul Moldovei. K. Jasiński citează actul din 13 decembrie 1421, privitor la despărțirea dintre cei doi, după Arhiva Centrală de acte vechi *(AGAD)* din Varșovia (doc. perg. nr. 5309), necunoscînd edițiile românești ale acestuia[24], în schimb remarcînd că în istoriografia polonă documentul a fost eronat interpretat[25], și arată că la certurile între cei doi soți s-a ajuns cel mai tîrziu în 1420, după mărturia episcopului catolic Jan din Moldova.

---

[18] *Genealogia Piastów* (Genealogia Piaștilor), Cracovia, 1895, p. 477—482.

[19] Era fiul lui Siemowit III, deci frate cu Henryk. Varșovia cu restul cnezatului Mazoviei a fost alipită coroanei polone de abia în 1526 *(Słownik historii Polski*, ed. VI, Varșovia, 1973, p. 146, 246).

[20] De fapt Witold devine cneaz al Lituaniei abia în 1401.

[21] N. Iorga, *Histoire des Roumains et de la Romanité Orientale*, III, București, 1937, p. 369, nota 5.

[22] I. Minea, *Principatele române și politica orientală a împăratului Sigismund*, București, 1919, p. 108, nota 2.

[23] Pentru acestea cf. W. Dworzaczek, *Genealogia*, tab. 15.

[24] Menționate în *Documenta Romaniae Historica*, A, I, p. 72.

[25] Luîndu-se la propriu formularea după care Ringala era „Sorori domni nostri regis Poloniae ...".

www.dacoromanica.ro

Termenul *ante quem* al căsătoriei este fixat în legătură cu întîlnirea de la Śniatyn în timpul Rusaliilor din 1415, între Władysław Jagiełło şi Alexandru cel Bun, care după Długosz, a fost însoţit de soţia sa, ce nu putea fi decît Ringala, căci Ana, cea de-a doua soţie a lui Alexandru era moartă deja înainte de 14 aprilie 1415 [26].

În legătură cu această dată, care este cea a unui izvor documentar, în istoriografia românească Şt. S. Gorovei afirmă pe bună dreptate : de vreme ce „în mai 1415 *Alexandru era căsătorit*", iar pe piatra de mormînt a doamnei Ana „pusă mai tîrziu de Ştefan cel Mare, data morţii e, însă, 2 noiembrie 1418. Se pune, deci, întrebarea — importantă pentru politica domnului în aceşti ani — dacă în 1415 el era deja căsătorit cu Ringalla sau o mai avea, încă, pe Ana". Autorul român crede în cea de-a doua ipoteză, invocînd faptul că „documentul din 1415 s-a păstrat într-un scurt rezumat german, în care data originalului slavon a putut fi greşit redată" şi aceea că în pictura de la Voroneţ sau Sucevita, care înfăţişează scena aducerii la Suceava a moaştelor Sfîntului Ioan din Cetatea Albă, petrecută, după părerea sa documentată, în 1415, stă scris că evenimentul a avut loc : „în zilele binecredinciosului Io Alexandru voievod şi ale *doamnei sale Ana*, sub arhepiscopul [mitropolitul] Iosif". Totodată, menţionează că dacă doamna Ana a murit la 2 noiembrie 1418 şi a fost îngropată la mănăstirea Bistriţa, „domnitorul pare să o fi părăsit mai dinainte" (aducînd şi argumente în sprijinul acestei păreri) [27].

Observăm, la rîndul nostru, că data exactă a morţii doamnei Ana, 1415 sau 1418 (nu trebuie exclusă nici posibilitatea unei erori de datare pe piatra de mormînt pusă după mai bine de cinci decenii) nu prezintă o importanţă atît de mare cît s-a crezut pentru stabilirea datei următoarei căsătorii a lui Alexandru. Fie că murise în 1415, fie că domnul se despărţise de ea, în mai 1415, Alexandru putea fi căsătorit cu Ringala, iar „doamna Ana" din inscripţia picturii amintite putea fi Ringala-Ana; Ana fiind, cum vom vedea mai jos, după izvoare polone, adevăratul nume creştinesc al Ringalei.

Căsătoria acesteia la vîrsta de circa 45 de ani — după K. Jasiński — cu domnul Moldovei a avut un sens politic, slujind întăririi legăturilor moldo-polone, care nu au fost afectate nici de despărţirea ulterioară, Alexandru dăruindu-i fostei sale soţii un beneficiu bogat în Moldova, iar în 1422 ajutînd Polonia în războiul cu cavalerii teutoni. Aceste relaţii s-au înrăutăţit de abia spre sfîrşitul vieţii domnului, care după moartea lui Witold l-a sprijinit pe vărul acestuia Świdrygiełło aliatul cavalerilor teutoni.

Date mai puţin sau încă necunoscute istoriografiei româneşti aduce K. Jasiński în legătură cu ultimii ani ai Ringalei, după izvoare liovene. Atît în vremea cît a fost soţia lui Alexandru cît şi ulterior, ea a avut contacte strînse cu Liovul. În registrul de socoteli al oraşului din 1414—1426 se menţionează la anul 1419 darurile orăşenilor : „Pro honoracione consorti

[26] K. Eubel, *Zur Geschichte der röm.-kath. Kirche in der Moldau*, în „Romische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte", XII (1898), p. 117.

[27] Şt. S. Gorovei, *Muşatinii*, p. 42—44. P. P. Panaitescu, *Alexandru cel Bun*, p. 45, plasează căsătoria lui Alexandru cu Ringala în 1415, sau chiar în 1414 „după moartea doamnei Ana" (p. 57).

www.dacoromanica.ro

domini Allexandri Woywode Moldaviensis". Din același izvor provin și ultimele informații despre Ringala în viață, ele referindu-se la perioada august—sfîrșitul anului 1423.

Autorul polon consideră că e greu de stabilit dacă după despărțirea de Alexandru, Ringala a rămas în stăpînirile sale din Moldova sau s-a retras la fratele ei Witold, ambele variante fiind posibile. Mai interesantă este relatarea unei scrisori nedatate adresată de orășenii din Liov lui Władysław Jagiełło sau lui Witold, prin care cer să se plătească datoria decedatei Ringala (*„domina Anna alias Ringala soror serenitatis carissima"*) către un oarecare Hanel. Faptul că în document i se spune „sora" destinatarului scrisorii, l-ar indica în acesta pe Witold, totuși nu poate fi exclus nici Władisław Jagiełło, care este numit frate al Ringalei și în documentul lui Alexandru cel Bun din 13 decembrie 1421. Cum primul moare în 1430 iar al doilea la 31 mai 1434, rezultă că Ringala trebuie să fi decedat, la rîndul ei, înainte de 1430 sau 1434, altfel spus între sfîrșitul lui 1423 și începutul lui 1434, dar mai probabil în primii ani după 1423, dată în urma căreia nu mai avem vești despre ea în viață.

Din scrisoarea amintită aflăm și adevăratul ei nume de botez: Ana, nume confirmat și de o altă scrisoare, fără dată, adresată liovenilor, după cît se pare de Jan, stăpînul satului Zubrzy, în care e numită *„domina Anna alias Ringala ducissa in Olesko"*. Principesele lituane primeau adesea numele Ana la botez, de pildă: Aldona-Ana, prima soție a lui Casimir (Kazimierz) cel Mare, sau Danuta-Ana, sora Ringalei, soția lui Janusz I cneazul Mazoviei.

În sfîrșit, un ultim izvor despre Ringala, amintită de asemenea ca *„domina Anna alias Ringalla ducissa in Olesko"*, extras din registrul de venituri și cheltuieli al Liovului, se referă la șederea ei la Olesko. Această localitate de la răsărit de Liov constituia desigur, beneficiul ei de văduvă după moartea primului soț, Henryk Siemowitowic, aflîndu-se pe teritoriul cnezatului Luck, care pe atunci aparținea lui Witold și în apropiere de ținutul Bełz, care din 1388 era stăpînit de fratele vitreg al lui Henryk, Siemowit al IV-lea, ceea ce a determinat așezarea ei aici. După renunțarea primului soț al Ringalei la episcopatul de Płock, a trebuit să i se acorde o altă proprietate și astfel i s-a atribuit Olesko la hotarul dintre posesiunile rutene ale lui Witold și Siemowit al IV-lea.

Părerea lui K. Jasiński este că ambele căsătorii ale Ringalei au fost dictate de motive politice, făcînd parte din categoria celor „dinastice". „Istoria lui Henryk Siemowitowic și a Ringalei — conchide el în același timp — constituie un fragment interesant al relațiilor pe care le-au avut Polonia și Lituania cu ordinul teutonic și cu Moldova". Prezentînd datele despre Ringala, înfățișate de cercetătorul polon din Toruń, mai greu accesibile istoricilor noștri, în paralel cu cele ale istoriografiei românești [28], înțelegem o dată mai mult necesitatea utilizării conjugate a istoriografiei din ambele țări în cercetarea problemelor implicînd relațiile de orice natură dintre ele.

---

[28] La rîndul său, K. Jasiński nu cunoaște literatura istorică românească despre Ringala, citînd doar părerea lui N. Iorga (cf. nota 21), în legătură cu o presupusă căsătorie a lui Mircea cel Bătrîn cu o soră a lui Witold.

www.dacoromanica.ro

RINGALA-ANA. UN ÉPISODE DYNASTIQUE DES RAPPORTS MOLDO-POLONO-LITUANIENS À L'ÉPOQUE D'ALEXANDRE LE BON

RÉSUMÉ

Partant de l'étude de l'historien polonais Kazimierz Jasiński sur Ringala-Ana, l'épouse d'Alexandre le Bon et les implications politiques de leur union dynastique, qu'il intègre dans le contexte des recherches de l'historiographie roumaine concernant cet aspect des rapports moldo-polono-lituaniens et présentant les résultats de celle-ci, inconnus à la littérature historique polonaise, l'auteur précise en même temps la place de Ringala dans le cadre de la famille des grands knèzes de Lituanie qui ont accédé au trône de l'Etat polono-lituanien par le cousin de celle-ci Władysław Jagiełło.

On fournit ensuite des données sur le premier époux de Ringala, Henryk Siemowitowic, fils de Siemowit III, knèze de Mazovie, devenu en 1390 évêque de Płock, qui a épousé en 1392 la princesse lituanienne et qui est mort à Luck en 1393. On combat l'opinion de plus vielle date concernant un présumé mariage de Ringala ou d'une autre soeur de celle-ci avec Mircea l'Ancien, étant insisté avec certitude que Ringala n'a plus épousé qu'Alexandre le Bon. La date de ce dernier mariage est établie aux environs de l'an 1415, Ringala portant alors le non chrétien d'Ana, la séparation des deux époux ayant eu lieu en 1421.

Les dernières données concernant Ringala-Ana touchant ses rapports avec la vile de Lwów, des documents de laquelle résulte qu'elle est décédée durant l'intervalle 1423—1434, plus probablement au cours des dernières années qui ont suivi l'année 1423.

www.dacoromanica.ro

PLANUL BRIAND DE UNIUNE EUROPEANĂ (1929—1930)

DE

ELIZA CAMPUS

În anii crizei economice mondiale, cînd teoriile şi propunerile pentru soluţionarea ei apăreau necontenit pe toate meridianele, în Europa, mulţi au fost aceia care au crezut că federalizarea statelor ar putea duce la rezolvarea efectelor dezastruoase ale acestei crize. Vitalitatea concepţiei federative s-a concretizat atunci prin entuziasmul manifestat de opinia publică pentru ideea de cooperare dintre state.

În acest climat prielnic pentru o colaborare organizată, Aristide Briand a crezut că sosise momentul să-şi prezinte planul său de Uniune Europeană, care, după opinia sa, putea înlătura sau ameliora şi situaţia economică şi ascuţita situaţie politică care cuprinsese întregul continent.

Intr-adevăr, încă din 1925, fapte, de o atare natură, nu încetau să se profileze, prinzînd din ce în ce un contur mai precis. Astfel, în noiembrie 1925, o notă de la legaţia Franţei la Bucureşti informa că I. G. Duca, ministrul de Externe al României îşi exprima deschis scepticismul faţă de acţiunea de pacificare realizată prin Acordurile de la Locarno, arătînd că ea constituia „o fericită destindere care, din nenorocire, nu se referea şi la această regiune a Europei din care face parte şi România" [1]. Preocupări şi nelinişte privind stabilitatea Europei Centrale existau şi în Franţa căci, încă în 1926, în ciuda Locarnoului, Germania îşi expunea deschis multipe veleităţi pentru Austria.

Astfel, von Hoesch, ambasadorul Germaniei la Paris i-a arătat lui Seydoux * că el consideră că austriecii sînt „un popor pur german şi că acum cînd Tratatul de pace ** a distrus Austro-Ungaria, acest popor cere să revină la Germania" [2]. Deşi Seydoux i-a răspuns imediat că „Tratatul de pace nu are nimic de-a face cu desmembrarea Austro-Ungariei care s-a

---

[1] Arh. M.A.E., France, série Europe 1918—1929, dosar 37 Roumanie, telegramă din 9 noiembrie 1925, de la legaţia Franţei la Bucureşti.

* Seydoux era director adjunct al departamentului pentru Afacerile politice din Ministerul de Externe al Franţei.

** Tratatul de la Saint-Germain, semnat la 10 septembrie 1919. Apare aceeaşi idee eronată că tratatul de pace ar fi desmembrat imperiul şi nu lupta din interior a naţionalităţilor oprimate.

[2] Arh. M.A.E., France, Série Europe, dosar 399. Allemagne. Notă asupra convorbirii von Hoesch-Seydoux, 2/35—12/26 octombrie 1926.

Poartă menţiunea *Très secret*.

www.dacoromanica.ro

dărîmat ea singură" [3], von Hoesch a continuat să susţină ideea că austriecii sînt germani [4]. Evident, această situaţie, ca şi altele cu caracter similar, vădeau o stare de efectivă ofensivă a Germaniei spre Europa Centrală ca şi o deschisă acţiune spre revizuirea tratatelor de pace. De altfel, despre tendinţele Germaniei de a anexa Austria, sub forma Anschlussului avertiza şi Massaryk care îi arăta lui Aristide Briand [5] că o ataşare cît mai strînsă a Austriei de Europa Centrală ar putea contracara o orientare spre Germania. Poziţia revizionistă a Germaniei se contura aşadar din ce în ce mai mult, iar documentele franceze atestînd o atare situaţie abundă. Citărm, de pildă, sugestiva telegramă a lui de Margerie, ambasadorul Franţei la Berlin, care informa că Germania respingea permanent ideea că, semnînd acordurile de la Locarno ar fi recunoscut „Dictatul de la Versailles" [6]. Concomitent, se mai putea observa şi faptul că tendinţele revizioniste ale Germaniei primeau, într-un anumit fel, indirecte încurajări de la Marea Britanie. Evocăm, pentru a ilustra această stare de fapt unele sugestive informaţii date de Fleuriaut [7], ambasadorul Franţei la Londra. Diplomatul francez informa atît asupra politicii „ezitante" purtate de Marea Britanie în Europa Centrală, cît şi despre „o anumită schimbare ce consta în principiile directorii" [8] ale politicii externe. Conchidea cu amărăciune că Anglia, deşi „declară mereu că este ataşată principiului respectării tratatelor, adăuga acum o nuanţă şi anume: dacă stipulaţiile tratatelor par dificile de aplicat, Foreign Office-ul pregăteşte, în mod voluntar, o acţiune de modificare a acestora" [9]. Nu era de aceea lipsit de semnificaţie nici discursul pronunţat de fostul prim ministru Lloyd George, semnatar al tratatelor de pace, discurs rostit la *Asociaţia pentru dezvoltarea Societăţii Naţiunilor*, unde el proclama deschis necesitatea de a se revizui tratatele din anii 1919—1920 şi de a se modifica frontierele [10].

Problema revizuirii, cu toate consecinţele ei, se găsea aşadar în anul 1929, pe primul plan al arenei politice — mai ales europene — cînd începuturile crizei economice mondiale aveau să complice şi mai mult situaţia. Oricum, se putea cu uşurinţă observa că în 1929, politica revizionistă a

---

[3] Ibidem.

[4] Ibidem.

[5] Ibidem dosar 100, Germania. Nota Z. 35—12[el]15 martie 1927. *Conversation du Président Masaryk et de M. Brind* à Genève: Motta (Elveţia) a fost şi el de părere că trebuie să se treacă la o opoziţie efectivă faţă de Anschluss.

[6] Ibidem, télégramme no. 212 5 martie, 1927, de la ambasada Franţei la Berlin, semnată de Margerie. Comentează discursul contelui Westorp în legătură cu modul cum acesta respingea afirmaţiile făcute de Aristide Briand ziarului „Le Petit Parisien". Westorp arăta: „Nu este exact că Germania recunoscînd, în principiu, frontierele occidentale, a renunţat la posibilitatea de a se dezvolta în sensul principiului privind dreptul popoarelor de a dispune de ele însele". Nu va fi posibilă o reală apropiere de Franţa „atîta vreme cît pămîntul german este ocupat de forţe străine şi cîtă vreme fraţii nostri germani vor fi supuşi la opresiunea ce suferă în aceste teritorii".

[7] Ibidem, dosar 41, Grande Bretagne, Notă 376/4 septembrie 1927, de la ambasada Franţei la Londra, semnată Fleuriaut.

[8] Ibidem.

[9] Ibidem,

[10] Ibidem, notă din 28 octombrie 1927, de la ambasada Franţei la Londra, semnată Fleuriaut, catre Aristide Briand, ministrul de Externe. Citează textual din discursul lui Lloyd George: „Erorile comise în 1919 în delimitări (de frontiere) au fost datorate echivocului creat de partidele interesate, fie prin exces de zel fie din simple cupidităţi". Societatea trebuia deci să repare aceste greşeli.

www.dacoromanica.ro

Germaniei se amplificase și că tendințele ei spre a recuceri poziții politice, atît în Europa Centrală cît și în cea sud-estică, începuseră în mod vizibil să se contureze.

Astfel, se putea constata o înmulțire îngrijorătoare a manifestărilor contra Tratatului de la Versailles, așa cum reiese atît din rapoartele lui Paul Tirard, înaltul comisar al Franței pentru teritoriile Rhenane [11], cît și din cele ale lui Pierre de Margerie, ambasadorul Franței la Berlin [12]. Acesta din urmă stărnia și asupra unei proclamații semnate de președintele statului și de întregul guvern care apreciau că 28 iunie este o zi de doliu național. Se remarca, de asemenea, în aceeași perioadă, atît o extindere a ideilor revizioniste promovate în Reich cît și un sprijin crescînd pentru aceste idei, concretizat, mai ales, printr-o largă campanie în favoarea revizionismului ungar [13].

În același timp, mai apărea și o altă latură a politicii germane și anume aceea de a recuceri pozițiile economice pierdute: la 23 iunie 1929, Stresemann cerea de pildă participarea activă a Germaniei la sistemul mandatelor [14]; în aprilie, mai și iunie, efortul german de a cîștiga teren în Turcia se concretiza prin obținerea unor importante comenzi de armament, prin pătrunderea tehnicienilor în navigație și finanțe, ca și prin semnarea la 16 mai 1929 a Tratatului turco-german de conciliere și arbitraj [15]; de asemenea se făceau serioase tentative de a recuceri poziții în economia României [16] și a altor state din centrul și sud-estul Europei. În deosebi Austria continua să rămînă la începutul anului 1929 ținta unei largi și puternice propagande proanschluss-iste. Astfel, social-democratul Loebe, președintele Reichstagului afirma că, dacă „opoziția marilor puteri împotriva Anschluss-ului nu va slăbi, atunci Germania și Austria vor realiza

---

[11] Ibidem, dosar 382, Allemagne, Rapoarte din 16 februarie și 5 iunie 1929, de la Haut Commissariat de la République française dans les provinces du Rhin, semnate Paul Tirard, către Aristide Briand. Arată că se proiectează mari manifestări ale foștilor combatanți împotriva „minciunii culpabilității" Germaniei. S-a publicat în acest sens un manifest al Federației naționale a ofițerilor germani; informează asupra circularei trimisă de ministrul bavarez al Instrucțiunii publice, prin care școlile urmau să pregătească conferințe pentru 28 iunie, aniversarea a 10 ani de la semnarea Tratatului de la Versailles, „cînd Germania a fost obligată să intre sub jugul acestui tratat". În raport se mai arată, reacția violentă a presei contra Tratatului de la Versailles.

[12] Ibidem, dosar 382, raport 177 14 iunie 1929 de la ambasada Franței la Berlin, semnat Pierre de Margerie către Aristide Briand. Întregul dosar 382 conține un mare număr de relatări privind manifestațiile, procesiunile, discursurile etc. dedicate vestejirii păcii de la Versailles.

[13] Ibidem, raport 573/18 iulie 1929, de la ambasada Franței la Berlin, semnat de Margerie. Arată că se stăruie asupra solidarității ungaro-germane de-a lungul istorei; se vorbește apoi despre necesitatea revizuirii tratatului de la Trianon și despre lupta umăr la umăr a Germaniei și Ungariei pentru a obține această revizuire; dosar 38, Roumanie, raport 181/29 mai 1929, de la legația Franței la București, către Aristide Briand. Informează că la serbările Unirii de la Alba Iulia, ministrul Germaniei, von Mutius a lipsit. Arată desamăgirea românilor față de faptul că Germania s-a solidarizat cu Ungaria.

[14] Ibidem, dosar 382, Allemagne „Bulletin Quotidien de la Presse Etrangère" nr. 4187/ 24 iunie 1929. Discursul pronunțat de Gustav Stresemann în Reichstag, publicat la 24 iunie 1929, în „Vossische Zeitung", „Vorwaerts" ș. a.

[15] Ibidem, raport din 29 aprilie 1929, de la ambasada Franței în Turcia, semnat de Chambrun, către Aristide Briand... Germania a obținut comenzi de artilerie de munte; dr. Schacht a fost invitat în Turcia; trei catedre sînt conduse de germani la școala militară de război.

[16] Ibidem, dosar 30, Roumanie. Raport 243 13 iulie 1929, cu mențiunea „Très Confidentiel" de la legația Franței la București, semnat Gabriel Puaux. Se arată: „Cîte eforturi și cîtă vigilență vor fi necesare pentru a nu înlătura pozițiile noastre, acaparării Germaniei și să ne asigurăm în această țară situația ce trebuie să ne aparțină".

www.dacoromanica.ro

pe teren administrativ, juridic și economic o asimilare atît de completă, încît o frontieră între ele și-ar pierde orice rațiune de a exista" [17].

Paralel cu o asemenea îngrijorătoare situație de evidentă încordare, pe arena politică europeană mai apăreau însă fapte, declarații, idei, care exprimau o profundă dorință de a instaura o pace reală, de a găsi mijloace practice în acest scop. Astfel, în februarie 1930, Koudenhove-Kalergi a publicat proiectul său despre un Pact paneuropean [18], document care, după părerea autorului, trebuia să servească ca bază de discuție în vederea creării unei federații europene. În orice caz, multe dintre articolele acestui proiect ofereau efective idei constructive. Astfel, articolul 6 indica o legătură organică între Societatea Națiunilor și federația europeană, care ar fi trebuit să se constituie ca o Antantă regională, în spiritul articolului 21 al Pactului S.D.N.; de asemenea, cetățenii diferitelor state deveneau, concomitent și cetățeni ai Europei [19] (art. 5). Proiectul lui Koudenhove Kalergi indica însă în același timp o structură greoaie prevăzînd ca organe federale Consiliul, Adunarea, Curtea de Justiție și Cancelaria (art. 14—17), ceea ce însemna că se realiza de fapt o copie fidelă a Societății Națiunilor[20]. Ceea ce dădea însă o notă net negativă întregului proiect era, incontestabil, conținutul articolului 13. Reieșea din acest articol că toate statele federale europene se vor bucura de drepturi economice egale în coloniile oricărui stat federal european, situate în Africa tropicală; iar în celelalte colonii ale statelor federale, cetățenii Europei urmau să se bucure de regimul națiunii celei mai favorizate [21]. Deci o concepție net antidemocrată, autorul tinzînd să cointeresze toate statele europene la exploatarea colonială și să facă din continent metropola acestei anacronice * exploatări.

Propuneri și idei referitoare la noua organizare a Europei se găsesc și într-un proiect propus de Uniunea internațională a juriștilor [22]. Această uniune urmărea încă din 1926 să stabilească o reformă a Pactului S.D.N. pe baze continentale și regionale. Adică organizarea unor uniuni zonale, făcînd parte din Uniunea Europeană și ținînd strînse legături cu această uniune. Proiectul mai prevedea și acțiuni de apărare colectivă contra unui eventual agresor [23] sub controlul Consiliului Uniunii Europene.

---

[17] Ibidem, dosar 382, Allemagne, Raport din 8 ianuarie 1929, de la legația Franței în Letonia, semnat de Castillon Saint-Victor, către Aristide Briand. Arată că Loebe, în vizită la Riga, mai declarase într-un cerc de interlocutori germani că „prin efortul minorităților germane (din diferite state) se va putea reconstitui Germania mare".

[18] R. M. Koudenhove Kalergi, *Projet d'un Pacte paneuropéen*, în *La lutte pour l'Europe*, Editions Paneuropéennes, Vienne, Hofburg, 1931, p. 89—102.

[19] *Ibidem*, p. 90.

[20] *Ibidem*, p. 92 96.

[21] *Ibidem*, p. 92.

* Am mai adăuga că programul Koudenhove-Kalergi voia prin acest articol 13 să favorizeze îndeosebi Germania, repunînd-o într-un anumit fel, în circuitul acțiunii de exploatare colonială.

[22] Arh. M.A.E., France, Série S.D.N., Union Européenne dosar Généralités IV, *Exposé de motifs et projet d'union internationale européenne, établis par l'Union Juridique internationale*, 1930.

[23] Arh. M.A.E., France, Série S.D.N., Union Européenne dosar Généralités IV, Projet d'Union internationale Européen; Titlul I Organes ale Uniunii; Conferințe, Consiliu, Comisii, Secretariat; titlul II, Des organisations régionales; Titlul III, De la représsion des agressions contre les Etats membres de l'Union.

www.dacoromanica.ro

Toate aceste planuri, ca şi altele cu caracter oarecum similar, cu evident caracter teoretic, vădind serioase preocupări şi chiar eforturi pentru ameliorarea situaţiei continentului, erau salutate de opinia publică europeană, doritoare de pace şi securitate.

De aceea, semnarea, în februarie 1929 a Protocolului de la Moscova — concretizare practică a Pactului Briand-Kellog — produsese o mare satisfacţie, nu numai în România [24], ci şi în toate statele doritoare de a statornici efectiv pacea. De asemenea, perseverenta luptă în acest sens, mai ales a statelor mici şi mijlocii, ajunsese să dea unele roade chiar şi în Germania, unde Nicolae Titulescu, de pildă, repurtase un evident succes vorbind în Reichstag despre Dinamica păcii [25]. El a evocat atunci pe „idealiştii înfăptuitori", pe oamenii „care tinzînd spre absolut, ca adevăraţii gînditori, sînt în acelaşi timp chemaţi să poarte răspunderea puterii politice şi ca atare, să înţeleagă că, dacă orice ideal este virtual un fapt, integrarea lui în lumea materială nu poate să aibă loc decît ţinînd seama de toate relativităţile care determină o societate omenească la un moment dat şi să ştie că legea triumfului oricărui ideal este asocierea lui permanentă cu timpul" [26]. În fond, el considera atunci că timpul era favorabil organizării păcii, căci legile internaţionale, pe baza cărora pacea putea fi apărată nu erau altceva, decît „fapte sociale, transformate în stări de conştiinţă"[27] şi că puterea legii nu consta numai în sancţiunea dată de forţă, ci într-o putere cu mult superioară forţei şi anume aceea a conştiinţei unei solidarităţi umane" [28].

Pe fundalul unor asemenea înalte idei, cînd evocarea unei reale conştiinţe a solidarităţii umane se putea face pe baze concrete, dată fiind existenţa de peste zece ani a Societăţii Naţiunilor; cînd ideea cooperării europene începuse să capete ecou favorabil chiar şi în Marea Britanie [29], şi-a făcut apariţia planul de Uniune Europeană, conceput de Aristide Briand.

La 9 septembrie 1929, la Geneva, ministerul de Externe al Franţei a prezentat o sumară schiţă a planului său în faţa delegaţilor a 27 de state europene, membre ale Societăţii Naţiunilor. Ideea principală era aceea „de a institui legături de solidaritate între statele europene" [30], idee care,

[24] Ibidem, dosar 38, Roumanie. Notă 5771 1-1 1929 februarie de la Ministerul de Externe al Franţei către legaţia din Bucureşti. Se relatează asupra unei lungi discuţii cu Diamandy, ministrul României la Paris.

[25] Ibidem, raport 417/13 mai 1929, de la ambasada Franţei la Berlin, semnat Pierre de Margerie, către Aristide Briand. Relatează asupra Conferinţei ţinută de Nicolae Titulescu, la 6 mai 1929, în Reichstag în lb. germană: *Dynamik des Friedens*. Textul în lb. franceză a conferinţei este ataşat raportului.

[26] Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, Edit. politică, Bucureşti 1967, *Dinamica păcii*, conferinţă ţinută de N. Titulescu în Reichstag Berlin 6 mai 1929, p. 288.

[27] *Ibidem*, p. 301.

[28] *Ibidem*, El arată că, în fond, aceasta înseamnă „a lua contact cu singura realitate care există" deşi este invizibilă, şi nu se cercetează, „reacţiile ei implacabile".

[29] Arh. M.A.E. France, Série Europe dosar 59, Grande Bretagne. Notă din 13 iunie 1929, semnată Emile Borel, preşedinte al Comité français de Coopération européenne către Philippe Berthelot, secretar general al Quai d'Orsay. Comitetul de onoare al acestei organizări era format din oameni ca Raymond Poincaré, Paul Doumer, Louis Barthou, Edouard Herriot etc. Se arată că la Congresul de la Madrid al Fédération des comités nationaux de Coopération européenne, s-a primit cu satisfacţie declaraţia favorabilă a lui Ramsay Mac Donald privind cooperarea europeană.

[30] Ibidem, Série Société de Nations, dosar Généralités. IV *Conférence tenue à Genève sur l'organisation d'un régime d'union fédérale en Europe*, la 8 septembre 1930.

www.dacoromanica.ro

arăta Briand, nu putea fi redusă la proporţiile unei iniţiative individuale [31] dată fiind unanima simpatie de care se bucura conceptul de solidaritate umană, concretizat mai ales prin cooperarea dintre state. Participanţii, la această primă Conferinţă europeană, au examinat cu atenţie propunerea lui Briand, dîndu-şi seama că ea oferă un efectiv interes iar consensul participanţilor s-a axat, îndeosebi, pe principiul uniunii morale europene. Au cerut, în consecinţă, ca Franţa să întocmească un memorandum, cuprinzînd principiile ca şi metodele preconizate de Briand şi să-l trimită spre consultare tuturor guvernelor statelor europene, cu rugămintea de a-şi exprima opiniile. După primirea răspunsurilor, a hotărît conferinţa, guvernul francez trebuia să întocmească un raport, care să fie dezbătut la Geneva de către a doua Conferinţă europeană [32].

Memorandumul [33], elaborat de Franţa pe baza principiilor concepute de Aristide Briand, pornea de la un adevăr acceptat, în genere, atunci de naţiunile europene şi anume că: „Europa este un continent uman", o creaţie social-spirituală, o splendidă manifestare de voinţă şi gîndire; este „societatea popoarelor europene, care pe baze antice şi creştine, a creat o civilizaţie, glorie a rasei albe a umanităţii [34].

Elaborat în spiritul principiilor de uniune morală, Memorandumul se mai sprijinea şi pe ideea responsabilităţii colective atît în faţa efectelor dezastruoase ale crizei economice cît şi a nevoii permanente de securitate a popoarelor. Se evoca, de asemenea, pericolul dispersării forţelor, arătîndu-se că noile frontiere statale de 20.000 km. constituiau o imensă frontieră vamală care împiedica dezvoltarea industriei şi a cooperării economice. Era necesară deci o legătură de solidaritate care ar fi putut permite naţiunilor europene să devină conştiente de unitatea lor geografică, realizînd o înţelegere continentală (regională) recomandată, de altfel, şi de articolul 21 al Pactului Societăţii Naţiunilor [35]. În expunerea de motive a Memorandumului, se sublinia apoi, în mod deosebit, că nu era vorba de a se crea un grup european în afara Societăţii Naţiunilor, ci de a integra un sistem limitat în sistemul general al S.D.N. * Aceasta şi din cauză că unitatea geografică a Europei necesita soluţii ce nu puteau fi impuse întregii lumi [36]. În acelaşi timp, scoţîndu-se în evidenţă faptul că grupul european nu este şi nu va fi îndreptat sau dirijat împotriva unor alte state sau a altor grupări, se stăruia în mod deosebit asupra respectării absolute a suveranităţii statelor participante. Se arăta de aceea că „înţelegerea între naţiunile europene trebuie să se realizeze sub obedienţa suveranităţii absolute şi a întregii independenţe politice, astfel încît

---

[31] *Ibidem.*

[32] *Ibidem;* Dimitrie Gusti, *Problema federaţiei statelor europene. Documents relatifs à l'organisation d'un régime d'union fédérale européenne,* „Arhiva pentru ştiinţă şi reformă socială", nr. 1—3 1930 p. 1—21; p. 51—91; V. I. Feraru, *Proiectul de uniune a statelor europene,* Inst. de Arte Grafice Olimpul, Bucureşti, 1935.

[33] *Memorandum du gouvernement français sur l'organisation d'un régime d'union fédérale européenne,* Paris, le 1er mai 1930 in Documents relatifs à l'organisation d'un régime d'union fédérale européene, „Arhiva pentru ştiinţă şi reformă socială", nr. 1—3 1930, p. 51—59.

[34] Dimitrie Gusti, *op. cit.*, p. 2.

[35] *Memorandum du gouvernement français,* în *op. cit.*, p. 52 (M.G.F.).

* Societatea Naţiunilor (S.D.N.).

[36] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

geniul fiecărei naţiuni cu caracteristicile şi tradiţiile proprii se va putea afirma şi mai conştient în opera colectivă [37].

A doua parte a Memorandumului era consacrată apoi celor patru [38] probleme asupra cărora, guvernele statelor europene trebuiau să se pronunţe : Este necesară realizarea unui pact de ordin general pentru a afirma şi a consacra principiul uniunii morale şi a solidarităţii ce se instituie între statele europene? De la bun început, se putea observa, că însăşi modul de formulare a întrebării excludea orice discuţie asupra oportunităţii de a se crea sau nu uniunea europeană, considerîndu-se că prima Conferinţă, din septembrie 1929, acceptase înfăptuirea ei. Ori, faptul că la această conferinţă s-a cerut un memorandum, asupra căruia guvernele urmau să-şi dea avizul, nu îngăduia — după părerea noastră — categorica formulare a primei întrebări. Nu reiese din cele arătate mai sus nici ideea că statele se şi legaseră de o orientare generală a unei anumite politici comune. De altfel, observaţiile anexate întrebării relevau tocmai grija faţă de rezervele ce s-ar fi putut ridica în jurul înfăptuirii ca atare a Uniunii Europene. Sugestive în acest sens sînt observaţiile a 3-a şi a 4-a care subliniau, din nou, că se crea o Antantă regională conform articolului 21 din Pactul S.D.N., Antantă ce-şi va exercita activitatea în cadrul S.D.N. şi nu se va substitui în nici un fel S.D.N.-ului; că această Antantă este de la origină rezervată statelor europene, membre ale S.D.N. [39]

Ca urmare a modului de formulare a primei întrebări, celelalte trei cereau, cum era şi firesc, opiniile guvernelor în legătură cu modul de organizare a uniunii europene, considerată ca un fapt îndeplinit : Are nevoie Uniunea europeană de un mecanism propriu, de un organ reprezentativ? Presupunînd că răspunsul la această întrebare ar fi fost pozitiv, Memorandumul indica *Conferinţa europeană*, compusă din toţi reprezentanţii statelor participante ca o instituţie reprezentativă şi responsabilă [40]; indica, de asemenea, necesitatea existenţei unui organ executiv — Comitetul politic — compus din unii membri ai uniunii, comitet care, după adoptarea programului oficial european, va putea încredinţa sarcini unor comisii sau comitete specializate [41]. Acest mod de organizare, propus în memorandum, este foarte discutabil, căci copiind forma de organizare a S.D.N. : Adunare, Consiliu, se dădea în fond Comitetului politic posibilitatea de a conduce practic numai prin unele state. Se poate constata deci că şi problemele organizatorice puteau ridica probleme de fond, în sensul mai ales

---

[37] *Ibidem*, p. 53.

[38] *Ibidem*, I, p. 53—51: *Nécessité d'une pacte d'ordre général aussi* élémentaire fût il, pour affirmer le principe de l'union morale européenne, et consacrer solennellement le fait de la solidarité instituée entre Etats européens; II, p. 54—55 *Necessité* d'un mécanisme propre à assurer à l'union européenne les organes indispensables à l'accomplissement de sa tâche; III, p. 56 57, *Nécessité* d'arrêter d'avance les directives essentielles qui devront determiner les conceptions générales du Comité européen et le guider dans son travail d'Etude pour l'élaboration du programme d'organisation européenne, IV, p. 57—59 *Opportunité* de réserver, soit à la prochaine Conférence européenne, soit au futur Comité européen l'étude de toutes question d'application.

[39] *M. G. F., op. cit.*, p. 54.

[40] *Ibidem*, se arată că preşedenţia Conferinţei europene va fi anuală şi exercitată prin rotaţie.

[41] *Ibidem*, p. 55. Se arată că lucrările acestor specialişti urmau să fie controlate de guverne, care ele erau responsabile de iniţiativele luate.

www.dacoromanica.ro

al funcționării sau nu a principiului egalității depline între statele participante.

A treia întrebare asupra căreia guvernele urmau să-și dea avizul era o întrebare cheie, fiind direct legată de programul viitoarei Uniuni: trebuiau sau nu stabilite dinainte directivele generale ce vor determina direct concepțiile de lucru ale comitetului politic? Și în caz afirmativ, ce trebuiau să stabilească aceste directive? În această ordine de idei, Memorandumul stăruia asupra *necesității de a subordona problemele economice celor politice*[42]; asupra concepției că federația europeană trebuie fundată pe *ideea uniunii și nu a unității*; *asupra organizării economice a Europei*, ce se putea realiza sub responsabilitatea politică a guvernelor solidare între ele[43].

Credem că întreaga concepție a lui Aristide Briand despre uniunea europeană este strîns legată de aceste linii directorii incluse în titlul întrebării a III-a. După Briand, progresul pe plan economic al Uniunii Europene era riguros determinat de chestiunea securității. Aceasta, la rîndul ei, era intim legată de progresul ce se putea realiza pe calea uniunii politice. Așadar, efortul constructiv, tinzînd să dea Europei o structură organică, trebuia concentrat mai întîi în jurul politicului"[44]. Pe plan politic trebuia, așadar, să fie elaborată atît politica economică a Europei, cît și politica vamală a fiecărui stat în parte. „O ordine inversă, era convins Briand. nu ar fi fost numai zadarnică, dar ar fi apărut națiunilor mai slabe, ca o ordine, susceptibilă de a le expune fără garanții sau compensații, unor riscuri de dominare, ce ar putea rezulta dintr-o dominație industrială a statelor puternic organizate"[45]. Deci, mai întîi, o cooperare politică a statelor continentului, care, realizînd uniunea pe baza independenței și suveranității lor naționale, ar putea apoi extinde, progresiv, asupra intregii Europe garanțiile internaționale stabilite prin Acorduri, pînă a se ajunge chiar la integrarea unei serii de acorduri particulare într-un sistem mai general[46]. Apropierea economică a statelor s-ar putea realiza atunci prin responsabilitatea solidară a guvernelor, care ar înfăptui apoi o Piață comună și o politică vamală adecvată acestei piețe. Numai într-un atare stadiu de legături intereuropene, deci într-un cadru durabil de cooperare, s-ar putea pune bazele organizării federale a Europei[47]. Aceasta era, așa cum am mai arătat, esența planului Briand de Uniune europeană: o federație care putea ajunge la cooperare economică numai după o prealabilă înțelegere politică dintre participanți.

Dacă mai ne oprim și asupra celei de-a patra probleme[48], care ridică numai chestiuni practice, direct legate de o realizare cît de embrionară a planului, o facem numai din cauza interesului actual prezentat de unele

---

[42] *Ibidem*, p. 56.

[43] *Ibidem*.

[44] *Ibidem*.

[45] *Ibidem*.

[46] *Ibidem*, p. 56.

[47] *Ibidem*, p. 57.

[48] Se pune problema dacă Conferința europeană sau Comitetul politic trebuie să studieze

www.dacoromanica.ro

propuneri legate de Piaţa comună europeană. Menţionăm de pildă: a) chestiunea unui anumit control politic al trusturilor şi cartelurilor industriale şi implicit stabilirea rolului ce-l pot juca în Piaţa comună; b) scăderea progresivă a tarifelor vamale; c) coordonarea eforturilor pentru marile lucrări publice, drumuri de mare trafic, canale etc.; d) reglementarea circulaţiei intereuropene pe toate căile de comunicaţie; e) credite pentru regiunile mai puţin dezvoltate ale continentului; f) soluţii pentru probleme de muncă, specific europene (emigrare de lucru intereuropeană, accidente de muncă, asigurări sociale etc.); g) largă cooperare a serviciilor de igienă, îndeosebi contra flagelurilor sociale, a bolilor profesionale, a mortalităţii infantile etc.; h) largă cooperare intelectuală prin universităţi, academii etc.; relaţii literare şi artistice, centre de cercetare, legături strînse între agenţiile de presă etc.; i) cooperare interparlamentară de o asemenea natură încît să se poate înfăptui Uniunea interparlamentară europeană; j) formarea de secţii şi birouri specializate intereuropene etc. etc. Se preconizau, de asemenea diverse şi multiple forme de colaborare între Uniunea Europeană şi statele din celelalte continente [49]. Chiar şi simpla enumerare a acestor propuneri vădeşte, sîntem convinşi, atît actualitatea cît şi vitalitatea ideilor acestui plan, elaborat acum o jumătate de veac *.

În timp ce criza economică, cu toate binecunoscutele ei consecinţe, se desfăşura din plin, Planul Briand conceput, din cauza unor multiple şi complexe probleme politice, a avut, evident, şi o latură rezultînd nemijlocit din situaţia, din conjunctura de atunci. De aceea, în finalul Memorandumului se arăta deschis: „Ceasul nu a fost niciodată mai presant dar şi mai propice pentru inaugurarea unei opere constructive în Europa" [50]. Fraza de încheiere ni se pare şi mai sugestivă: „să ne unim pentru a trăi şi a prospera; aceasta este stricta necesitate în faţa căreia se află de aici înainte naţiunile Europei [51].

Desigur că deviza „să ne unim pentru a trăi şi a prospera", laconică, dar de o profundă vigoare şi de un puternic patetism corespundea imperativului unei stări de fapt, unui moment cînd imensele greutăţi economice impuneau hotăriri ferme. Considerăm, de aceea că data de 15 iulie 1930, indicată guvernelor pentru a răspunde la atare probleme, constituia un termen deosebit de scurt. Aceasta cu atît mai mult cu cît de la enunţarea principiilor în septembrie 1929 şi pînă la elaborarea lor, în mai 1930, se putea observa că unele concepţii căpătaseră o altă înfăţişare dacă nu am evoca în acest sens decît ideea subordonării factorului economic celui politic [52].

---

practic, chestiunile de aplicare.

[49] *Ibidem*, p. 57, 58.

* 1 mai 1930.

[50] *Ibidem*, p. 58.

[51] *Ibidem*, p. 59.

[52] Dimitrie Gusti, *Problema federaţiei statelor europene*, p. 19, Arată că Loucheur cu prilejul vizitei sale la Bucureşti a arătat că dacă nu se dădea organizaţiei economice o garanţie politică, organizaţia economică „nu va avea curajul să păşească".

www.dacoromanica.ro

În ciuda timpului scurt, ce au avut la dispoziţie, statele europene au examinat totuşi cu grijă Memorandumul şi au trimis răspunsurile [53], respectînd, în genere, termenul indicat.

De la bun început, se poate constata un unanim acord asupra ideii de a înfiinţa Uniunea pentru a salvgarda pacea, securitatea şi bună starea Europei, idei care, incontestabil, au constituit o sursă de inspiraţie a planului Briand. Dar chiar şi în această unanimitate, se pot discerne, cele mai variate nuanţe: mare entuziasm în răspunsurile Cehoslovaciei [54] şi Albaniei [55], consimţămînt rezervat din partea României [56], a Iugoslaviei [57] şi a altor state ca şi poziţii nete pentru apărarea păcii şi a securităţii în Europa, dar nu numai decît prin înfiinţarea Uniunii Europene. Astfel, Marea Britanie exprima întreaga sa simpatie pentru scopul suprem al planului Briand care era pacea [58], dar găsea dificil de a accepta ideea că „înfiinţarea unor instituţii internaţionale noi şi independente ar fi necesară sau dezirabilă" [59]. Pe de altă parte, se mai sublinia şi faptul că Uniunea Europeană, preconizată de Briand, ar putea să accentueze sau să suscite rivalităţi între diferitele continente, ceea ce dădea mult de gîndit Angliei, în calitatea sa de membru al British Commonwealth of Nations. Propunea, în consecinţă. ca toate metodele incluse în memorandum să fie integrate direct în mecanismul Societăţii Naţiunilor [60]. În pofida acestei atitudini negative, Anglia îşi exprima interesul pentru discuţiile programate la Geneva, în septembrie 1930, nădăjduind că se vor găsi atunci cele mai bune soluţii pentru cooperarea europeană, pe care o saluta călduros.

În răspunsul său, Germania ridica de la bun început obiecţii de fond în jurul oportunităţii de a se crea o uniune europeană în cadrul actual al structurii politice, teritoriale şi juridice a continentului. „Nici o altă ţară, se arăta în răspunsul Republicii de la Weimar, nu simte mai mult ca Germania defectele structurale ale Europei" [61]. De aceea, propunea o reformă profundă, îndrăzneaţă a condiţiilor de organizare politică a continentului" [62].

Aceleaşi idei, sub forme mai puţin categorice, erau prezentate de Ungaria şi de Bulgaria, care în principiu, îşi exprimau acordul faţă de

[53] O parte din Răspunsurile guvernelor au fost publicate în lb. franceză în *Documents relatifs à l'organisation d'un régime d'union fédérale européenne*. „Arhiva pentru Ştiinţă şi Reformă socială", nr. 1 3/1930, p. 59—78; O sinteză a răspunsurilor se află în *Rapport sur les résultats de l'enquete institutée au sujet de l'organisation d'un régime fédérale européen*. *op. cit.*, p. 78—91; o sinteză mai scurtă în Arh. M.A.E., France, Série S.D.N., dosar Union Européenne, Généralités IV, Note 6 Août/1930, Présidence du Conseil, Sous—Sécrétariat d'Etat de l'Economie Nationale către René Massigli, Directeur du Service France de la S.D.N; se cere situaţia în urma răspunsurilor primite. Este anexată la acest document o *Nota* din 7 august 1930, în care se face o sinteză a raspunsurilor; V. I. Feraru. *op. cit.*, p. 37—49, se referă la fragmente din răspunsurile guvernelor la Memorandumul francez.

[54] Réponse du gouvernement tchécoslovaque, le 14 Juillet 1930, *op. cit.*, p. 69—71.

[55] Réponse du gouvernement albanais, le 16 Juillet 1930, *op. cit.*, p. 71.

[56] Réponse du gouvernement roumain, le 8 Juillet 1930, *op. cit.*, p 63—64.

[57] Réponse du gouvernement yougoslavie, 21 Juillet 1930, *op. cit.*, p. 77—78.

[58] Réponse du gouvernement britanique, le 16 Juillet 1930, *op. cit.*, p. 71—72.

[59] Ibdem, p. 72.

[60] Ibidem.

[61] Réponse du gouvernement allemand, le 11 Juillet 1930, *op. cit.*, p. 64—66.

[62] Ibidem, p. 65; vezi şi *Rapport*, p. 80; în sinteza prescurtată citată. Nota din 7 august de la direcţia France, de pe lîngă S.D.N. nu face nici o aluzie la această poziţie net revizionistă a Germaniei.

www.dacoromanica.ro

înființarea Uniunii europene. Nota ungară punea însă acest acord sub obediența ideii că prin instituirea uniunii federale europene vor dispărea toate inegalitățile care, prin consecințele lor practice, constituiau pentru unele state „piedici pentru exercitarea suveranității lor" [63]. Iar nota bulgară, sub o aparentă obiectivitate, constata că după război, în Europa, s-a stabilit, „o profundă dezordine politică și economică, dezbinare, neîncredere, ca și resentimentele" [64] rezultînd dintr-o atare stare de fapt. Cu unele nuanțe, ideea este reluată în răspunsul Italiei, aparent favorabil planului Briand, răspuns ce includea însă efective critice față de ordinea stabilită în Europa postbelică, la care așa cum se știe, Italia subscrisese. „Ultimele vestigii de discriminare între popoare victorioase și popoare învinse", se sublinia în notă, trebuie să dispară „astfel încît să poată fi stabilite condiții de egalitate absolută între toate statele" [65]. Comentînd această poziție a Italiei, diplomații francezi, acreditați pe lîngă S.D.N., afirmau atunci cu ironie: „guvernul italian, conform jocului său politic, bine cunoscut, manifestă simpatie pentru aceste puncte de vedere (revizioniste), făcînd însă deosebite eforturi de a evita ideea că ar admite cumva revizuirea frontierelor" [66].

Un alt punct al Memorandumului asupra căruia s-a ajuns la un consens a fost acela că Uniunea Europeană nu poate diminua întru nimic Societatea Națiunilor, ea urmînd să fie înființată, în conformitate cu articolul 21 al Pactului și deci, implicit, sub obediența Societății Națiunilor.

Și în această problemă, unanim acceptată, se discern însă în răspunsurile guvernelor poziții care relevă interese efectiv diferite. România, de pildă, era de acord ca Uniunea Europeană să se înființeze în cadrul S.D.N., deoarece numai astfel, federația europeană „se putea sprijini pe o bază precisă și recunoscută de toate statele membre ale S.D.N., adică pe respectul tratatelor, independenței, suveranității, egalității și integrității lor teritoriale" [67].

Italia, dovedind un mare zel pentru protecția S.D.N., pentru înlăturarea a tot ce i-ar putea slăbi prestigiul sau i-ar periclita universalitatea, arăta că Uniunea Europeană trebuia să se integreze S.D.N.-ului pentru că numai astfel se putea ajunge la o remediere a dispersării forțelor, în sensul atenuării efectelor de fragmentare a Europei, impusă prin stabilirea noilor frontiere politice și a noilor bariere vamale, rezultînd din tratatele de pace [68]. Deci, se putea constata că guvernul fascist de la Roma critica tratatele de pace pe care Italia le semnase, invocînd necesitatea creării unui spațiu economic unitar. Ungaria dorea și ea integrarea Uniunii europene în S.D.N., sperînd că astfel s-ar putea umple unele lacune ale pactului punîndu-se în aplicare de pildă, articolul 19. S-ar ajunge astfel, specifica nota ungară, la revizuirea situației create de tratatele de pace, garantate de statutul forului de la Geneva [69].

[63] Réponse du gouvernement hongrois, le 14 Juillet 1930, *op. cit.*, p. 67—68.
[64] Réponse du gouvernement bulgare, le 19 Juillet 1930, *op. cit.*, p. 73—76.
[65] Réponse du gouvernement italien, le 4 Juillet 1930, *op. cit.*, p. 59—62.
[66] Arh. M.A.E., France, Série S.D.N., Union Européenne, dosar Généralités IV. Note 7 Août 1930, de la Directeur du Service France de la S.D.N. către Sous secretariat de l'Economie Nationale.
[67] Réponse du gouvernement roumain, *op. cit.*, p. 63.
[68] Rèponse du gouvernement italien, *op. cit.*, p. 60.
[69] Réponse du gouvernement hongrois, *op. cit.*, p. 67.

www.dacoromanica.ro

Ne limităm doar la aceste cîteva exemple pentru a dovedi cît de nuanţat era consensul privind armonizarea statutului viitoarei Uniuni Europene cu cel al Societăţii Naţiunilor. Sîntem convinşi de aceea, de relativitatea noţiunii de unanimitate, constatată şi în jurul ideii de suveranitate absolută a statelor participante la viitoarea Uniune. Credem că altfel vedeau şi înţelegeau problema suveranităţii marile puteri şi altfel, statele mici şi mijlocii care din 1919 se puteau afirma, practic, în acest sens în cadrul Societăţii Naţiunilor.

Răspunsurile guvernelor ofereau o variată gamă de observaţii dovedind interesul real al multor state care, în plină criză economică, vedeau o soluţie în planul lui Aristide Briand.

În această ordine de idei, relevăm poziţia celor mai multe state care credeau că numai membrii Societăţii Naţiunilor puteau face parte din Uniunea Europeană, pentru că numai ei erau obligaţi să respecte efectiv prevederile Pactului. Alţii însă, ca Grecia, Bulgaria, Ungaria invocau necesitatea aderării Turciei, care prin semnarea tratatului de pace şi prin dezvoltarea ei democrată, dovedea un spirit european [70]. Danemarca considera însă imperios necesară colaborarea tuturor [71] statelor iar Ţările de jos se situau pe aceeaşi poziţie, pornind de la o idee de largă respiraţie şi anume: Uniunea europeană are la bază o concepţie cu totul contrară celei ce determinase cîndva în Europa formarea de uniuni vamale în scopul de a ridica astfel bariere şi mai riguroase, adevărate instrumente de luptă contra celora ce nu făceau parte din Uniune [72]. În consecinţă, dată fiind noua concepţie, cerea ca toate statele europene, inclusiv Uniunea Sovietică, să facă parte. Germania şi Italia împărtăşeau şi ele dorinţa de a vedea U.R.S.S. aderînd la viitoarea uniune [73], deşi ea nu era membră a S.D.N.[74]

Un alt punct al Memorandumului care a suscitat unele obiecţii a fost acela al organizării şi al mecanismului de funcţionare. Cincisprezece state [75], printre care şi România [76] nu au fost de acord cu ideea de a se copia tale-quale mecanismul Societăţii Naţiunilor, considerînd numai Conferinţa europeană, singura şi reprezentativa instituţie a Uniunii Europene. Evitarea Comitetului politic denotă evident teama acestor state mici şi mijlocii că principiul egalităţii depline ar fi putut fi încălcat, dacă s-ar fi înfăptuit un Comitet condus doar de anumite state. În schimb, Italia, afişînd concepte larg democratice, propunea înfăptuirea acestui organ, sub rezerva ca absolut toate statele să-şi aibă acolo reprezentanţii [77]. În cazul acesta, credem noi, avînd aceeaşi structură ca şi Conferinţa, el devenea absolut inutil.

În sfîrşit, încheiem lista obiecţiilor, stăruind doar asupra aceleia care a stîrnit cele mai largi discuţii. Trebuia subordonat factorul economic

---

[70] *Rapport*, op. cit., p. 83.

[71] *Ibidem*, p. 82.

[72] *Ibidem*, p. 83.

[73] *Ibidem*.

[74] În ceea ce priveşte statele extraeuropene, s-a pus accentul pe ideea că uniunea nu este îndreptată împotriva cuiva; că trebuie să se ţină seama de legăturile de limbă şi cultură, între unele ţări europene şi altele extraeuropene etc. (*Rapport*, op. cit., p. 82).

[75] Austria, Belgia, Cehoslovacia, Danemarca, Estonia, Finlanda, Irlanda, Iugoslavia, Letonia, Luxemburg, Norvegia, Polonia, Portugalia, România, Spania.

[76] Réponse du gouvernement roumain, *op. cit.*, p. 63.

[77] Réponse du gouvernement italien, *op. cit.*, p. 62.

www.dacoromanica.ro

celui politic, așa cum pleda Aristide Briand în Memorandumul de la 1 mai 1930?

Discuția controversată asupra acestei probleme, care constituia cheia de boltă a planului Briand, se situa pe fundalul unei unanime dorințe de cooperare continentală, fapt care explica și interesul efectiv suscitat de propunerea franceză, interes concretizat prin numeroasele idei constructive, prin numeroase propuneri, incluse în răspunsurile guvernelor.

Una dintre cele mai intersante propuneri în această spinoasă chestiune este, incontestabil, a României. Evident, ca și alte țări mici și mijlocii, România voia să evite dominarea politică a unei mari puteri în cadrul Uniunii. De aici, izvora, de altfel și tonul rezervat al notei sale din 8 iulie 1930. Conștient însă de largile posibilități ce s-ar deschide cooperării, guvernul român arăta însă în răspunsul său că nu contesta valoarea principiului de subordonare în genere a factorului economic celui politic. Dar că totuși, nu este posibil să se tragă automat concluzia că o colaborare economică nu s-ar putea organiza fără o prealabilă colaborare politică. Considera, în consecință că o înțelegere politică „foarte suplă ar fi suficientă pentru a permite organizarea unei strînse colaborări economice" [78]. În fond, ideea de înțelegere politică „suplă", propusă de România însemna, credem noi, o înțelegere bazată pe marile principii inserate în Pactul S.D.N. principii asupra cărora acordul era unanim. De pe această platformă, se putea crea — cum arăta și D. Gusti „un paralelism care să absoarbă atît primatul economicului cît și al politicului" [79]. O idee, care se apropia într-un anumit fel de cea a României, a fost prezentată de Belgia și de Cehoslovacia care arătau că politicul și economicul nu sînt subordonate unul altuia și că ambele exercită o vizibilă acțiune de interdependență" [80], concepție ce, desigur, putea deschide noi perspective cooperării europene. Anglia, Austria, Albania, Elveția [81] și alte state erau convinse că problemele economice constituiau o cale mult mai accesibilă cooperării. Această viziune ducea multe state, în frunte cu Marea Britanie, la concluzia că prin colaborarea economică se va ajunge la un evident progres și în arzătoarea problemă a securității europene [82].

În genere, în a doua jumătate a lunii iulie, ca și în august 1930, răspunsurile guvernelor, ca și interesul suscitat de a doua Conferință Europeană, ce urma să aibă loc în septembrie, au produs o puternică efervescență, o largă mișcare de idei în jurul proiectului Briand de Uniune Europeană.

Pe plan diplomatic, de asemenea, se putea observa o vie activitate. Unii diplomați francezi dădeau însă o notă prea optimistă relatărilor ce întocmeau în jurul răspunsurilor primite de la guverne, informînd îndeosebi despre ideile din Memorandum ce întruniseră o unanimă accep-

---

[78] Réponse du gouvernement roumain, *op. cit.*, p. 63; în Rapport, *op. cit.*, p. 88. Poziția României nu este expusă clar si nu corespunde întocmai ideilor din textul răspunsului guvernului român. Se arată că pur și simplu România crede că o colaborare economică se poate realiza fără o cooperare politică prealabilă.

[79] D. Gusti, *Problema federației Statelor europen* , p. 20.

[80] *Rapport, op. cit.*, p. 88.

[81] *Ibidem*, p. 87.

[82] *Ibidem*, p. 89.

www.dacoromanica.ro

tare [83]. Totuşi, corespondenţa diplomatică franceză, din august 1930, vădeşte o evidentă penurie de ştiri cu adevărat pozitive. Relevăm doar, un caz rar, un raport în care ministrul Franţei la Tirana informa asupra marilor speranţe suscitate în cercurile conducătoare de planul Briand: se spera că prin aderarea Albaniei la Uniunea Europeană, ea va putea scăpa de jugul din ce în ce mai apăsător al Italiei fasciste [84]. În rest, chiar şi ţările mici şi mijlocii prietene cu Franţa aveau, aşa cum am mai arătat, serioase rezerve. Elveţia, de pildă, îşi exprima îngrijorarea că principiul neutralităţii, care constituia baza politicii sale, ar putea fi diminuat adăugînd la reticenţele sale şi o efectivă temere pentru prestigiul S.D.N. [85]. Pe de altă parte, în unele state central-europene care răspunseseră, în principiu, favorabil, se publicau şi suscitau interes opinii ce se opuneau planului Briand. În această ordine de idei, menţionăm un articol, publicat în ziarul vienez „Neue Freie Presse" şi semnat de lordul Robert Cecil. Acesta arata că Marea Britanie nu ar putea intra într-o organizaţie independentă de S.D.N., care părea şi dirijată contra altor continente. Ori, Anglia nu ar putea niciodată să renunţe la prietenia americană şi nici să adere la un organism, de unde ar fi exclus restul imperiului britanic [86], susţinea omul politic englez. Concomitent, în acelaşi articol, existau şi nete idei revizioniste, autorul arătînd că mai tîrziu sau mai devreme, „vor trebui aduse ameliorări statu-quo-ului" european postbelic, utilizîndu-se în acest scop articolul 19 din Pactul S.D.N. Comentînd aceste opinii, ca şi locul acordat în presă acestui articol, Clauzel, ministrul Franţei la Viena, sublinia „interesul manifestat de opinia publică austriacă pentru actuala campanie purtată în favoarea revizuirii tratatelor de pace ca şi a unei „revanşe paşnice" a statelor din Europa centrală" [87].

Chiar şi în Franţa, opoziţia împotriva planului Briand se manifesta sub diferite forme. Raymond Poincaré, de pildă, publicase un articol în revista „Illustration" care fusese apoi reprodus şi comentat nu numai de ziarele franceze, dar şi de unele ziare britanice. Astfel, „Manchester Guardian" arăta că Poincaré evidenţia faptul că „nimeni nu era de acord cu menţinerea statu-quo-ului * şi cu problema securităţii; că nimeni nu era de acord cu excluderea statelor care nu erau membre ale S.D.N., cu teza primatului factorului politic asupra celui economic şi cu însăşi concepţia utilităţii înfiinţării unui organism european independent[88]. Însfîrşit, ziarul stăruia mai ales asupra opiniei lui Poincaré referitoare la primejdia „de a construi un magnific turn Babel în dauna S.D.N." [89].

---

[83] Arh. M. A. E. France, Série S.D.N., Union Européenne, dosar Généralité, IV, Nota 7 Août 1930, de la Service de la France auprès de la S.D.N.

[84] Ibidem, rapport /1er Août 1930 de la légation de France en Albanie, semnat Degraud, către Aristide Briand.

[85] Ibidem, télégramme /4 Août 1930, de la ambasada Franţei la Berna, semnată de Marcilly către Aristide Briand.

[86] Ibidem, rapport /10 8 septembrie 1930, de la legaţia Franţei în Austria, semnat Clauzel, către Aristide Briand.

[87] Ibidem.

* Ceea ce evident era absolut fals, deoarece majoritatea statelor naţionale din centrul şi sud-estul Europei şi multe state neutre se situau ferm pe poziţia statu-quo-ului.

[88] Arh. M.A.E., France, Série S.D.N. dosar Généralités IV, Télégramme 280/2 Août 1930, de la Ambasada Franţei la Londra către Aristide Briand. Se trimite „Revue de Presse", articolul *Le projet de fédération européenne et M. Poincaré* şi comentariile ambasadei.

[89] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

În ciuda acestei atmosfere, guvernul francez continua să acționeze cu mult calm, în vederea deschiderii celei de-a doua Conferințe Europene. A stabilit atît procedura de lucru cît și data de 8 septembrie primind în acest sens consimțămîntul tuturor statelor europene, membre ale S.D.N. [90] Tot ce dorea Parisul de la această a doua Conferință europeană era obținerea unui minimum de acord pe calea deschisă în septembrie 1929. Spera că „nu vor fi dificultăți insurmontabile și că toți delegații vor consimți la trimiterea unei declarații comune de principii către Adunarea S.D.N.”[91], care urma să aibă loc peste două zile.

Între timp, deoarece, așa cum am arătat mai sus, existau puncte de vedere cu totul diferite între Marea Britanie și Franța, s-au purtat unele discuții între cele două mari puteri, în scopul ca disensiunile dintre ele să nu apară ca prea virulente în timpul desfășurării Conferinței europene. De aceea, urma ca Arthur Henderson să viziteze Parisul la 3 septembrie și să aranjeze astfel cu Briand punctele litigioase, încît planul Federației Europene să se poată menține „în cadrul unor dezbateri generale care nu ar putea deranja delegația britanică ” [92].

În pofida acestor măsuri preventive, Conferința Europeană [93], care și-a desfășurat la 8 septembrie lucrările la Geneva, a înregistrat din plin controversa franco-britanică.

De la bun început, Aristide Briand * a ținut să declare că „nici o clipă nu i-a trecut prin minte ideea de a iniția o organizație care ar putea intra în concurență cu S.D.N.” [94] ci dimpotrivă, a avut permanent convingerea că Uniunea europeană nu putea fi realizată decît în cadrul S.D.N. În consecință, a propus Conferinței elaborarea unei declarații de principii, care să exprime simpatia statelor europene pentru ideea Uniunii, declarație pe care Adunarea S.D.N. ar putea-o apoi insera în ordinea de zi a celei de-a 11-a sesiuni [95].

Imediat, Henderson a replicat, opunîndu-se ideii de a se exprima în declarație simpatia Conferinței pentru concepția federației europene căci aceasta ar fi însemnat — susținea el — o judecată definitivă și S.D.N. ar fi fost pusă în fața unui fapt împlinit. Propunea, în consecință, o rezoluție prin care S.D.N. să fie rugată să examineze chestiunea Uniunii Europene, pe larg, nu numai acum ci și în decursul anului 1931. Tot ce se va întreprinde, a încheiat Henderson, „trebuie îndeplinit în intimă legătură cu S.D.N. cu mecanismul S.D.N., în sprijinul S.D.N. și de acord cu

---

[90] *Ibidem*, télégramme circulaire 21 Août 1930, semnată Alexis Léger, către toate misiunile diplomatice din Europa. Este anexată o broșură cu toate răspunsurile guvernelor; télégramme 408/30 Août de la legația Franței la București, semnată Hautecloque. Arată că România a acceptat data de 8 septembrie și va fi reprezentată la Geneva prin G. G. Mironescu.

[91] Ibidem, Note /11 Août 1930, de la Quai d'Orsay, intitulată Procedure en vue de la prochain réunion à Genève.

[92] Ibidem, télégramme 335 1er Septembre 1930 de la ambasada Franței la Londra, semnată Fleuriau către Aristide Briand.

[93] Ibidem, *Conférence tenue à Genève sur l'organisation d'un régime d'Union fédérale en Europe*, le 8 Septembre 1930.

* Briand a dat mai întîi citire raportului, *Documents relatifs à l'organisation d'un régime d'union fédérale européenne* în *op. cit.*, p. 51—91.

[94] *Ibidem.*

[95] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

tot ceea ce înseamnă S.D.N." [96]. Devenea evident, că Marea Britanie urmărea, în fond, să dea alt conţinut planului Briand, păstrîndu-i doar formele exterioare. Dezbaterile au dovedit influenţa crescîndă a Marii Britanii asupra statelor europene: Procope [97], reprezentantul Finlandei a susţinut în întregime opinia Angliei; Curtius [98], ministrul de Externe al Germaniei a ţinut să sublinieze ideea că adunarea S.D.N. nu trebuie pusă în faţa unui fapt împlinit. A adăugat totuşi că, dacă s-ar accepta ideea, ca termenul de simpatie să fie inclus în rezoluţia Conferinţei, atunci va trebui cîntărit foarte serios modul de a-l formula; Venizelos [99], reprezentînd Grecia, a exprimat personala sa simpatie pentru ideea federaţiei, dar a arătat că trebuie cerut mai întîi avizul S.D.N. „Dacă ni se va spune, că încercînd să organizăm Europa, dezorganizăm lumea, vom abandona ideea noastră" [100]. În caz contrar, propunea, ca şi reprezentantul Danemarcei, ca viitoarea Comisie de studii, aleasă de S.D.N., să fie formată din toate statele europene, căci numai ele puteau rezolva problemele continentului. Alţi delegaţi s-au situat de asemenea pe poziţii apropiate sau similare cu cele ale Marii Britanii. Puţini au fost aceia care au susţinut ca în rezoluţia ce se va vota să existe sau să se simtă că există o evidentă simpatie pentru planul Briand. În acest sens vom stărui asupra atitudinii luate de G. Motta şi de G.G. Mironescu. Astfel, reprezentantul Elveţiei [101] a afirmat răspicat: „dacă vrem ca problema Uniunii europene să fie adusă în faţa Adunării, atunci trebuie să ne reafirmăm simpatia manifestată anul trecut" [102] şi să cerem înscrierea ei pe ordinea de zi a celei de-a 11-a sesiuni a Adunării S.D.N.

De asemenea, G. G. Mironescu [103], ministrul de Externe a României, şi-a exprimat acordul cu ideea ca rezoluţia să conţină termenul de simpatie pentru planul Uniunii Europene. Diplomatul român a mers însă mai departe decît Motta stăruind mai ales asupra procedurii: Să punem S.D.N. la curent cu ceea ce se întîmplă şi să ne rezervăm dreptul de a organiza uniunea în felul cum ni se va părea că e mai bine. Aceasta, sublinia omul de stat român „este calea normală", căci este vorba de o largă uniune regională admisă de Pact, care trebuie liber consimţită şi organizată de participanţi. S.D.N. ar putea da indicaţii, „dar noi şi numai noi trebuie să organizăm Uniunea" [104]. În numele dreptului de a pune în aplicare articolul 21 al Pactului Societăţii Naţiunilor, România a apărat deci viguros libertatea de acţiune a statelor europene. Evident, poziţia României şi a Elveţiei, susţinută puternic de Belgia [105], a adus o notă mai optimistă, întrevăzîndu-se oarecum posibilitatea unei reuşite a Conferinţei europene. La aceasta, a contribuit, în mare măsură şi cuvîntul lui Briand care, deşi descurajat, a ţinut să precizeze că a conceput planul într-un

[96] *Ibidem.* Henderson propunea un Comitet, ales de Adunarea S.D.N. — care să lucreze la definitivarea problemei.
[97] *Ibidem.*
[98] *Ibidem.*
[99] *Ibidem.*
[100] *Ibidem.*
[101] *Ibidem.*
[102] *Ibidem.*
[103] *Ibidem.*
[104] *Ibidem.*
[105] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

moment cînd „soarta civilizaţiei europene este în grea cumpănă; dacă naţiunile europene nu-şi dau seama acum de această gravă situaţie, ele s-ar putea trezi în faţa imposibilităţii de a o mai remedia" [106]. Hymans, delegatul Belgiei, a prezentat imediat un proiect de rezoluţie [107], favorabil ideilor lui Briand, la care a aderat şi Grandi [108], delegatul Italiei. Au mai urmat însă discuţii contradictorii, curmate de Zaleski [109], delegatul Poloniei, care a propus ca Briand să citească Conferinţei textul rezoluţiei ce pregătise şi numai după aceea să se ia decizii. Toţi au fost de acord, aşa încît Briand a dat citire proiectului său de rezoluţie, care era atît de moderat, atît de sobru, încît pînă şi Henderson l-a aprobat imediat [110]. În unanimitate s-a votat apoi proiectul care a devenit *Rezoluţia* [111] adoptată la 8 septembrie 1930, de reprezentanţii statelor europene, membre ale S.D.N.

În esenţă rezoluţia stăruia asupra convingerii statelor privind necesitatea strînsei colaborări a guvernelor europene în toate domeniile de activitate internaţională, în scopul menţinerii păcii; unanimitatea lor ,ca această colaborare să aibă loc cu deplinul acord al S.D.N. şi cu respectarea principiilor înscrise în pact, ca şi decizia de a cere ca problema Uniunii europene să fie inserată pe ordinea de zi a celei de a 11-a sesiuni a Adunării.

A doua Conferinţă europeană s-a încheiat, aşadar, sub semnul voinţei de a colabora a tuturor statelor europene, în ciuda serioaselor probleme litigioase, ce continuau să persiste.

Procedura şi-a urmat apoi cursul. Rezoluţia a fost primită şi difuzată de Nicolae Titulescu, în calitatea sa de preşedinte a celei de-a 11-a sesiuni a Adunării [112], fiind apoi inserată în ordinea de zi a sesiunii. La 14 septembrie, Briand a putut astfel înfăţişa Adunării proiectul de Uniune ca şi Rezoluţia celei de-a doua Conferinţe europene.

Dezbaterile Adunării au fost, în genere, favorabile atît Proiectului cît şi Rezoluţiei. Au fost ascultate cu interes, de pildă, intervenţii ca cele ale Iugoslaviei şi Greciei, care au scos în relief, odată în plus, voinţa statelor europene de a-şi organiza, ele singure, cooperarea. Marinkovič [113] a susţinut că întreaga organizare a Uniunii trebuie realizată numai de statele europene şi că la Comitetul de studiu, ce va fi numit de Adunare, trebuie să participe numai state europene. Politis [114], de asemenea, exprimînd încrederea sa deplină în succesul planului Briand, a ţinut să sublinieze că aplicarea lui se va realiza progresiv atît în domeniul economic cît şi în cele administrativ şi politic. Reprezentanţii multor state extraeuro-

[106] *Ibidem.*
[107] *Ibidem.*
[108] *Ibid m.*
[109] *Ibidem.*
[110] *Ibidem.*
[111] Il dem, *Résolution adoptée par les représentants de. États européens, membres de la S.D.N.*, Genève, le 8 septembre 1930.
[112] Ibidem, Note /11 Septembre 1930/ de la Société des Nations, semnată N. Titulescu, către Aristide Briand, Hôtel des Bergnes. Genève. Arată că prin Jurnalul Adunării, Rezoluţia va fi dată publicităţii şi deci va fi difuzată tuturor membrilor Adunării.
[113] Ibidem, télégrammes nr. 38, 39, 40, 41, 42 15 Septembrie 1930, de la direcţia serviciului Franţa, pe lîngă S.D.N. către Externe, Paris, privind discuţiile din Adunare despre Federaţia Europeana.
[114] *Ibid m.*

www.dacoromanica.ro

pene ca Japonia şi Uruguay au fost de acord, fără rezerve, cu Proiectul prezentat de Briand. Altele, ca Irlanda şi Australia, deşi au sprijinit tezele lui Henderson, au fost de acord, ca şi Marea Britanie, cu Rezoluţia din 8 septembrie. Cancelarul Austriei Schober [115] ca şi contele Appony au ţinut să adauge că înfăptuirea unor acorduri regionale mai mici ar trebui realizată înainte de a se trece spre o largă cooperare europeană. Reprezentantul Ungariei a mai dat însă intervenţiei sale şi o notă efectiv revizionistă, fiind de părere că o colaborare se va realiza defectuos într-o Europă „unde există germenii unei maladii, pe care numai revizuirea tratatelor o poate înlătura" [116].

În ciuda acestor poziţii negative, lucrările Adunării s-au desfăşurat într-un spirit constructiv. Aceasta, cu atît mai mult, cu cît între Briand şi Henderson s-a produs o înţelegere privind textul Rezoluţiei ce trebuia supusă spre vot Adunării S.D.N. [117]. În primul rînd, se putea constata, aşa cum reiese din documente că se produsese o unanimitate de voturi în jurul Rezoluţiei Conferinţei europene din 8 septembrie 1930, astfel încît Adunarea a proclamat-o ca pe un document al său [118]. În consecinţă, statele europene membre ale S.D.N. au fost invitate să alcătuiască, avînd şi concursul secretariatului S.D.N., o Comisie de Studii, destinată să continue opera începută şi să prezinte rezultatele activităţii la viitoarea sesiune a Adunării [119]. La 17 septembrie 1930, Adunarea a adoptat apoi în unanimitate Rezoluţia cu privire la Uniunea federală europeană [120], iar la 23 septembrie a fost convocată de secretariatul S.D.N., pentru o primă şedinţă, Comisia de studii pentru Uniunea Europeană. Faptul că Aristide Briand a fost ales preşedinte şi Sir Eric Drummond secretar [121] dovedea că anumite asperităţi anglo-franceze se mai neteziseră, deschizîndu-se astfel mai larg drumul spre o posibilă conlucrare.

Ecoul stîrnit de hotărîrea Societăţii Naţiunilor, faptul că ideea federaţiei europene începuse să ia oarecum forme incipiente, a stîrnit interes, îndeosebi în Statele Unite. Aceasta şi din cauza insistentei sublinieri că Uniunea nu era îndreptată contra cuiva şi deci nici împotriva S.U.A., şi din cauză că ideea organizării federale a Europei nu putea să nu fie privită decît cu simpatie de opinia publică americană [122].

În acest timp, un interes deosebit stîrneau la Paris, ca şi în alte capitale, informaţiile referitoare la poziţia statelor europene care nu erau

---

[115] *Ibidem.*

[116] *Ibidem.*

[117] Ibidem, télégrammes 48, 49, 50/16 Septembrie 1930, de la Geneva, semnate Massigli, către Externe, Paris; télégramme 43 16 Septembrie 1930, de la Geneva semnată Massigli, către Externe, Paris, conţine textul proiectului de Rezoluţie, ce va fi prezentat Adunării S.D.N.

[118] Ibidem.

[119] Ibidem.

[120] Ibidem, *Resolution sur l'Union Fédérale Européenne*, nr. officiel A. 52/18 sept. 1930. Onzième session ordinaire de l'Assemblée de la Société des Nations. Proiectul de rezoluţie a fost prezentat, marţi, 16 septembrie 1930 de 45 delegaţii de state europene şi extraeuropene.

[121] Ibidem, télégrammes, 93, 94/23 Septembre 1930, de la Geneva, semnate Massigli, către Externe, Paris.

[122] Ibidem, télégrammes 465/13 septembre 1930 şi 471 14 septembre 1930 de la ambasada Franţei la Washington, semnate Jules Henri arată că ziarul „Christian Science Monitor" ca şi alte ziare fac paralele între Federaţia Americană din 1776 şi cea Europeană propusă de Briand, alte ziare se ocupă de opiniile diferite ale lui Briand şi Henderson, cu privire la Uniunea Europeană.

www.dacoromanica.ro

membre ale S.D.N. — Turcia şi U.R.S.S. Faptul că cele două state se întruniseră pentru a discuta ce atitudine vor lua, dacă vor fi invitate să participe la Comisia de Studii; faptul că Turcia părea gata să accepte dacă va căpăta un loc cu caracter deliberativ [123], dădea mari speranţe celor ce voiau o realizare efectivă a Uniunii.

Şi atitudinea statelor nordice, care continuau să fie favorabile Uniunii, constituia o chezăşie că unele state mici, ca Suedia [124] şi Norvegia, vor susţine practic organizarea federală a Europei. Aceasta, mai ales pentru că — aşa cum afirma cunoscutul om politic norvegian Hambro — micile state au o mentalitate cu mult mai internaţională decît cele mari. Ele, ca mai slabe, doresc să fie protejate efectiv de legile internaţionale şi de aceea, sînt mult mai calificate să susţină în ansamblul lor interesele umanităţii" [125].

Alte state mici, ca Austria, îşi arătau în continuare interesul pentru realizarea Uniunii Europene deoarece, aşa cum declara cancelarul Schober, „Austria fusese brusc despărţită de vechile ei debuşeuri şi aştepta deci de la reconstrucţia Europei remediul răului de care suferea" [126]. În schimb, contele Bethlen îşi afirma concomitent marea sa încredere în realizarea unei înţelegeri austroungară [127], ceea ce denota o subapreciere deschisă Uniunii Europene, ca atare.

În lunile următoare, spiritul Adunării S.D.N. spiritul celei de-a doua Conferinţe europene continuau să anime nenumărate sectoare de activitate. Elocventă în acest sens, este de pildă, o scrisoare adresată de ministrul francez pentru probleme aeronautice lui Aristide Briand [128]. Îi trimitea anexat şi un proiect privind constituirea unui organism central aerian, în vederea realizării practice a Federaţiei europene. De asemenea exprima opinia specialiştilor, ca nicăieri, ca în aeronautica comercială, unde concentrarea şi raţionalizarea se impuneau în mod absolut, colaborarea internaţională nu se putea realiza în mod mai fericit; căci, nicăieri ea „nu este mai naturală, mai mult aşteptată şi mai uşor realizabilă" [129]. De altfel, se arăta în continuare în document, Comisia de Cooperare a aeronauticii civile, întrunită la Geneva între 4—6 septembrie 1930, se şi preocupase îndelung şi practic de unificarea aeriană, ca şi de reglementarea legiferată destinată aviaţiei comerciale [130]. Existau, de asemenea, preocupări nu numai pentru aviaţie ci şi pentru rezolvarea pe plan european a regimului poştal, aerian, sanitar şi vamal, luîndu-se ca

---

[123] Ibidem, télégramme 472 26 sept. 1930, de la legaţia Franţei la Moscova, semnată Jean Herbette.

[124] Ibidem, Rapport /27 septembre 1930, de la Legaţia Franţei la Stockholm, către Aristide Briand. Relatează o discuţie cu Ekman, preşedintele Consiliului de miniştri.

[125] Ibidem, Rapport 11 4 octobre 1930 de la legaţia Franţei în Norvegia, semnat du Chaffault. Arată că Hambro a adăugat că „delegaţii micilor state încep să dovedească mai multă independenţă şi nu mai sînt atît de separaţi, la ideea că ar putea froasa puterile mai mari".

[126] Ibidem, Rapport 12 22 septembrie 1930, de la legaţia Franţei în Austria, semnat Clauzel. Se referă la declaraţiile făcute de cancelarul Schober la reîntoarcerea sa de la sesiunea S D.N. Schober a mai adăugat că aderarea Austriei la Uniunea Europeană se datora şi poziţiei geografice şi grijei de un eventual bloc agrar româno-iugoslav.

[127] Ibidem, Declaraţiile făcute ziarului vienez „Neue Freie Presse" de contele Bethlen.

[128] Ibidem, Ministère de l'Air. Cabinet militaire, Le Ministre de l'Air. à M. le Ministre des Affaires Etrangères, le 8 décembre 1930, cu menţiunea „secret".

[129] Ibidem.

[130] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

model organizarea în aceste domenii din Statele Unite [131]. Concomitent se făceau studii privind colaborarea intelectuală prin cooperarea dintre specialiști, dintre universități și academiile europene [132].

În același timp, Comisia de studiu pentru Uniunea Europeană, instituită de a XI-a sesiune a Adunării, lucra intens în vederea celei de-a doua reuniuni, ce urma să-și desfășoare lucrările între 16—21 ianuarie 1931 [133].

Se poate, așadar afirma că la sfîrșitul anului 1930, existau premise pentru fundarea unei Uniuni Europene.

Dar tot la sfîrșitul aceluiași an, apăreau sub forme din ce în ce mai virulente, concepții retrograde cu totul opuse Uniunii Europene. Astfel, în decembrie 1930, „Deutsche Arbeit", organul Asociației Pangermane pentru străinătate, publica un articol conținînd o puternică opoziție atît pentru planul Briand cît și pentru ideile paneuropene ale contelui Koudenhove-Kalergi [134]. Pornind de la ideea că Europa este o unitate organică, o sinteză dintre individualism și universalism, autorul arăta că atît Pacea de la Versailles cît și cei zece ani postbelici au dus individualismul național spre cele mai înalte culmi iar Europa a fost îmbucătățită în mod mecanic. Aceasta, deoarece Pacea de la Versailles punînd în valoare, într-o manieră cu totul artificială, națiuni și mici popoare, a provocat o descompunere forțată a Europei în state mijlocii și mici, ce au fost decupate fără să se țină seama de conexiunile vii, fie etnice, fie economice" [135]. În consecință, trebuia să se încheie cu „politica tratatelor de pace", care strîngînd în chingi țările, împingea națiunile spre izolare; iar dreptul popoarelor la autodeterminare, continua autorul, nu era altceva decît o consecință a liberalismului național privind egalitatea dintre state, „concepție atomistă", opusă fundamental structurii organice a Europei [136]. În consecință, anacronicul, reacționarul articol, care punea în circulație încă în 1930, concepțiile naziste, pleda pentru alăturarea Austriei la Germania. Aceasta pentru a realiza ideea comunității etnice germane și deci și primul pas spre o adevărată unitate europeană [137].

---

[131] Ibidem, se insista asupra opiniilor în acest sens ale lui Emile Borel și ale Senatorului belgian Louis de Brouckere.

[132] Ibidem, Scrisoare 9 decembrie 1930 de la ministre de l'Instruction Publique et des Beaux—Arts către Aristide Briand.

[133] Résumé mensuel des travaux de la S.D.N. vol. X, Nr. 9, sept. 1930, a XI-a sesiune a Adunării S.D.N., 10 sept., 4 oct. 1930, Doc. 76, L'union Européenne. Comisia cuprindea cîte un membru titular și eventual un membru supleant pentru fiecare stat. La a doua reuniune din ian. 1931, au participat 27 state europene. România a fost reprezentată prin G. G. Mironescu. De notat este și faptul că în urma acestei sesiuni, a fost invitată să participe și U.R.S.S., care a răspuns în mod pozitiv (Rèponse du gouvernement Soviétique, la 6 février 1931, în Résumé mensuel etc. vol. XI, 2. II, 1931, p. 62.

[134] Ibidem, Note 1^rr Bc 29 Décembre 1930 de la Services des œuvres françaises à l'Etranger. Section des Attachés militaires, despre articolul publicat de Camilo Morocutti în „Deutsche Arbeit", decembre 1930 (Articolul este un extras din lucrarea *La Question du rattachement de l'Autriche et son importance culturelle, politique et économique*, Braumüller, Vienne, Leipzig, 1930, publicată sub direcția lui Kleinwachter și von Paller de un grup de autori: Bauer (fost cancelar al Austriei), M. Loebe, (președinte al Reichstagului), Prof. Haushofer, Karl von Loesch și prințul de Rohan.

[135] *Ibidem.*

[136] Ibidem. Ideile reacționare ale autorului continuă, arătînd că Europa are nevoie de o structură sintetică, idee de care poporul german este convins, căci el a trebuit să sufere pe propriul său trup exercitarea metodelor de amputare, de mutilare, de disociere a populației încercuite, metode de asimilare, de strangulare și de îmbucătățire economică.

[137] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

Revizionismul, aşadar, se organiza din ce în ce mai mult îmbrăcînd formele cele mai variate. Se poate afirma astfel că el a constituit unul, dintre principalii factori care au împiedicat înfăptuirea uniunii europene chiar şi sub modesta formă a cooperării economice, acceptată în unanimitate de statele europene. Desigur, că împrejurările complexe, întreaga conjunctură a anilor 1931—1932 nu au fost, de asemenea favorabile realizării, măcar parţiale, a planului lui Aristide Briand, iar moartea acestui dinamic om politic a contribuit, incontestabil, la abandonarea proiectului de Uniune Europeană.

Despre Uniunea Europeană şi, mai ales, despre Aristide Briand s-a scris şi se va mai scrie mult, aşa încît nu ne propunem nici o clipă să încheiem acest studiu, cu o investigaţie critică în acest sens. Ţinem totuşi să schiţăm măcar unele puncte de vedere, unele opinii contraversate ce s-au formulat în jurul acestui plan pentru a-i dovedi, o dată în plus, importanţa.

Dacă ne referim la mărturiile oamenilor politici din acea epocă, atunci, incontestabil, modul cum Nicolae Titulescu a examinat şi apoi a apreciat acest plan ni se pare deosebit de obiectiv. Cu prilejul unei conferinţe ţinute la 19 noiembrie 1930, la Universitatea din Cambridge [138], Titulescu a arătat că ideile lui Briand despre Uniunea europeană au fost aşa de desfigurate, aşa de maltratate, fie din neştiinţă, fie din rea voinţă, încît un sentiment de justiţie (îl) obliga să le pună sub adevărata lor lumină [139]. În primul rînd, Titulescu a pus accentul pe ideea că Uniunea Europeană urmărea ca obiectiv imediat rezolvarea crizei economice [140], că nu s-a pus niciodată „problema ca Europa să fie contopită într-un singur stat", asemenea Statelor Unite ale Americii; că era pur şi simplu vorba de o înţelegere regională a statelor europene, conform articolului 21 din Pactul S.D.N.; că Uniunea europeană nu era îndreptată contra Marii Britanii sau a Statelor Unite sau a altor state din moment ce ea chema aceste state la colaborare *. În sfîrşit, a mai arătat Titulescu, s-a spus că Uniunea Europeană ar fi îndreptată împotriva Societăţii Naţiunilor. Ori, a continuat el, Uniunea Europeană, concepută de Briand, „nu are nici o putere de decizie în chestiunile care sînt de competenţa Societăţii Naţiunilor. Şi care chestiune nu este de competenţa S.D.N. cînd ea are dreptul să cunoască tot ce afectează pacea lumii?" [141] În consecinţă, conchidea marele diplomat, „din punct de vedere al prezentului, Uniunea Euro-

---

[138] *Progresul ideii de pace* în *Nicolae Titulescu. Documente diplomatice.* Conferinţă ţinută la 19 noiembrie 1930 la Universitatea din Cambridge, p. 337—355; Jacques de Launay, *Titulescu et l'Europe*, Editions Byblos, P.G.V.S., — Nyon (Suisse) et J. de Launay, 1976, p. 76 87 autorul bizuindu-se pe documente din arhiva personală redă fragmente din opniile lui Titulescu despre Uniunea Europeană.

[139] *Programul ideii de pace, op. cit.*, p. 352, 353.

[140] Astfel, s-a putut, arăta Titulescu, ca atît contele Appony, cît şi cancelarul Schober, ale căror concepţii politice difereau de cele ale lui Briand, au hotărît să coopereze pe plan economic *(op. cit.*, p. 353).

* Este vorba de colaborarea cu Marea Britanie, ca stat european, căci, Titulescu adăuga cu ironie: „curios complotist mai e şi domnul Briand! El invită pe victima lui, pe domnul Henderson, să fabrice cu el bomba destinată a-l ucide" *(op. cit.*, p. 353).

[141] Ibidem, p. 353.

www.dacoromanica.ro

peană astfel definită, este singură soluţie pentru a menţine pacea între popoare. Din punctul de vedere al viitorului, ea poate, dacă ne punem cinstit în slujba ei, să constituie germenii unei vieţi internaţionale noi şi atît de binefăcătoare, încît mintea noastră actuală, produs al luptei şi mai ales al suferinţei, nu o poate cuprinde încă" [142]. În subsidiar, dar în strînsă corelaţie cu această concepţie de viitor a lui Titulescu, adăugăm şi punctul de vedere al lui Nicolae Petrescu Comnen. În 1946, fostul ministru de Externe al României considera soluţia federalistă ca singura ce putea oferi infinit mai multe garanţii decît alianţele, propunînd, ca prim pas, în acest scop, federaţiile regionale [143].

Referindu-ne însă în continuare, la opiniile unor martori oculari, se cuvine să ne oprim şi la cele împărtăşite de Jean şi Nicolas Politis, miniştrii Greciei la Berlin şi Paris, care credeau, spre deosebire de ceea ce afirmaseră la Adunarea S.D.N. că prin planul său, Briand urmărea să construiască şi un baraj împotriva revizuirii tratatelor de la Versailles dar şi un baraj împotriva comunismului sovietic [144]. Concomitent, Dimitri Caclamanos, ministrul Greciei la Londra, arăta că guvernul britanic considera Proiectul Briand ca „ridicul" şi în acelaşi timp, un instrument politic rival S.D.N.-ului [145]. Pe de altă parte, subtilul diplomat, care a fost Nicolas Politis, mai scotea la iveală şi un alt punct de vedere şi anume : niciodată Franţa nu avusese, sublinia el, o situaţie economică mai bună, socotind de aceea, că în acest moment, ea putea domina efectiv Europa [146]. În acelaşi timp, ca şi alţi reprezentanţi ai ţărilor mici, ambii fraţi Politis nu aveau nici o încredere în ajutorul promis statelor mai mici şi mai slabe de unele prevederi ale Memorandumului. Dimpotrivă, ei întrevedeau în aceste articole ale documentului „intenţia marilor puteri de a împinge cu forţa aceste state spre agricultură, pentru ca ele să devină astfel cele mai bune consumatoare ale industriei marilor puteri" [147]. În aceeaşi perioadă, G. G. Mironescu, ministrul de Externe al României se temea mai mult de faptul că Briand pusese problema subordonării factorului economic celui politic schimbînd propunerea de regim federal pe bază economică ce făcuse în septembrie 1929, la Geneva [148].

Reiese chiar numai din aceste cîteva opinii ale unor oameni politici, reprezentînd, mai ales ţări mici, o imagine oarecum controversată despre proiectul Briand. În ceea ce ne priveşte, considerăm, că Nicolae Titulescu s-a apropiat cel mai mult de realitate, mai ales în considerentele sale generalizatoare, privind necesitatea imediată de a rezolva criza prin coperarea economică a tuturor statelor continentului cît şi prin ideea că uniunea eu-

---

[142] Ibidem, p. 354.

[143] N. P. Comnène, *Anarchie, dictature ou Organisation Internationale*, Perret-Gentil, Genève 1946, p. 67 şi 101—110 (capitolul L'organisation des fédérations régionales).

[144] Dimitrie Kitsikis, *La Grèce et le Projet Briand d'Union Européenne*, „Revue d'Histoire moderne et contemporaine", tome XII, Juilet-septembre 1965, p. 207—210. Autorul se bizuie pe documente diplomatice inedite din Arhivele greceşti.

[145] Ibidem, p. 210.

[146] Ibidem, p. 215, 216.

[147] Ibidem, p. 217.

[148] Arh. M.A.E., fond Mica Înţelegere, dosar 17, telegramă din 26 iunie 1930, semnată G. G. Mironescu, către Externe, Bucureşti. Arată schimbul de păreri ce a avut în acest sens, cu miniştrii de Externe ai Cehoslovaciei şi Iugoslaviei.

www.dacoromanica.ro

ropeană, în sensul ei teoretic cel mai generos, ar putea cîndva constitui germenii unei viitoare şi fericite organizări a Europei.

Istoriografia, aşa cum am arătat mai sus, a consacrat unele aprecieri, unele lucrări atît lui Briand cît şi planului său de Uniune Europeană.

Dintre cei ce s-au ocupat, îndeosebi, de Aristide Briand Georges Suarez [149] îl consideră ca pe omul care încă din 1921 optase pentru reconcilierea cu Germania [150], idee majoră fără de care nu se putea concepe nici reorganizarea Europei şi nici statornicirea păcii. Ferdinand Siebert [151] se aşează pe o poziţie oarecum similară, văzînd în apropierea franco-germană, cheia de boltă a securităţii europene. Robert de Traz merge şi mai departe, susţinînd că Briand a urmărit toată viaţa sa să realizeze „visul unei fraternităţi umane" [152]. În orice caz faptele vădesc că Briand a căutat permanent să găsească, indiferent de motivele ce l-au determinat, un modus vivendi cu Germania, fapt accentuat de mulţi istorici, dintre care ne limităm de a cita pe Jean-Baptiste Duroselle [153] sau pe unii istorici din etapa interbelică ca Georg Bernhard [154] sau Rudolf Olden [155], care aşteptau mult de la prietenia Briand-Stresemann. În ceea ce ne priveşte, sîntem convinşi că planul Briand de Uniune Europeană a izvorît şi de la ideea unei satisfăcătoare reconcilieri cu Germania, care trebuia să reintre astfel pe deplin în circuitul arenei politice a continentului. De aceea, în ciuda faptului că, aşa cum arată Edgard Milhaud, Briand urmărea „un grand dessein", adică un mare plan de renovare integrală a Europei [156], el s-a ferit să prezinte Uniunea Europeană în cadrul unei carte bine articulate, limitîndu-se doar la jaloane de orientare generală. Aceasta, tocmai pentru a împiedica marile obiecţii, mai ales ale Germaniei şi Marii Britanii. În pofida acestei evidente precauţii, planul a eşuat, chiar din momentul, susţine Milhaud, cînd sub auspiciile S.D.N. s-a format Comisia de studii pentru Uniunea Europeană; căci, arată el, Briand era convins că nu prin mijloace tehnice de acest fel se putea ajunge la o renovare integrală a organizării Europei [157].

---

[149] Georges Suarez, *Briand*. I. *Le Révolté circonspect*, Paris, Plon, 1938; vol. II, *Le Faiseur du calme*, Plon, Paris, 1938, vol. III, *Briand. Le Pilote dans la tourmente*, Plon, Paris, 1939; vol. IV. *Briand. Le Pilote dans la tourmente*, Plon, Paris, 1941; vol. V, *Briand, L'artisan de la Paix*. Plon, Paris, 1941.

[150] Georges Suarez. *Briand, vol. V*, capitolul VI este consacrat politicii de conciliere pentru care optase Briand în 1921.

[151] Ferdinand Siebert, *Aristide Briand (1862—1932)* Eugen Reutsch Verlag. Erlenbach-Zürich und Stuttgart, 1973.

[152] Robert de Traz, *De l'alliance des rois à la Ligue des peuples*, Grasset, Paris, 1936, p, 255; ca un visător şi un mare talent oratoric este văzut Briand şi de Fritz Klein, *13 Männer regiern Europa*, Hanseatische Verlagsanstalt, Hamburg, Berlin, Leipzig, 1930, p. 55, 56; William Martin, *Les hommes d'Etat pendant la guerre*, Editions des Horizons de France, Paris, 1929, p. 204—221, susţine că talentul oratoric excepţional al lui Briand, reprezintă de fapt marile calităţi ale poporului său: bun simţ, echilibru şi moderaţie (p. 221).

[153] Jean Baptiste Duroselle, *La France et l'Europe*, în *L'Europe du XIX et du XXe* siècles, Marzorati, Milan, 1964, vol, II, p, 962, 963, 964.

[154] Georg Bernhard, *Die Deutsche Tragädie, Der Selbstmord einer Republik*, Orbis-Verlag, Prag, 1933, p, 238—239 ş.a.

[155] Rudolf Olden, *Stresemann*, Gallimard, Paris, 1932, p. 176 ş.a.

[156] Edgard Milhaud, *La France avait raison, sécurité collective*, Editions de la Baconnie e Neuchatel, Suisse, 1945, p. 183.

[157] Edgard Mihaud, *op. cit.*, p. 188.

www.dacoromanica.ro

În genere, acești istorici, ca și mulți alții încă, apreciază în mod pozitiv planul Briand de Uniune Europeană, considerîndu-l, în ciuda eșecului său, ca pe o inițiativă istorică de largă respirație, efectiv utilă Europei.

Alți istorici însă, ca David Thomson [158], reduc atît concepția, cît și dimensiunile reale ale planului, considerîndu-l doar sub aspectul unei forme multilaterale de acord regional. Unii, ca Sally Marks [159], îl diminuiază pînă la dimensiunea unei iluzii și anume aceea de a substitui vechii structuri a păcii o nouă structură, tocmai în momentul cînd naziștii cîștigau o mare victorie electorală *, tocmai în momentul cînd dezagregarea ordinei postbelice a Europei, susține autoarea, nu mai putea fi oprită. Pentru Altiero Spinelli, planul Briand nu înseamnă decît proiectul confuz al unei Ligi a națiunilor mai mici, unde, crede autorul, spre deosebire de S.D.N., statele își puteau păstra toate puterile suverane [160]. Ni se pare că a simplifica astfel planul Briand de Uniune Europeană înseamnă a nu te fi aplecat cu rigoare științifică asupra documentelor referitoare la această interesantă tentativă de federalizare a Europei.

Reiese din această foarte sumară schiță, că istoricii au privit tentativa de federalizare a Europei, de acum o jumătate de veac și cu simpatie și cu scepticism și cu evidentă subapreciere.

Desigur, eșecul planului Briand poate fi explicat prin opoziția Marii Britanii care neavînd încredere nici în capacitatea S.D.N. [161], voia să-l integreze în sistemul S.D.N., tocmai pentru a-l înlătura. Eșecul poate fi explicat și printr-o puternică opoziție a Germaniei, care respingea planul Briand deoarece integrarea într-o astfel de comunitate europeană îi leza grav interesele ce avea pentru statele din centrul și sud-estul continentului din așa numita „Zwischeneuropa" [162]. Eșecul poate fi explicat și prin rezervele micilor state, chiar a celor aliate cu Franța, care se temeau că-și pot pierde suveranitatea națională [163]. Eșecul poate fi explicat și prin faptul, susțin unii istorici [164] că însăși structura S.D.N. împiedica organizarea unității europene. Iar alții, de autoritatea lui Jean-Baptiste Duro-

---

[158] David Thomson, *World History from 1914 to 1968*, Oxford University Press, London, Oxford, New York, 1976, p. 73.

[159] Sally Marks, *The Illusion of Peace*, St, Martins' Press, New York, 1976, p. 106—107. * La 14 septembrie 1930, naziștii au cîștigat 107 locuri în Reichstag.

[160] Altiero Spinelli, *The Grouth of the European Movement since World War II in European Integration*, edited by C, Grove Haines, The Johns Hopkins Press Baltimore 1957, p. 38. Autorul este secretarul general al European federalist movement. Lucrarea reprezintă contribuțiile la o conferință ținută în 1956 la Johns Hopkins University.

[161] Reinhard Meyers, *Das Ende des Systems von Locarno, Die Remilitarisieurung des Rheinlandes in Britischer Sicht*, Editions du CNRS, Paris, 1976, p. 299—334.

[162] Hans Hecker, *Die Tat und ihr Osteuropa Bild, 1909—1930*, Verlag, Wissenschaft und Politik, Köln, 1974, p. 170; Günther Stökl, *Die Kleine Völker und die Geschichte*, Vortrag auf dem Deutschen Historykertag in Köln, am 2 Apr. 1970, p. 35—38. Citează în acest sens tezele anexioniste expuse de Gisclhel Wirsing in lucrarea sa „Zwischeneuropa" înainte de instaurarea nazismului.

[163] Edouard Driault, *La Question d'Orient 1918—1937*, Felix Alcan, Paris, 1938, p. 166.

[164] Rolf Hellmut Foerstor, *Europa, Geschichte einer politischen Idee*, Nymphenburger Verlagshandlung, 1967, p. 383; J. A. Thompson, *The League of Nations Union and Promotion of the League Idea in Great Britain*, „The Australian Journal of Politics and History", vol. XVIII nr. 1/April 1972, p. 61. Se referă la piedica ce constituia S.D.N. pentru securitatea colectivă.

www.dacoromanica.ro

selle [165], susţin că în timpul crizei, Europa „atomizată" prin tratatele de pace, se găsea într-o stare de atare slăbiciune, încît tocmai această „carenţă" a continentului a îngăduit întreaga acţiune de forţă a lui Hitler. Şi ca o consecinţă logică, într-o atare situaţie, bineînţeles că Uniunea Europeană nu putea fi realizată.

Toate aceste argumente, ca şi multe altele cu caracter similar, vădesc, sîntem încredinţaţi că din punct de vedere obiectiv şi subiectiv, nu fuseseră încă create acele condiţii istorice care ar fi permis înfăptuirea unei uniuni federative europene.

Concepţia federativă ca atare continuă însă să trăiască şi să se dezvolte [166], fapt care vădeşte din nou neîndoielnica valoare a multora dintre ideile proiectului Briand de Uniune Europeană.

LE PLAN BRIAND D'UNION EUROPÉENNE (1929—1930)

RÉSUMÉ

La vitalité de la conception fédérative a déterminé, sans conteste, Aristide Briand à proposer le plan d'Union européenne, plan qui, selon sa conception, pouvait conduire à une amélioration rapide des effets de la crise économique mondiale. Les multiples motifs de l'apparition de ce plan étaient reliés, certes, aux intérêts majeurs de la France qui désirait, en tout premier lieu, maintenir l'ordre territorial et politique d'après-guerre. Briand espérait que par l'adhésion — notamment de l'Allemagne — à ce plan, l'on pouvait approfondir effectivement l'entente franco-allemande, commencée à Locarno, sans laquelle on ne pouvait concevoir une pacification réelle de l'Europe. En second lieu, il espérait pouvoir aboutir de la sorte à une atténuation et même à une liquidation de l'activité révisionniste des Etats vaincus, activité encouragée indirectement par la Grande-Bretagne et l'Italie. Dans le même temps, la France espérait que par la réalisation de cette union son prestige sera rehaussée, et qu'elle pourra ainsi exercer son influence politique, économique et culturelle surtout sur les Etats petits et moyens.

S'appuyant sur des documents des archives du ministère des Affaires Etrangères de France, l'auteur examine la conjoncture politique dans laquelle s'est fait jour le plan Briand. Il étudie ensuite les documents fondamentaux, soulignant aussi bien la teneur du Memorandum Briand que les réponses données par les gouvernements européens, membres de la Société des Nations. Analysant ces répouses, l'auteur relève l'unanimité qu'ont réuni notamment l'idée de la coopération économique et celle du respect absolu de la souveraineté nationale des Etats. Dans le même temps, il met en évidence les divers intérêts qui sont ressortis des réponses des gouvernements, intérêts qui caractériseront aussi les débats de la

[165] Jean-Baptiste Duroselle, *L'idée de l'Europe*, Denoël, Paris, 1965, p. 293, 294.

[166] Juliusz Bardach et Hubert Izdebski, *L'Etat fédérale et le principe fédératif en histoire*. Rapport, XVe Congrès Internationale des Sciences historiques, Bucureşti, august 1980, *Rapports*, Edit. Academiei, R.S.R., Bucureşti, 1980, tome I, p. 237—280.

www.dacoromanica.ro

deuxième Conférence européenne du 8 septembre 1930. En dépit de la position négative de la Grande-Bretagne et d'autres Etats, la résolution proposée par Briand et défendue par la Belgique, la Roumanie, la Pologne etc. a été unanimement approuvée et adressée à la XIe Assemblée de la Société des Nations. L'auteur présente ensuite les débats de l'Assemblée de la Société des Nations, en général, favorables à la Résolution de la deuxième Conférence européenne, ainsi que les décisions positives adoptées en ce sens. Dans la dernière partie de l'étude on examine les motifs qui ont conduit à l'abandon du plan Briand étant présentées dans ce but aussi bien les opinions de certains hommes politiques contemporains de Briand que celles de certains historiens.

En conclusion on relève que le révisionnisme avec ses multiples hypostases a constitué, certes, le principal facteur d'opposition. Mais, conclut l'auteur, le plan a subi un échec vu que les conditions objectives-historiques qui auraient permis leur réalisation n'étaient pas réunies alors.

En dépit de son abandon, maintes idées du plan Briand ont survécu, offrant un intérêt particulier aussi pour l'étape historique strictement actuelle.

www.dacoromanica.ro

RĂSPUNDEM CITITORILOR

DESPRE SUZERANITATEA OTOMANĂ ŞI NERESPECTAREA DE CĂTRE POARTĂ — LA 1775 ŞI 1812 — A OBLIGAŢIILOR DE APĂRARE A TERITORIULUI ŢĂRILOR ROMÂNE*

Programul Partidului Comunist Român subliniază ideea fundamentală, izvorîtă din realitatea istorică peremptorie, că „de la apariţia primelor formaţiuni statale româneşti luptele maselor populare împotriva exploatării feudale au fost strîns împletite cu luptele împotriva dominaţiei străine". Această particularitate specifică şi-a pus amprenta asupra evoluţiei şi destinului istoric al poporului român „caracterizat prin lupta hotărîtă, plină de sacrificii, pentru libertate şi unitate, pentru dreptul de a fi stăpîn în propria ţară" [1].

După cum se ştie, victoriile obţinute de oştile lui Mircea cel Bătrîn împotriva turcilor au oprit întinderea Imperiului otoman la nordul Dunării şi au consolidat poziţia internaţională a Ţării Româneşti. Tributul simbolic plătit de Mircea în ultimii ani de domnie — în condiţiile cînd ţara nu se mai putea rezema şi pe aliaţi de nădejde — era un fel de răscumpărare a păcii (ca şi cel plătit la 1456 de Petru Aron, domnul Moldovei), şi nu reprezenta o subordonare vasalică faţă de Poarta otomană. Plata tributului, fără alte obligaţii şi fără vreun amestec în politica internă şi externă a ţării, nu însemna, în dreptul gînţilor, pierderea suveranităţii. De altfel, în decursul istoriei, au plătit tribut sultanului: Veneţia, Polonia, Austria etc. fără ca vreunul din aceste state să-şi piardă suveranitatea lor faţă de Poartă. La fel se pune problema şi pentru ţările române în secolele XV şi XVI (prima jumătate).

Ţelul călăuzitor al politicii marilor voievozi români, din cele mai vechi timpuri, a fost asigurarea dăinuirii poporului nostru în cadrul formei organizate de stat. Fie prin victorii militare împotriva agresorilor, fie prin negocieri purtate de diplomaţi iscusiţi — şi însoţite uneori de „argumente" băneşti — fie folosind ambele mijloace, ţările române s-au putut menţine cu legile şi instituţiile lor proprii fără nici o întrerupere. De aceea, este îndreptăţită afirmaţia că românii sînt „singurul popor din spaţiul carpato-balcanic fără o discontinuitate a vieţii de stat, de la începutul secolului al XIV-lea" [2]. Cînd Mircea cel Bătrîn, Dan al II-lea, Vlad Ţepeş, Radu de la Afumaţi, ori Ştefan cel Mare, după lupte înverşunate cu turcii, acceptau totuşi plata tributului şi suzeranitatea sultanului însemna că aceasta era singura posibilitate nu numai de menţinere a independenţei, ci şi de supravieţuire a ţării [3].

Abia după aproape două secole de lupte grele, copleşiţi de forţa numerică a invadatorilor, ţările române au putut fi obligate pe fundalul suzeranităţii — să accepte dominaţia otomană. Această dominaţie otomană, însoţită de pierderea independenţei — dar păstrarea autonomiei — Moldovei şi Ţării Româneşti şi de o aservire — tot mai accentuată — politică şi economică, s-a instaurat spre mijlocul veacului al XVI, favorizată fiind şi de factori externi. Întreruptă pentru aproape două decenii — prin sabia şi înţelepciunea lui Mihai Viteazul — această dominaţie va fi reinstaurată prin anii 1610—1611.

În general, regimul suzeranităţii otomane asupra ţărilor române se înăspreca, se atenua ori înregistra perioade de stabilitate relativă în funcţie de capacitatea de rezistenţă a poporului nostru, de situaţia internă a Imperiului otoman şi de conjunctura politică internaţională. Mihail Kogălniceanu releva, pe bună dreptate, la 9 mai 1877, că raporturile acestea de suzeranitate „erau nişte legături *sui generis*, nişte legături cari erau slabe, cînd românii erau

---

* Începînd din acest număr instituim o rubrică în care vom publica răspunsuri la unele probleme actuale ale istoriei patriei.

[1] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism;* Edit. politică, Bucureşti, 1975, p. 29.

[2] Virgil Cândea, Dinu C. Giurescu, Mircea Maliţa, *Pagini din trecutul diplomaţiei româneşti*, Edit. politică, Bucureşti, 1966, p. 50—51.

[3] Vezi Ştefan Ştefănescu, *Ţara Românească de la Basarab I „întemeietorul" pînă la Mihai Viteazul*, Edit. Academiei, Bucureşti, 1970, p. 57—63.

www.dacoromanica.ro

tari; niște legături cari erau tari, cînd românii erau slabi" [4]. Merită, totodată, evidențiat faptul că datorită rezistenței eroice a poporului nostru, dornic să-și apere cu orice preț libertatea și glia strămoșească — cu care se înfrățise —, dornic să-și păstreze ființa sa națională, cotropitorii otomani n-au putut transforma niciodată țările române în pașalîcuri (provincii turcești), cum au procedat cu statele din Balcani sau cu Ungaria, fiind nevoiți să le lase o conducere și o administrație autonomă.

Reglementarea raporturilor politice dintre țările române și Poarta otomană s-a efectuat pe baza unor firmane turcești și a unor tratate vechi — numite „capitulații" — cu obligații bilaterale, care nu ni s-au păstrat, dar care au fost invocate de ambele părți cînd survinea o situație nouă [5]. Aceste capitulații, sau „acte de închinare", încheiate cu Poarta otomană de către Mircea cel Bătrîn, Vlad Țepeș, Radu cel Frumos, Bogdan al III-lea și Vasile Lupu se referă la drepturile țărilor române și la condițiile în care acestea, menținîndu-și suveranitatea, au acceptat suzeranitatea sultanului.

Capitulațiile încheiate cu Imperiul otoman prevedeau pentru Țara Românească și Moldova dreptul de a se cîrmui după propriile lor legi, de a-și alege domnul, de a purta război și a încheia pace cu vecinii după cum vor crede de cuviință, fără a putea fi trase la răspundere de sultan pentru faptele lor. Turcii, recunoscînd că țările române n-au fost cucerite cu sabia, se angajau să respecte independența și integritatea lor teritorială, să le apere de eventualii agresori, să nu se amestece în treburile lor interne, să nu cumpere sau stăpînească proprietăți, nici să locuiască sau să facă geamii pe pămîntul românesc. Pentru toate acestea, și ca obligație a supunerii față de sultan, Moldova și Țara Românească se angajau, fiecare în parte, să achite anual tributul stabilit [6]. Din toate acestea rezultă, fără putință de tăgadă, că Principatele nu și-au declinat niciodată atributele de țări suverane.

Deși contestate de unii istorici (la începutul secolului XX) deoarece nu s-au descoperit încă originalele, textele acestor capitulații — chiar dacă ar fi o creație mai tîrzie —, în ciuda unor mici erori de datare și formulare, reflectă — și confruntarea cu alte documente și cu tradiția vremii o confirmă — evoluția raporturilor de suzeranitate româno-otomane și au la bază „un fond istoric real" [7]. Se impune să precizăm că autenticitatea capitulațiilor nu a fost contestată nici de Poarta otomană, nici de Rusia țaristă și nici de diplomații marilor puteri europene întruniți, în 1856, la Congresul de la Paris. Totodată merită să subliniem faptul că, în 1699, la tratativele de la Carlovitz, cînd delegații polonezi făceau presiuni asupra Porții otomane „să le cedeze" Moldova și Țara Românească, „ea răspunse — după cum arăta și K. Marx — că nu are dreptul de a face vreo cesiune teritorială, deoarece capitulațiile nu-i confereau decît un drept de *suzeranitate*" [8].

Din păcate, Imperiul otoman nu și-a respectat decît rareori obligațiile asumate prin capitulații, atît în privința menținerii autonomiei Principatelor române — numind domni fanarioți și mărind continuu sarcinile economice — cît și a apărării integrității teritoriale. O explicație — nu însă și o justificare — în acest sens, ar putea-o constitui declinul Imperiului otoman.

Precum se știe, în veacul XVIII, cînd armata otomană — din cauza decalajului tehnic continuu agravat și a slăbirii disciplinei militare — nu mai poate susține confruntarea ofensivă cu oștile marilor puteri europene și războaiele nu mai aduc, ca altă dată, cuceriri și prăzi bogate, ci se soldează cu înfrîngeri și pierderea unor întinse teritorii, atunci sistematica jefuire care stătea la baza organizației de stat feudalo-militare turcești s-a îndreptat, cu forțe îndoite, asupra țărilor și provinciilor care mai rămăseseră supuse Porții și în primul rînd asupra Principatelor române, secătuindu-le resursele spre a aproviziona Constantinopolul și a umple golurile vistieriei de acolo.

În urma confruntărilor militare cu Imperiul habsburgic și cu Imperiul țarist și a tratativelor cu diplomații acestor puteri expansioniste, Poarta otomană nu ezită să le cedeze și teritorii românești deși, prin capitulații, avea obligația să le apere. Așa a procedat la 1718 cînd, prin tratatul de pace de la Passarowitz — care a pus capăt războiului austro-turc —, Poarta otomană a cedat Imperiului habsburgic Oltenia; aceasta, după două decenii, va reveni însă la Țara Românească, prin pacea de la Belgrad.

---

[4] „Monitorul oficial al României" nr. 118 din 27 mai 1877, p. 3 452.

[5] *Istoria României*, vol. II, Editura Academiei, București, 1962, p. 792.

[6] Vezi textul capitulațiilor la Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, tomul III; traducere de George Sion, București, 1859, p. 216—220. De altfel textul capitulațiilor fusese publicat de Dionisie Fotino, la Viena, în 1819 și de Felix Colson, la Paris, în 1839.

[7] Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, p. 133 și 139—140.

[8] K. Marx, *Însemnări despre români*, Editura Academiei, București, 1964, p. 106.

www.dacoromanica.ro

Cedări asemănătoare — nu însă şi reveniri — vor avea loc prin tratatele din 1775 şi 1812. Dar iată cum s-au întîmplat lucrurile. După încheierea păcii de la Kuciuk Kainargi — din iulie 1774, — care consfinţea încetarea ostilităţilor ruso-turce, Austria, deşi nu luase parte la război, profitînd de slăbirea beligeranţilor şi-a concentrat trupe la hotarul de nord al Moldovei, urmărind să anexeze cel puţin o parte din această ţară. Pentru a îmbrăca în formule juridice această anexare, guvernul habsburgic pretexta că în vechime Pocuţia ar fi stăpînit regiunea de nord a Moldovei, numită acum Bucovina. Prin împărţirea Poloniei, din 1772, Pocuţia (împreună cu Galiţia) fiindu-i atribuită Austriei, tot ei i-ar reveni — chipurile şi dreptul de a stăpîni regiunea menţionată [9]. Răsluirea pămîntului românesc mai era motivată de Austria şi prin necesitatea de a stabili o comunicaţie mai directă între Transilvania şi Galiţia. Odată pretextele găsite, în toamna anului 1774, după retragerea armatei ruse din Moldova, trupele habsburgice au ocupat succesiv ţinuturile Cernăuţiului, Cîmpulungului şi Sucevei, împlinind pajurile imperiale pe unde le conveneau [10].

După ocuparea Bucovinei de către armata imperială, Curtea de la Viena a folosit „intimidarea, coruperea şi alte mijloace convingătoare" — cum le caracterizează însuşi cancelarul austriac Kaunitz [10 bis] — pentru a obţine din partea Porţii otomane recunoaşterea faptului împlinit. Folosind pe de o parte intimidarea, prin concentrarea de trupe la graniţă, iar pe de alta făgăduielile dibace pentru viitoarele intervenţii ale Austriei în conflictele pe care Poarta le-ar avea cu Rusia, Habsburgii se străduiau să demonstreze sultanului că „bucăţica de pămînt" cerută e mult prea mică în comparaţie cu prietenia lor „atît de folositoare" [11]. La 25 aprilie 7 mai 1775 — printr-o convenţie [12] încheiată la Constantinopol — Poarta a consimţit la cedarea Bucovinei către Austria. Rezistenţa unor demnitari turci a fost repede transformată în bunăvoinţă prin: galbeni, briliante, cuţite cu pietre scumpe, oglinzi veneţiene, porţelanuri, şi multe alte daruri pe care baronul Thugut, reprezentantul împărătesei, Maria Tereza, la Constantinopol, le-a oferit cu largheţe [13]. Reis Effendi, Costache Moruzi (dragomanul Porţii), Tahir Aga (comisarul turc însărcinat cu marcarea frontierei), paşa de la Hotin (însărcinat cu supravegherea delimitării graniţei), Iacovachi Rizo (capuchehaia domnului Moldovei la Constantinopol), Alexandru Ipsilanti (domnul Ţării Româneşti) şi mulţi alţii au fost mituiţi de Habsburgi pentru a conlucra sau în anumite cazuri a închide ochii la răpirea Bucovinei [14].

Rusia, care s-ar fi putut opune, şi care prin pacea de la Kuciuk-Kainargi obţinuse de la Poartă consimţămîntul „să poată vorbi în favoarea "Principatelor Române adică un fel de drept de protecţie , nu a schiţat nici un gest de împotrivire la răpirea Bucovinei de către Habsburgi, deşi, la începutul anului 1775, domnul Moldovei Grigore Ghica şi boierii divanului au cerut protecţia Ecaterinei a II-a contra răsluirii pămîntului strămoşesc [15]. Neutralitatea Rusiei se explică şi prin încurcătura în care se găsea faţă de Austria din cauza împărţirii Poloniei [16]. De altfel, consimţămîntul mareşalului Rumianţev care se mai afla cu trupele în Moldova — fusese mai înainte obţinut de Habsburgi tot prin strălucirea aurului şi a briliantelor ameţitoare [17].

---

[9] A. D. Xenopol, *Războaele dintre ruşi şi turci*, vol. I, Iaşi, 1880, p. 121 123.

[10] Vezi Mihail Kogălniceanu, *Scrieri istorice*, Ediţie critică îngrijită de A. Oţetea, Bucureşti, 1946, p. 703.

[10 bis] Vezi nota lui Kaunitz către Thugut din 20 ianuarie 1775 în Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românieî*, vol. VII, Bucureşti, 1876, p. 127.

[11] A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 116—117 şi 124.

[12] Vezi textul acestei convenţii în Hurmuzaki, *Documente*, vol. VII, p. 159 161.

[13] Ion I. Nistor, *Grigore Ghica Vodă*, Cernăuţi, 1928, p. 15 (Extras din „Codrul Cosminului", IV, 1927).

[14] De pildă, D. Moruzi a primit 2.500 galbeni, Tahir Aga şi Iacovshi Rizo cîte 1 000 galbeni fiecare, paşa de Hotin 30.000 florini etc. (vezi Mihail Kogălniceanu, *op. cit.* p. 706; vezi şi A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. I, p. 139—140; de asemenea, Hurmuzaki, *Documente* vol. VII, p. 180, 196, 202, 207, 253, 268, 284 ş.a.).

[15] A. D. Xenopol, *op. cit.* vol. I, p. 118.

[16] *Ibidem*, p. 118 şi 133—135; vezi şi I. W. Zinkeisan, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, vol. VI, Gotha, 1859, p. 107.

[17] La 7 februarie 1775 cancelarul austriac Kaunitz scria lui Thugut următoarele: „Cît din partea mareşalului Rumianţev, acestuia, precum cred a vă fi încunoştinţat confidenţial, noi i-am făcut un prezent de 5 000 galbeni şi o tabacheră de aur împodobită cu briliante, în urma cărora am primit probe sigure despre bunele sentimente ale mareşalului" (Hurmuzaki, *Documente*, vol. VII, p. 133).

www.dacoromanica.ro

Împotriva tîrgului samovolnic dintre Poarta otomană și Habsburgi — cu privire la teritorii ce nu le aparțineau —, domnul Grigore Ghica și boierii patrioți din Moldova au protestat, în repetate rînduri, cu toată energia. Prin nota către Poartă, de la sfîrșitul anului 1774, după ce se arată valoarea inestimabilă a teritoriului cotropit, se cere „cu stăruință" sprijin împotriva acestei încălcări atît de păgubitoare, subliniindu-se că „dacă sultanul, în contra tuturor așteptărilor, nu va îmbrățișa cauza provinciei supusă suzeranității sale „locuitorii Moldovei, în disperare, ar putea să caute ajutorul „la o altă putere străină" [18]. Grigore Ghica a trimis apoi Porții, în cursul anului 1775, noi proteste, memorii, planuri topografice în care se demonstra că împeriul habsburgic nu se mulțumește cu „un singur drum" spre Galiția ci își întinde ocupația continuu sărind din valea Moldovei în valea Sucevei, apoi într-a Siretului, Prutului și Nistrului, pînă sub zidurile Hotinului [19].

E de menționat că la delimitarea noii frontiere, în discuțiile și tranzacțiile ce au avut loc la Palamutka (Balamutca) localitate așezată pe malul Nistrului, la nord de Cernăuți, —, unde s-au încheiat (în ianuarie 1776) și cîteva procese verbale [20], între comisarii austrieci și otomani, prin venalitatea celor din urmă, Imperiul habsburgic a mai răpit încă 16 de sate românești peste cele ce fuseseră prevăzute prin convenția austro-turcă din mai 1775 [21]. Apelul domnului ca, la marcarea granței [22], cel puțin orașul Suceava — vestită reședință voievodală să rămînă tot Moldovei a fost, de asemenea, respins de austrieci.

Și astfel Bucovina, cea mai frumoasă parte a Moldovei, cu vechea capitală, cu 10000 km² și 75.000 locuitori, cu 233 de orașe și sate [23] românești, cu mormîntul lui Ștefan cel Mare de la Putna, cu splendidele monumente de artă medievală : Sucevița, Moldovița, Voroneț și Humorul, a fost ruptă din trupul țării prin mijloace odioase și în pofida oricăror principii de drept internațional de către Imperiul habsburgic.

Poarta otomană, care în virtutea suzeranității avea obligația de a apăra Principatele Române și nicicum dreptul de a ceda un pămînt ce nu-i aparținea —, s-a lăsat cumpărată de Curtea vieneză. Aici este cazul să precizăm că în tratatul încheiat la 1512 (sau 1513) între sultanul Selim și voevodul Bogdan al III-lea (cel orb) se prevedea, la art. 5 : „Moldova își va păstra granițele sale neatinse și în toată întregimea lor" [24]. Poarta a trecut în cele din urmă chiar la asasinarea, prin viclesug, a curajosului voievod moldovean, ce protestase atît de hotărît împotriva răpirii Bucovinei. Jugul otoman a fost schimbat cu cel habsburgic, în unele privințe mai greu de suportat pentru că prin integrarea Bucovinei la Galiția i s-a răpit orice urmă de autonomie și, totodată, prin aducerea de coloniști străini — mai ales germani și ruteni — s-a urmărit desnaționalizarea populației românești.

Începînd războiul în 1806, împotriva Imperiului otoman, țarul Alexandru I urmărea să anexeze Principatele române, izbutind, în cele din urmă, să-l determine și pe Napoleon Bonaparte să adere la această idee în timpul tratativelor de la Erfurt din toamna anului 1808. În anii imediat următori evoluția contradictorie a intereselor marilor puteri, aducînd o schimbare a alianțelor pe plan european, a contribuit la intensificarea tranzacțiilor diplomatice pe seama teritoriilor românești și la o diminuare a pretențiilor țariste [25].

Întrucît se impunea grăbirea păcii cu turcii spre a nu avea de luptat pe două fronturi unii oameni politici și comandanți militari ruși, ca și mediatorii englezi, îl sfătuiau, de asemenea, pe țar, în 1811, să-și mai reducă din pretenții. Amiralul Mordvinov căuta chiar să-l convingă că „buna stare a Imperiului rus... nu cerea anexarea Moldovei și Valahiei" că nu-i necesară cucerirea de noi teritorii, ci îmbunătățirea celor existente [26]. Generalul Kutuzov,

---

[18] *Ibidem*, vol. VII, p. 112—114; vezi și Mihail Kogălniceanu, *op. cit.* p. 705.

[19] Mihail Kogălniceanu, *op. cit.* p. 707.

[20] Vezi aceste procese verbale în Hurmuzaki, *Documente*, vol. VII, p. 255—261.

[21] A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. I, p. 141.

[22] Dionisie Fotino scria că „o asemenea stîrbire de pămînt produsese în țară o impresiune dureroasă. Județele hotărîte de a rămîne sub presiunea Austriei, precum și județele, înveninate, se opuseseră la așezarea liniei hotarului" (Dionisie Fotino, *op. cit.*, tomul III, p. 121).

[23] Mihail Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 701 vezi și N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VII, p. 304.

[24] Vezi Dionisie Fotino, *op. cit.* p. 219.

[25] În legătură cu tranzacțiile marilor puteri, din acei ani, asupra teritoriilor românești, vezi: *Vneșnaia politika Rossii XIX i naceala XX veka. Documenti Rossiiskogo Ministerstva Inostranih* Del. Seria I, vol, IV, p. 360, vol. V, p. 304 și 521, vol. VI, p. 54, 129, 182 ș.a. Leon Casso, *Rusia și bazinul dunărean*, Iași, 1940 (Traducerea de St. Gr. Berechet din rusește după lucrarea lui L. Casso), *Rossia na Dunaie i obrozovanie bessarabscoi oblasti*, Moscova, 1913), p. 125—211; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *Viața politică în România 1918—1921*, ed. II, Edit. politică, București, 1976, p. 10—11.

[26] Leon Casso, *op. cit.*, p. 141.

www.dacoromanica.ro

comandantul armatei țariste de la Dunăre ajunsese la concluzia că anexarea ambelor principate de către Rusia „se va lovi de piedici de netrecut din partea turcilor, care primeau de acolo tribut și daruri; Moldova însă, fiind mai depărtată", era prețuită „mai puțin la Constantinopol". Pe aceste considerente, în iunie 1811, el atrăgea atenția cancelarului Rumianțev că teritoriul Basarabiei [27] ar putea mai ușor să fie „smuls din trupul principatului Moldovei", care și după aceasta ar păstra „o întindere destul de mare" ea să fie în continuare un stat vasal Porții [27bis]. La întrebarea lui Rumianțev dacă-i posibil să înapoieze Țara Românească Porții în schimbul unei contribuții bănești și să se mulțumească numai cu Moldova, generalul Kutuzov, răspunzînd pozitiv, a primit instrucțiuni să înceapă negocieri de pace cu turcii pe această bază — și în caz de nevoie „să se limiteze la linia Siretului" [28].

Tratativele de pace au început la 19 octombrie 1811 la Giurgiu și s-au continuat apoi la București (în hanul lui Manuc); principalii negociatori fiind din partea Rusiei Italinski (fostul ambasador de la Constantinopol) și generalul Sabaneev, iar din partea Turciei Galib Efendi și Dumitrache Moruzi. Delegații ruși au pretins la început „Moldova întreagă", iar apoi stabilirea granței pe Siret cu stăpînirea celor trei brațe ale Dunării. Reprezentanții otomani, respingînd aceste cereri, au declarat în urma unei scrisori speciale a sultanului [29] că nu pot primi decît granița pe Prut pînă la Cogîlnic, iar de aici pe o linie directă (aproximativ ca cea ce va fi stabilită, la 1856, de Congresul de la Paris) spre Marea Neagră, excepțînd deci Dunărea și sudul Basarabiei cu cetățile Ismail și Chilia. Încercarea lui Galib de a convinge pe delegații țariști că nu se cade pentru un așa mare imperiu să se tîrguiască pentru cîteva vai dunărene a rămas însă zadarnică [30]. Cum rușii n-au fost de acord cu punctul de vedere turcesc, tratativele au fost tergiversate pînă în primăvara anului 1812, negociatorii teritoriilor românești omorîndu-și plictiseala prin distracții, ospețe, gratulări reciproce și chiar baluri luxoase date în onoarea părții adverse [31].

Presat de evenimentele care prevesteau marșul iminent al „marii armate" napoleoniene spre Niemen, Alexandru I a cerut lui Kutuzov, la 22 martie 1812, urgentarea încheierii păcii cu Turcia, acceptînd „Prutul ca graniță pînă la vărsarea lui în Dunăre" [32]. În urma mituirii delegaților turci prin intermediul lui Manuc Bei, a trădării fanarioților Dumitrache și Panaiot Moruzi [33] (care au tăinuit sultanului scrisoarea trimisă de Napoleon privind începerea campaniei militare contra Rusiei [34]) și a atmosferei de panică creeată, „în mod abil", de Kutuzov (și de cei doi frați Moruzi) în tabăra marelui vizir, a fost încheiată, precipitat, la 16/28 mai 1812, pacea de la București care punea capăt războiului ruso-turc. Prin această pace „foarte favorabilă Rusiei", cum recunosc istoricii sovietici [5], Imperiul țarist anexa teritoriul românesc dintre Prut și Nistru.

Consimțind la înstrăinarea acestui teritoriu, Poarta otomană încălca în mod flagrant ca și în 1775 obligațiile asumate prin actele de închinare ale țărilor române. Referindu-se la tratatul din 1812, Karl Marx sublinia că „Turcia nu putea ceda ceea ce nu i aparținea, pentru că Poarta otomană n-a fost niciodată suverană asupra țărilor române" [36]. Dealtfel Marx, sprijinind dreptul poporului român la independența națională, a publicat în timpul războiului Crimeii în ziarul „New York Daily Tribune", din 7/19 iulie 1851, chiar textul acestor acte. Marx a subliniat, totodată, că din aceste capitulații reiese că „Principatele dunărene sînt două state suverane, sub suzeranitatea Porții căreia îi plătesc tribut, însă cu condiția ca Poarta

---

[27] Trebuie precizat că pînă la 1807 se numea Basarabia numai regiunea Bugeacului din nordul Deltei Dunării, iar după această dată rușii au extins denumirea asupra întregului teritoriu dintre Prut și Nistru.

[27bis] Leon Casso, *op. cit.*, p. 138—139.

[28] *Ibidem*, p. 161.

[29] Vezi extrase din memoriile amiralului Pavel Ciceagov, la Gheorghe G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 189.

[30] Leon Casso, op. cit., p. 167—168 și 174; vezi și N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VIII, București. 1938, p. 199.

[31] Leon Casso, *op. cit.*, p. 180.

[32] *Ibidem*, p. 198—199.

[33] Acesta era dragoman al Porții otomane.

[34] A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. I, p. 207—208. Dealtfel, frații Moruzi au fost, în scurt timp, condamnați la moarte pentru această trădare.

[35] *Istoria diplomației*. Sub îngrijirea lui V. P. Potemkin, vol. II. Traducere din limba rusă de Valeria Costăchel, București, 1947, p. 98.

[36] K. Marx, *Însemnări despre români*, p. 106.

www.dacoromanica.ro

să le apere de toți dușmanii din afară, ori care ar fi ei, și totodată să nu se amestece, sub nici o formă, în treburile lor interne. Turcii nu numai că n-au dreptul să pună Valahia sub ocupație străină, dar le este interzis și lor să treacă pe teritoriul Valahiei fără un motiv serios" [37].

Marx a combătut atunci și acordul austro-turc din 2/14 iunie 1854 prin care Poarta otomană recunoștea pretențiile Imperiului habsburgic de a ocupa Principatele: „Turcii au săvîrșit astfel — accentua Marx —, ca și rușii odinioară, o încălcare flagrantă a drepturilor poporului moldo-valah. Ei n-aveau dreptul să treacă Principatele dunărene sub ocupație austriacă, după cum n-aveau dreptul nici să le declare provincii rusești" [38]. Marx ținea să precizeze că, „din moment ce turcii au încălcat, prevederile capitulațiilor" încheiate cu românii, ei „și-au pierdut dreptul la suzeranitate" asupra Principatelor [39].

N. Adăniloaie

[37] Karl Marx, Friederich Engels, *Opere*, vol. 10, Editura politică, București, 1961, p. 329.
[38] *Ibidem*, p. 328.
[39] *Ibidem*, p. 329.

www.dacoromanica.ro

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ ANUALĂ A INSTITUTULUI DE ISTORIE „N. IORGA"

În zilele de 21 și 22 iunie 1982 a avut loc la București sesiunea anuală de comunicări a Institutului de istorie „Nicolae Iorga". În deschiderea lucrărilor prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului, subliniind caracterul jubiliar al sesiunii, a făcut o amplă trecere în revistă a realizărilor Institutului în cei 45 de ani de existență și a sarcinilor sale actuale în lumina expunerii tovarășului Nicolae Ceaușescu la Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din iunie 1982 (comunicarea se publică în numărul de față).

Dr. Anastasie Iordache în comunicarea *Lupta pentru unitatea națională în anii imediat următori revoluției din 1848* a urmărit modul în care vedeau realizat acest deziderat revoluționarii pașoptiști în primii ani după revoluție. Insistînd asupra concepțiilor democrat-revoluționare ale lui Nicolae Bălcescu, care preconiza realizarea unității naționale, printr-o nouă revoluție, autorul conchide în final, că românii de pretutindeni s-au convins în scurt timp că acest lucru nu este posibil și că numai prin realizarea Unirii principatelor și constituirea unui stat național se va ajunge în viitor la unitatea deplină a tuturor românilor.

Relațiile României cu statele balcanice la finele secolului trecut au fost analizate de dr. Beatrice Marinescu în comunicarea *România și sud-estul Europei la sfîrșitul secolului al XIX-lea*. Au fost relevate acțiunile diplomatice românești de menținere a păcii în zonă, de rezolvare pe cale pașnică a stărilor tensionale existente, într-o perioadă frămîntată pe plan internațional.

Abordînd un domeniu puțin cercetat în istoriografia noastră Nicolae Dascălu în comunicarea *Propaganda externă a României în anii 1930—1934* a prezentat auditoriului, pe baza documentelor de lucru ale Serviciului Propagandei, o serie de aspecte ale propagandei externe românești în perioada dată: structura serviciului, bugetul, mijloacele de acțiune apreciind în final pozitiv această activitate menită să contribuie la întărirea prestigiului internațional al țării.

O nouă sursă germană care oferă date de cel mai mare interes pentru studiul relațiilor româno-germane din anii 1940—1944: memoriile generalului Hansen a fost relevata istoricilor de comunicarea dr. Florin Constantiniu, *Un izvor inedit despre insurecția română din august 1944*. Autorul comunicării a selectat două episoade care pun în lumină, cel dintîi — criza politică a regimului antonescian în ajunul insurecției, secundul — împrejurărilor în care s-a elaborat decizia germană de a înăbuși insurecția română de la 23 August 1944.

Virgil Ciociltan în comunicarea *Strategie și politică: Dunărea de Jos între 1412—1420* a relevat mai întîi semnificația tratatului de la Lublau care nu numai că a format un puternic front antiotoman dar a contribuit și la sfîrșitul crizei dinastice din Imperiul otoman pentru a urmări în continuare consecințele sale imediate asupra Țărilor Române: înfruntarea militară din 1420 dintre forțele creștine și otomane și intrarea pentru patru secole a segmentului dunărean limitrof Țării Românești în stăpînirea Înaltei Porți.

În continuare Radu Lungu în comunicarea *Cu privire la campania antiotomană a lui Vlad Țepeș în sudul Dunării (iarna 1461—1462)* introduce în circuitul științific o sursă utilizată pînă acum în istoriografia română doar în descrierea celebrului atac de noapte din iunie 1462 (cronica bologneza); autorul discută de asemenea problema autenticității copiilor scrisorii adresate de Țepeș lui Matei Corvin la 11 februarie 1462 și privește campania din sudul Dunării ca parte a unui proiect european de cruciadă antiotomană.

Pe baza interpretării noi a unui document care, deși publicat mai de mult, nu fusese valorificat corect, Andrei Busuioceanu în comunicarea sa *Răscoala țăranilor din timpul domniei lui Radu de la Afumați* a supus unei analize minuțioase datele oferite de această sursă pentru a reconstitui cauzele amintitei răscoale; autorul a integrat evenimentul unui larg context de istorie românească și sud-est europeană pentru a-i desprinde adevărata sa semnificație în cadrul procesului de modelare a societății feudale românești în secolul al XVI-lea

www.dacoromanica.ro

Dr. Ștefan Andreescu a vorbit în continuare despre *O reactualizare a tratatului de la Lublau în 1596* comunicare în care a discutat instrucțiunile cu care cardinalul Enrico Caetani a fost trimis în Polonia. El trebuia să obțină — a relevat vorbitorul — aderarea Poloniei la Liga Creștină, să rezolve criza polono-habsburgică provocată de recenta intervenție polonă în Moldova (1595) fie și cu prețul împărțirii Moldovei între cele două puteri scop pentru care a și primit la Roma o copie a tratatului de la Lublau (1412). Aceste elemente a arătat în încheiere autorul comunicării scot și mai mult în evidență competiția pentru zone de expansiune la Dunărea de Jos în perioada dată în dauna coordonării mijloacelor pentru purtarea războiului antiotoman.

Comunicarea următoare intitulată *Statistică și istorie: Din istoria prețurilor în secolele XVI—XVIII* rod al colaborării unui colectiv format din dr. Vasile Liveanu, Ruxandra Cămărășescu, Coralia Fotino, Irina Gavrilă a prezentat un exemplu de aplicare a metodelor interferenței statistice la prelucrarea datelor istorice lacunare — respectiv la prelucrarea datelor privitoare la evoluția prețului vitelor în Țara Românească în sec. XVI—XVIII. S-a arătat că deși metodele amintite permit, în anumite condiții, formularea unor concluzii în ciuda lacunarității datelor, totuși ele au un înalt grad de probabilitate.

În comunicarea sa intitulată *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent de George Călinescu* și *Istoria Românici* dr. Damian Hurezeanu a urmărit să definească planurile în care marea operă a lui Călinescu, recent apărută într-o nouă ediție, furnizează elemente pentru înțelegerea istoriei țării. Autorul a relevat trei direcții semnificative pe care le sugerează opera lui Călinescu: un anume interes îl prezintă tablourile de epocă pe care le trasează Călinescu. Sigur modalitatea de prezentare a istoricului diferă de-a lui Călinescu, primul fiind preocupat de sensuri și semnificații, al doilea reține mai ales plastica situațiilor și a epocilor. Mai importante sînt, consideră autorul comunicării, elementele de meditație pe care le propun datele biografice și condițiile de viață ale scriitorilor așa cum se știe, momentul biografic deține în opera lui Călinescu o mare pondere și are o funcție extrem de însemnată, de o mare forță revelatoare. De asemenea comunicarea a scos în evidență modul în care unii autori prin excelență istorici ca Bălcescu, Hașdeu, Iorga, Pârvan, sau cu preocupări istorice Odobescu, Bolintineanu se oglindesc în monumentala operă a lui Călinescu.

Pe marginea comunicărilor prezentate au luat cuvîntul în cadrul dezbaterilor care le-au urmat: dr. Traian Udrea, dr. Ioan Chiper, dr. Florin Constantiniu, dr. Nicolae-Șerban Tanașoca, lector dr. Maria Tatu, dr. Șerban Papacostea, Radu Lungu, dr. Constantin Rezachevici, dr. Damaschin Mioc.

Luînd cuvîntul în finalul dezbaterilor prof. univ. dr. Ștefan Ștefanescu a remarcat valoarea comunicărilor prezentate care au pus în circuitul științific noi date și interpretări și a subliniat aportul adus de tinerii cercetători la reușita sesiunii.

În încheiere participanții au adoptat textul unei telegrame adresate C.C. al P.C.R., personal tovarășului Nicolae Ceaușescu în care se exprimă hotărîrea lor de a pune în practică indicațiile reușite din expunerea secretarului general al partidului la plenara din 1—2 iunie 1982.

Mihai Oprițescu

EXPOZIȚIA „PERMANENȚE ALE POLITICII EXTERNE ROMÂNEȘTI. CENTENARUL NICOLAE TITULESCU"

La împlinirea a o sută de ani de la nașterea marelui patriot, gînditor și ilustru diplomat, care a fost Nicolae Titulescu, în cadrul amplelor manifestări inițiate de U.N.E.S.C.O., Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România în colaborare cu Ministerul Afacerilor Externe și Direcția Generală a Arhivelor Statului, în urma hotărîrii conducerii de partid și de stat le-a revenit nobila îndatorire de a realiza o mare expoziție dedicată eminentei personalități.

www.dacoromanica.ro

Pornind pe firul străvechilor tradiții ale luptei pentru păstrarea libertății pămîntului străbun și cultivarea relațiilor de bună înțelegere cu vecinii, de la mărturii de o inestimabilă valoare din patrimoniul național, expoziția se prezintă ca o amplă frescă avînd drept temă dominantă aspirația continuă a poporului român către pace și colaborare, pe calea civilizației și progresului. Întreaga expoziție ilustrează elocvent esența întregii politici externe a României de-a lungul încercatei sale existențe pe care Nicolae Titulescu o definea magistral ca „o politică profund națională, ale cărei reguli, metode și țeluri își trag toate originea din interesul patriei".

Eforturile strămoșilor poporului român de a-și apăra glia și a trăi în bună înțelegere cu vecinii constituie rădăcinile politicii externe românești care, prin conținutul lor generos și noblețea aspirațiilor, au atins valoarea perenității constituindu-se în trăsăturile fundamentale permanențele după care s-a călăuzit poporul român în legăturile sale cu celelalte popoare.

Lupta pentru afirmarea drepturilor naționale ale românilor în timpul revoluției conduse de Tudor Vladimirescu la 1821, înaltele idealuri ale generației de la 1848, efervescența patriotică din 1859 și jertfele umane și materiale din timpul războiului pentru cucerirea independenței, au întreținut și au făcut tot mai vie flacăra conștiinței naționale care a direcționat întreaga politică externă a României pentru împlinirea visului de veacuri — făurirea statului național unitar.

În cadrul general al relațiilor interbelice, România, membră fondatoare a Societății Națiunilor, a participat activ și s-a pronunțat ferm în favoarea păcii prin dezarmare și politică de securitate colectivă, a militat pentru colaborarea cu toate popoarele lumii, pe baza respectării principiilor dreptului internațional, împotriva politicii revanșarde și revizioniste a statelor fasciste. Apărarea independenței naționale și a integrității teritoriale a fost cauză a întregului popor — obiectiv major al Partidului Comunist, al tuturor forțelor democratice și progresiste — coordonatele generale ale pozițiilor realiste adoptate de guvernele și principalele partide și personalități burgheze.

Covîrșitoarea personalitate a lui Nicolae Titulescu, gîndirea sa atît de complexă și cutezătoare sînt amplu prezentate, de la precocitatea uimitoare a copilului pînă la mărturiile din ultimile zile ale vieții marelui patriot și diplomat, care mereu în „tranșeele păcii" a servit țara cu devotiune și remarcabilă competență, convins că „nimic nu poate prețui mai mult ca glia părintească...". Obiectele care au aparținut mamei sale, fotografiile de familie sau certificatele cu rezultatele școlare strălucite sînt repere ale cadrului sentimental-afectiv și intelectual în care s-a format personalitatea lui Nicolae Titulescu. Încununarea lui Nicolae Titulescu cu titlurile de laureat și doctor al Facultății de drept a Universității din Paris au prefigurat vertiginoasa sa ascensiune în viața politică internă, imensa lui autoritate în relațiile internaționale.

Ridicat de timpuriu la tribuna parlamentară, deopotrivă gînditor și orator, ministru de finanțe pe cît de tînăr pe atît de îndrăzneț prin reformele inițiate, delegat al României la Conferința de pace și la Societatea Națiunilor căreia i-a fost președinte la Adunările celor de a XI-a și a XII-a sesiuni, caz fără precedent în analele înaltului for internațional, Nicolae Titulescu a desfășurat o activitate prodigioasă, urmărind cu fidelitate sincronizarea aspirațiilor naționale cu cerințele internaționale.

„Politica externă a României — declara el — este dominată de perpetua concordanță ce există între interesele românești și interesele europene. Toate actele din trecut ale politicii externe române, toate actele acestei politici în viitor se explică sau se vor explica prin această considerație fundamentală. România e avidă de pace ca mai toate națiunile ce au fost încercate de războiul mondial. Dar nu există pace fără ordine internațională și nu poate fi ordine fără o absolută încredere în statornicia ei".

Apărătorul ferm al păcii, adversarul dîrz al acțiunilor agresive și revizioniste, este înfățișat în momentele cele mai relevante ale activității sale neobosite. Presa internațională este invocată spre a sublinia evenimentul plin de consecințe cînd, ca urmare a presiunilor exercitate de forțele fasciste externe și cercurile reacționare interne, Nicolae Titulescu a fost demis din funcția de ministru de externe, privind Societatea Națiunilor de aportul unuia dintre cei mai de seamă membri ai săi în apărarea deziderateloor majore ale lumii interbelice.

Deși a fost ținut departe de țară, Nicolae Titulescu a rămas în conștiința opiniei publice interne ca simbolul păcii și al înțelegerii între popoare, manifestîndu-se în continuare ca o prezență activă și de prestigiu în arena internațională.

www.dacoromanica.ro

Întrevederile cu marile personalități ale timpului, corespondența primită, înaltele distincții-ordine și titluri academice aprecierile deosebit de elogioase ale presei de pe toate meridianele, care-l consideră printre cei mai de seamă bărbați ai lumii, redau amploarea dimensiunilor universale ale gîndirii și acțiunii lui Nicolae Titulescu, prestigiul său binemeritat.

După ce a traversat perioada atît de dificilă din timpul dominației hitleriste, lupta P.C.R., a forțelor patriotice pentru apărarea independenței s-a concretizat prin declanșarea revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă din august 1944, care a deschis perspectiva luminoasă a afirmării României ca națiune liberă și demnă.

Idealurile de pace, colaborare și înțelegere între toate națiunile lumii, pentru care a militat cu atîta luciditate și ardoare Nicolae Titulescu la vremea sa, își găsesc o fericită dezvoltare în politica externă a României socialiste, prin incontestabila ei valoare și originalitate, prin dinamismul său fără precedent în salvgardarea păcii, în apărarea intereselor vitale ale omenirii.

Prestigioasa expoziție „Președintele Nicolae Ceaușescu și pacea lumii" organizată de Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România constituie un viu și concludent exemplu.

Nicolae Petrescu

A XIV-A REUNIUNE A COMISIEI DE PROBLEMĂ „ISTORIA MARELUI OCTOMBRIE ȘI A REVOLUȚIILOR SOCIALISTE ULTERIOARE"

În conformitate cu Planul de activitate al Comisiei interacademice de problemă „Istoria Marelui Octombrie și a revoluțiilor socialiste ulterioare", în ziua de 18 mai 1982 a avut loc, la Sofia, cea de-a XIV-a reuniune a reprezentanților părților naționale în Comisie.

Din țara noastră au participat: prof. univ. dr. Gh. I. Ioniță, președintele părții române în comisie și dr. Ioan Ghiper, cercetător științific principal la Institutul de istorie „N. Iorga", membru al comisiei de problemă.

În cadrul ședinței, care s-a ținut la Institutul de istorie al Academiei de științe a R. P. Bulgaria, a fost analizată activitatea desfășurată de Comisie de la precedenta reuniune de la Havana (1981) și au fost stabilite măsurile pentru continuarea activității în perspectivă.

În mod deosebit a fost analizat stadiul realizării lucrării colective ce se elaborează în cadrul comisiei de problemă pe tema *Marele Octombrie și victoria revoluțiilor socialiste ulterioare*, lucrare la care partea română este reprezentată de prof. univ. dr. Gh. I. Ioniță, care elaborează studiul intitulat *Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă a României și construirea socialismului în România*.

În continuare a fost analizată activitatea „Buletinului informativ al Comisiei de problemă" în anul ce a trecut și s-a adoptat planul de viitor al acestei publicații.

În zilele următoare (19 21 mai 1982), participanții la această reuniune, cărora li s-au adăugat și alți oameni de știință din Bulgaria, Cehoslovacia, Cuba, Franța, R. D. Germană, Grecia, Iugoslavia, Italia, Mongolia, Nicaragua, Polonia, România, Ungaria, Spania, Uniunea Sovietică, Vietnam au luat parte la conferința științifică internațională pe tema „Gheorghi Dimitrov și fronturile populare", organizată de Academia de științe a R. P. Bulgaria, Academia de științe sociale de pe lîngă C.C. al P. C. Bulgar, Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P. C. Bulgar, Ministerul Educației Naționale, Muzeul Național „Gheorghi Dimitrov" de pe lîngă C.C. al P.C.B., Arhiva centrală de partid de pe lîngă C.C. al P.C.B. și Direcția generală a arhivelor de pe lîngă Consiliul de Miniștri al R. P. Bulgaria.

Organizată cu prilejul aniversării a 100 de ani de la nașterea lui Gheorghi Dimitrov, conferința științifică de la Sofia a prilejuit o ampla trecere în revistă a unor probleme fundamentale ale istoriei mișcării comuniste și muncitorești internaționale din veacul nostru, precum și a contribuției lui Gheorghi Dimitrov la dezvoltarea acestei mișcări, în calitatea sa de conducător al clasei muncitoare bulgare și al Partidului Comunist Bulgar, de militant de seamă al mișcării comuniste și muncitorești internaționale.

www.dacoromanica.ro

În cadrul reuniunii au fost prezentate cca 100 de referate și comunicări de către specialiștii bulgari, precum și un mare număr de către specialiștii din alte țări.

Din partea română au prezentat referate Gh. I. Ioniță pe tema: *P.C.R. inspiratorul și conducătorul luptei maselor largi, a forțelor revoluționare și democratice pentru făurirea Frontului popular antifascist în România* și Ioan Chiper pe tema: *Ecoul înregistrat în România de lupta antifascistă dusă de Gheorghi Dimitrov, conducătorul clasei muncitoare bulgare și al Partidului Comunist Bulgar.*

Participanții la conferința științifică internațională au depus o coroană de flori la mausoleul lui Gheorghi Dimitrov și au vizitat casa memorială „Gheorghi Dimitrov" din Sofia precum și muzeul memorial „Gheorghi Dimitrov" și casa părintească din Kovacevți, localitatea în care s-a născut și a copilărit Gheorghi Dimitrov.

Gh. I. Ioniță

www.dacoromanica.ro

CARTEA DE ISTORIE ROMÂNEASCĂ ŞI STRĂINĂ

Mihai Viteazul în conştiinţa europeană, vol. I *Documente externe*, Edit. Academiei R.S. România, Bucureşti, 1982, 693 p.

În prefaţa la cunoscuta-i lucrare *Istoria lui Mihai Viteazul*, Nicolae Iorga examinînd izvoarele pe care se întemeia biografia uneia dintre cele mai remarcabile personalităţi ale istoriei poporului român, conchidea :„Un ziar (în înţeles de reconstituire minuţioasă — n.n.) al vieţii exterioare a marelui strămoş s-ar putea face, după atîtea ştiri, şi ar fi o lucrare de folos. O culegere a tuturor zvonurilor din toate unghiurile faimei, s ar putea face si ar fi foarte bogată" [1]. Această sugestie a marelui nostru istoric prinde acum să se înfăptuiască prin iniţiativa, ce nu poate fi elogiată îndeajuns, a Direcţiei Generale a Arhivelor Statului în colaborare cu Biblioteca Centrală de Stat: a ieşit de sub tipar primul dintr-o serie de patru volume consacrate activităţii şi personalităţii lui Mihai Viteazul, astfel cum ele se reflectă în surscle contemporane, în lucrările istoriografice de pînă în 1918 şi în cele veletristice. Cel dintîi unificator al ţărilor române a fost si continua să rămînă nu numai o figură de primă mărime a trecutului românesc, aureolată de gloria unei înfăptuiri ce nimeni, pînă la el, nu o putuse împlini, ci şi un simbol al unităţii poporului român, care a văzut în fapta lui un permanent îndemn de a reface şi a da durabilitate operei pe care el nu o putuse realiza — în împrejurările de atunci decît pentru o clipă. S-a ataşat figurii marelui erou nu numai interesul ştiinţific al profesioniştilor istorici ci şi o conotaţie afectivă, care face ca orice suflet românesc să vibreze la evocarea celui care s-a intitulat pentru prima data „domn al Ţarii Romaneşti, al Ardealului şi al Moldovei" [2].

A strînge într un corpus toate mărturiile contemporane şi ulterioare despre voievodul-unificator înseamnă a oferi deopotrivă specialiştilor şi marelui public o bază de informaţie care să le înlesnească investigaţiile şi, respectiv, să le ofere posibilitatea unei evaluări a staturii istorice a celui care a intrat în conştiinţa tuturor ca Viteazul.

Ediţiile de izvoare privind activitatea lui Mihai Viteazul sînt numeroase şi ele au îmbrăcat diverse forme: corpusuri, colecţii tematice, publicaţii răzlețe etc. Parcurgerea lor necesită, aşadar, pentru oricine un efort de detectare şi adunare. Se adaugă alte surse, descoperite în arhivele străine şi păstrate în microfilme sau xerografii la Arhivele Statului din Bucureşti. Redactate în limbile latină, slavonă, turcă, maghiară, germană etc. aceste documente, chiar cînd au fost editate, nu au avut şi traduceri, care să înlesnească un acces larg la conţinutul lor. Aceste dificultăţi sînt înlăturate prin ediţia de faţă, care cuprinde republicări (toate însoţite de traduceri) şi texte inedite „Noi am preferat — spun alcătuitorii volumului — informaţiei secundare din documente inedite informaţia importantă din documente care au mai fost publicate" (p. 38).

Volumul cuprinde 241 de documente din perioada 14 noiembrie 1593—9(—18) septembrie 1601, de caracter şi origine variată, dar care cuprind, toate, informaţii despre acţiunile politice şi militare ale lui Mihai Viteazul, în primul rînd despre cele două mari realizări ale sale, care sînt în ordine cronologică: lupta împotriva Imperiului otoman şi unirea celor trei ţări române.

Înscăunarea lui Mihai Viteazul ca domn al Ţarii Româneşti a coincis cu momentul de apogeu al procesului de agravare a obligaţiilor materiale faţă de Poarta otomană. Ameninţate cu ruina, toate forţele sociale politice ale ţării au reacţionat solidar sub steagul luptei pentru neatîrnare şi, dincolo de divergenţele şi conflictele politice (domn şi grupări-boiereşti) sau de contradicţii de clasă (ţărănime-boierime), au urmărit crearea unui nou cadru al raporturilor cu Poarta (independenţa sau respectul statutului de autonomie, garantat prin capitulaţii), care să permită dezvoltarea nestînjenită a ţării. Cel care şi-a asumat croic această misiune a fost Mihai Viteazul, şi performanţele sale au surprins pe contemporani: „Cu siguranţă, prea onorate, — scria la 7 noiembrie 1595, Edward Barton, agentul englez la Constantinopol, lui Sir Thomas Heneage — că este un lucru demn de cea mai

[1] N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, Bucureşti, Edit. militară, 1968, p. 8.

[2] *Documenta Romaniae Historica*, seria B, *Ţara Romînească*, vol. XI, p. 529.

 www.dacoromanica.ro

mare consideraţie şi de glorie eternă că ceea ce n-au putut realiza atit de mulţi împăraţi, regi şi prinţi, a izbutit un Mihai, cel mai neînsemnat şi mai sărac dintre duci, anume să învingă oştirile marelui sultan" (p. 129). Însuşirile celui care îşi uimea contemporanii, însuşiri ce confereau luptelor sale dimensiuni istorice sînt astfel enumerate de Erich Lassota la 31 iulie 1597: „un domn cu inima deschisă, viteaz, fără şovăire, doritor de isprăvi şi care nu s-ar lăsa oprit în cale de nimic" (p. 161). Începind lupta împotriva Imperiului otoman, Mihai Viteazul a avut permanent conştiinţa că ea îmbracă o dublă semnificaţie: românească şi europeană. „M-am apucat — scria el la 13 iulie 1595 lui Jan Patocki starostele Cameniţei — să ridic această mare greutate (a dominaţiei otomane — n.n.) cu această ţară săracă a noastră ca să fac un scut al întregii lumi creştine" (p. 100). Poarta otomană a reacţionat viguros faţă de cel care se opunea cu atita bravură politicii ei de expansiune şi stoarcere a resurselor ţării. Se ştie că în cursul campaniei din vara anului 1595, pe măsura înaintării oastei otomane invadatoare prin Ţara Românească, au instalat o administraţie turcească, ca semn al abolirii statutului de autonomie al Ţării Româneşti. Ordinele sultanului în cursul luptelor dau măsura eforturilor Porţii de a readuce în dependenţă Ţara Românească prin utilizarea celor mai teribile mijloace „Fără a sta în răgaz scria în 1598 sultanul lui Ahmed, paşa de Silistra, mai mult de două zile într-un loc, să faci, aşa cum trebuie, incursiuni în ţara Valahiei; să-i ucizi populaţia bărbătească, să ici în robie femeile şi copiii şi să jefuieşti şi să distrugi bunurile şi avuţiile lor; şi, luînd măsurile şi făcînd pregătirile corespunzătoare, să-l prinzi şi să-i vii de hac sus-menţionatului afurisit (Mihai — n.n.); să faci tot ceea ce este posibil şi să depui străduinţe nelimitate pentru ca, prin bunăvoinţa lui Allah, să aduci în stăpînire ţara Valahiei" p. 225).

Documentele incluse în volum, redactate de prieteni, adversari sau neutri, permit urmărirea marii epopei care a făcut din biruitorul de la Călugăreni şi domnul celor trei ţări româneşti.

Rememorarea acestor episoade care sînt tot atîtea pagini dătătoare de mîndrie patriotică din marea carte de istorie a neamului este cu atît mai actuală cu cît în lucrările unor autori străini — tendenţiozitatea lor ne interzice să-i numim şi istorici — caracterizări atît de potrivnice adevărului istoric, încît ele surprind şi indignează pe oricine caută cu onestitate să reconstituie evenimentele — după ştiuta expresie a lui Ranke — „aşa cum ele s-au petrecut în realitate" (Wie es eigentlich gewesen ist). În scrisul acestor autori cu tocul muiat în cerneala falsului, Mihai apare ca un aventurier, cuceritor de ţări străine, lipsit de loialitate. Cu finalităţi ce nu au nimic comun cu ştiinţa, se urmăreşte confundarea pluralismului statal (existenţa mai multor ţări româneşti: Ţara Românească, Moldova, Transilvania) cu pluralismul etnic. Oricine urmăreşte cu bună credinţă mărturiile trecutului constată cu uşurinţă că în ciuda pluralismului statal, a faptului că erau separaţi prin hotare sau se aflau sub stăpîniri străine, românii au reprezentat o realitate etnică perfect unitară şi că munteni, moldoveni, transilvăneni au avut întotdeauna conştiinţa, profundă şi viguroasă, că alcătuiesc un singur popor.

Mihai Viteazul, aducînd sub autoritatea sa Transilvania (1599) şi Moldova (1600) nu a cucerit pămînturi străine: dincolo de Carpaţi şi de Milcov, era tot atît de la el acasă ca şi în Ţara Românească, pentru că aceeaşi vatră strămoşească le înmănunchia pe toate trei. Documentele din volum pun în lumină necesităţile imperioase care l-au determinat pe domnul Ţării Româneşti să acţioneze militar în Transilvania şi Moldova. Nunţiului apostolic Malaspina, el îi arăta la 14 noiembrie 1599 „nevoia ce l-a silit să intre în această ţară (Transilvania n.n.)" pentru a împiedica o alianţă între Andrei Bathory, Polonia şi Ieremia Movilă, care, pentru a-şi realiza obiectivele „nu aveau de învins nici o altă piedică decît să-l înlăture pe el din domnia Ţării Româneşti" (p. 279). Şi cît de limpede explică el la 8 martie 1598 lui Giovanni de Marini Polli că „trebuie să-l alung cu forţa pe acel voievod al Moldovei (Ieremia Movilă — n.n.), ca duşman al creştinilor, nu pentru a-i cotropi ţara, şi nici dintr-o lăcomie oarecare, dar ca să nu poată aduce o piedică la planul expediţiei în Turcia" (p. 181), Mihai Viteazul nu şi-a impus autoritatea asupra unor teritorii străine, ci, pentru a-şi consolida poziţia în lupta antiotomană, i-a eliminat el pe cei ce voiau să-l elimine şi a reunit sub conducerea sa toate cele trei ţări româneşti. Ataşamentul său ferm de pămîntul strămoşilor — „... [illegible] ţara şi moşia, pînă ce nu

www.dacoromanica.ro

mă vor smulge de acolo, tîrîndu-mă de picioare" (p. 329) — i-a dat forţa să izbîndească şi să străbată prin toate vicisitudinile. Şi dacă răstimpul scurt în care el a domnit peste pămîntul românesc şi ostilitatea atîtor vecini puternici nu i-au îngăduit să desfăşoare pînă la capăt acţiunea sa unificatoare, măsurile luate în favoarea satelor româneşti din Transilvania (dreptul de păşunat) şi preoţilor români de acolo (scutirea de robotă) sînt dovezi ale conştiinţei că el, voievodul, şi umilii ţărani români, apăsaţi şi oprimaţi de acea „unio trium nationum", care era temelia regimului politic transilvănean, că el şi ei erau cu adevărat de un neam şi de o lege (vezi p. 540).

Documentele sînt însoţite de note şi lămuriri ce ajută la înţelegerea corectă a textului. Traducerile sînt cursive, şi, uneori, aduc rectificări la cele făcute anterior (cf. p. 159). Nu credem totuşi că termenii „Coloni et jobagiones Boeronum" (p. 92) pot fi traduşi prin „Robii şi clăcaşii boierilor" (p. 96). Statutul de rob era caracteristic ţiganilor şi tătarilor, iar ţăranii clăcaşi sînt o categorie mult mai tîrzie decît data redactării tratatului de la Alba Iulia (20 mai 1591) chiar dacă claca era prestată şi atunci. După cum se ştie, cele două categorii „coloni" şi „iobagi" menţionaţi în tratat au dat naştere la vii discuţii în istoriografia noastră [3] şi, în ce ne priveşte, credem că opinia lui I. C. Filitti, acceptată de P. P. Panaitescu [4] este cea corectă: prin „coloni" se înţeleg oamenii cu învoială, prin „iobagi", ţăranii de condiţie servilă; românii.

Un amplu şi dens studiu introductiv, datorat lui V. Arimia şi M. Muşat, fixează cadrul istoric căruia i se integrează documentele publicate.

Alcătuitorii volumului: Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Gh. Bondoc, Eugenia Ciocan, Tahsin Gemil, Elena Moisuc, Cornelia Moraru, Mircea Muşat, Emilia Poştăriţă, Maria Soveja, Vasile Şimandan, Constantin Vlad, Mircea Voiculescu, au adus un mare serviciu atît cercetării istorice cît şi marelui public prin stringerea laolaltă a mărturiilor documentare despre domnul care, unind cele trei ţări româneşti, a călăuzit marele efort, încununat de Marea Unire din 1918, realizată de poporul român, „un popor românesc, care din ce în ce mai mult ştie ce vrea şi-şi dă sama de ce poate": cum încheia N. Iorga *Istoria lui Mihai Viteazul* [5].

Fl. Constantiniu

* * * *Alexandru Ioan Cuza şi Costache Negri. Corespondenţă.* Text ales şi stabilit, traducere, studiu introductiv şi note de Emil Boldan. Edit. Minerva, Bucureşti, 1980. XLVII (XLVIII) + 569 (570) p. + 48 pl.

Volumul de corespondenţă, publicat de prof. Emil Boldan, este, după cum însuşi autorul ediţiei spune, consacrat „relaţiilor epistolare oficiale dintre Costache Negri şi Alexandru Ioan Cuza". Cuprinde un larg „Studiu introductiv", o „Notă asupra ediţiei", 188 scrisori trimise de Negri şi 39 trimise de Cuza. Un indice onomastic şi toponomastic completează util această lucrare. Cu cîteva excepţii, piesele semnate de Negri sînt rapoarte diplomatice, trimise de el în calitate de agent diplomatic la Constantinopol, iar cele ale lui Cuza cuprind instrucţiuni, recomandări şi unele interesante informaţii privind politica sa internă şi cea externă.

Studiul introductiv este o încercare de a schiţa în paralel biografiile celor doi oameni de stat şi prieteni, mai pe larg în perioada 1859—1863. Activitatea lui Negri la Constantinopol este calificată drept „prodigioasă", cu „eforturi impresionante de a apăra cu toată fermitatea şi demnitatea interesele ţării şi ale domnului său în cercurile diplomatice şi în viesparul de intrigi din capitala imperiului Otoman". Autorul ediţiei remarcă stilul „sobru, cam rece, demn ..." adoptat de Negri pentru a-şi îndeplini „în modul cel mai conştiincios şi mai onest o sarcină oficială pe care nu înţelegea niciicind s-o confunde cu

[3] Cf. C. C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia românească*, Bucureşti, Edit. Albatros, 1977, p. 39 şi urm.

[4] P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare al ţăranilor în ţările române (pînă la mijlocul secolului al XVII-lea)*, în „Studii şi materiale de istorie medie", I (1956), p. 67.

[5] N. Iorga, *op. cit.*, p. 400.

www.dacoromanica.ro

relaţiile particulare amicale". Pe bună dreptate se observă valoarea documentară a acestei corespondenţe pentru una „dintre cele mai patetice lupte, purtate pe plan extern în interesul ţării, în timpul scurtei, dar atît de importante domnii pentru destinele poporului român, a lui Alexandru Ioan Cuza, de către unul dintre cei mai lucizi şi sinceri prieteni ai acestuia". De altfel, Negri este considerat şi aci drept cel mai important colaborator şi sfetnic al domnitorului în problemele externe. Pe de altă parte, după cum subliniază prof. Emil Boldan, Cuza răspunde cu „afecţiune, încredere şi deosebită preţuire".

Documentele sînt grupate în două părţi: în prima parte cele provenind de la Negri, în a doua cele de la Cuza. Ordinea este exclusiv cronologică, în interiorul celor două părţi. Se păstrează limba originalului, cea franceză, la care se adaugă o traducere în limba română.

Corespondenţa expediată de Negri vorbeşte despre activitatea sa şi tratativele purtate în jurul unor probleme de mare importanţă (obţinerea investiturii lui Cuza, unirea deplină, chestiunea mănăstirilor închinate etc.) cît şi despre intervenţiile sale pentru a face respectată autonomia ţării, drepturile ei suverane etc. El se dovedeşte, în această corespondenţă, angajat într-o acţiune ce o numeşte „dificilă" şi tratează cu abilitate, dar şi cu fermitate. Tratativele pentru obţinerea investiturii au durat pînă în septembrie 1859, deşi, conform Convenţiei de la Paris, investitura trebuia acordată în termen de o lună. Este interesantă reflecţia lui Negri, în scrisoarea din 20 iulie 1 august 1859, asupra Convenţiei, care „bună-rea, trebuie să-şi facă stagiul, aşa cum Regulamentul Organic si l-a făcut pe al său, căci fără ea, ţinînd seama de tot ce ni s-a spus de atîtea ori la toate ambasadele, s-ar crede numai primejdii ţărilor noastre ...". În orice caz, un mare succes a fost hotărîrea ca data vizitei lui Cuza la Constantinopol să rămînă la latitudinea domnitorului. Turcia renunţînd astfel la pretenţia de a-l obliga să vină „imediat". După cum Negri însăşi o spune, aceste tratative „ne a costat atîtea chinuri şi răbdare".

Revenit în ţară, după obţinerea investiturii lui Cuza, este acreditat spre sfîrşitul anului 1859 reprezentant diplomatic al celor două ţări române la Constantinopol: „ad-interim" pentru Ţara Românească şi „efectiv" pentru Moldova. Este de remarcat buna primire ce i se face de diplomaţii de la Constantinopol ca şi de ministrul de externe turc. Printre misiunile mai dificile, cea care pare a-i fi cerut cel mai îndelungat efort este aceea a mănăstirilor „închinate". În septembrie 1860, după dese şi numeroase conciliabule cu reprezentanţii Puterilor garante, între care şi o intervenţie a lui Thouvenel, Negri raportează: „această chestiune este mult mai gravă decît ne-am putut închipui noi la început". Problema se tot tărăgăneză şi în august 1863 tot el cere să se spună „ultimul cuvînt" pentrucă „avînd în vedere modul cum se sbat peste tot călugării, să nu se ivească pe neaşteptate cine ştie ce decizie a Puterilor care să ne facă poziţia şi mai grea". Se ajunge astfel la nota către Poarta şi către reprezentanţa Puterilor garante, prin care se afirmă că fiind vorba de o chestiune internă a Principatelor, în baza autonomiei acestora, se respinge amestecul strain. Chiar ambasadorul britanic, află Negri „indirect", îndeamnă pe prelaţii greci să renunţe la ideea „de a rămîne proprietari în Principate". La 10 22 noiembrie 1864, Negri raporta domnitorului: „afacerea se apropie, aşa dar, de sfîrşit, dar ne trebuie răbdare". Si ca o dovadă a pasiunii cu care trata problemele încredinţate lui, citam din acelaşi raport: „Trec cu însumi printr o grea încercare aici şi, după ce am prezentat şi răsprezentat atît de des argumentele noastre, desigur că am ajuns să plictisesc şi pe cei mai indiferenţi, dar nu mă descurajez şi repet Alteţei Voastre, se adresa el lui Cuza, că vom reuşi să ieşim din această neplăcută situaţie la fel de bine ca din celelalte". În mai 1865 încă se mai discuta asupra sumei de dat călugărilor şi Negri întocmeşte, lucrînd intens 20 zile, un memoriu pentru comisia internaţională de arbitri. Dar cum nu era încă sigur de rezultat, îndemna: „să aşteptăm vremuri mai potrivite, căci cele lumeşti nu vor întîrzia să biruie cele spirituale". Corespondenţa în jurul acestei chestiuni pune însă în lumină grija şi devotamentul cu care Negri apăra interesele ţării sale şi prestigiul celui pe care îl reprezenta la Constantinopol.

În problema unirii integrale, cerută de Cuza, Negri arată Porţii şi reprezentanţilor Puterilor garante utilitatea pentru „a închide gura nemulţumiţilor din diferite partide, a căror armă cea mai puternică şi, fără îndoială, cea mai populară, cea mai răsunătoare, este

www.dacoromanica.ro

unirea incompletă şi defectuoasă pe care, spunea el, o avem acum". Abia la 4/16 aprilie 1861, cînd trimisul domnului român ameninţă că se va proclama Unirea fără a mai aştepta răspunsul Porţii, Ali Paşa face promisiuni ferme.

Din acelaşi raport aflăm că la Viena, contele de Rechberg, mirindu-se că Marea Britanie şi-a schimbat atitudinea, o atribuia unei înţelegeri între Sir Henry Bulwer şi Cuza, înţelegere după care primul ar fi susţinut Unirea în schimbul armelor sarde debarcate la Galaţi. Negri însă pune capăt acestor bănuieli, spunînd: „Este mai adevarat, totusi, a spune că, dacă domnul ambasador al Angliei a sfătuit Sublima Poartă să ia iniţiativa în problema Unirii, este pentrucă Excelenţa Sa a prevăzut că la nevoie noi ne vom lipsi de concursul acesteia, cum, de altfel, cu am şi declarat o aici de cite ori am avut prilejul".

În acelaşi timp Negri se arată un bun sfetnic al domnitorului. Informaţiile şi sugestiile pe care le transmite erau desigur de natură să sprijine acţiunea externă a Principatelor Unite. Impresioneaza luciditatea şi bunul său raţionament. Cînd situaţia o cere îndeamnă la asteptare pentru a nu complica lucrurile „prin pripeală". Caută în permanenţă să nu şi înstraineze simpatia Porţii şi a reprezentanţilor puterilor garante, bineînţeles fără a sacrifica interesele ţării, prestigiul ei şi al domnitorului. De aceea este, aproape în permanenţă, sprijinit de cel puţin trei dintre reprezentanţii Puterilor garante. Din corespondenţa reiese ca a avut bune relaţii, care l-au ajutat în îndeplinirea misiunii sale, cu miniştrii de externe turci.

Partea a II-a a cărţii cuprinde corespondenţă de la Alexandru Ioan Cuza către Costache Negri, între iunie 1859 şi ianuarie 1865. Aceste scrisori ne dezvăluie concepţia lui Cuza despre autonomia ţării, dar şi politica sa, menită să păstreze ceea ce s-a cîştigat în vederea perspectivelor de viitor ale statului român.

În această lumină sînt concepute instrucţiunile ce le transmite agentului său la Constantinopol. Interesante, din acest punct de vedere, afirmaţiile din decembrie 1860, care sună ca un program: „Singura mea datorie este să mă gîndesc la reorganizarea ţării, potrivit principiilor Convenţiei de la 1858, şi pentru a-mi îndeplini această misiune sacră ... am nevoie să-mi concentrez întreaga atenţie şi toate forţele asupra problemelor noastre interne". În decembrie 1860 Cuza explicînd poziţia sa în incidentul cu armele descărcate la Galaţi, nu poate admite să se refuze „dreptul de a ne îndeplini controlul în apele noastre, de a aplica legile de vamă, potrivit principiilor celor mai elementare ale dreptului internaţional, fără de care, autonomia noastră, ... n-ar mai fi decît literă moartă". Subliniem, ca rezultînd din corespondenţa sa, decizia cu care Cuza formulează cererile sale în probleme „a căror întîrziere vatămă interesele ţării şi jigneşte adînc sentimentul naţional". În chestiunea mănăstirilor închinate îşi exprimă intenţia „de a respecta drepturile tuturora", dar cere ca „Sublima Poartă să nu răspundă la procedee binevoitoare cu procedee jignitoare". În corespondenţa domnitorului se găsesc, de asemenea, extrem de interesante relatări şi analize asupra situaţiei politice interne: grupări politice, cauzele de instabilitate, propuneri pentru o nouă organizare constituţională.

Volumul, privit în totalitate, aduce, după părerea noastră, interesante informaţii privind nu numai biografia celor doi semnatari de corespondenţă, ci chiar asupra istoriei vremii în care ei au trăit şi acţionat. Din acest punct de vedere, chiar dacă unele piese au mai fost publicate, corespondenţa din acest volum îşi păstrează importanţa pentru istorici.

Paul Oprescu

CONSTANTIN BOTEZ, IOAN SAIZU, *Letea — un secol de istorie*, Edit. Sport-Turism, Bucureşti, 1981, 263 p.

Istoriografia noastră marxistă a înregistrat în ultimul timp un fenomen foarte semnificativ şi anume intrarea în circuitul ştiinţific nu numai a numeroase lucrări de istorie locală dar şi de monografii privind istoricul unor întreprinderi industriale cu o bogată şi lungă activitate în viaţa economică a ţării *.

Studierea procesului de dezvoltare a unor importante întreprinderi sau grupuri de uzine, care au jucat un rol de seamă atît în evoluţia economiei naţionale cît şi a afirmării potenţialului de luptă al clasei muncitoare din ţara noastră a preocupat specialiştii deoarece aceasta permite realizarea unei imagini mai complete asupra nivelului economic pe care-l atinsese România într-o etapă anumită iar pe de altă parte relevă pe

* Monografia *Întreprinderii „Vulcan" din Bucureşti*, 1904—1977, sub redacţia lui

www.dacoromanica.ro

baza unor exemple concrete gradul de concentrare al muncitorilor, amploarea şi intensificarea exploatării lor, modul de organizare al producţiei, precum şi ponderea marilor întreprinderi în economia naţională.

Lucrările privind istoria fabricilor şi uzinelor au o dublă însemnătate: ele contribuie pe de-o parte la educarea tineretului în spiritul tradiţiilor de luptă ale clasei muncitoare, iar pe de altă parte îmbogăţesc ştiinţa istorică cu un bogat material de cercetare, care permite analiza mai adîncă a unor probleme şi elaborarea unor lucrări mai vaste. Prezenta lucrare pe care o prezentăm continuă şirul cărţilor privind istoricul unor întreprinderi cu tradiţie recunoscută din ţara noastră, deci necesitatea elaborării acestora devine tot mai evidentă.

Sinteza datorată specialiştilor în istoric economică C. Botez şi Ioan Saizu, relevă evoluţia fabricii de hîrtie Letea „una din primele fabrici înfiinţate după cucerirea independenţei de stat a României", şi ilustrează „o nouă etapă în evoluţia industriei româneşti, etapă caracteristică prin eforturi susţinute în vederea punerii în valoare a bogăţiilor solului şi subsolului, a creării şi dezvoltării industriei naţionale" (p. 12).

Lucrarea este rodul unui îndelungat travaliu ştiinţific fiind bazată pe o amplă documentare edită şi inedită care relevă pregnant că încă de la fondarea ei „Letea" s-a înscris prin potenţialul economic, social şi cultural ca o mare unitate industrială.

Lucrarea este structurată pe 6 capitole mari care la rîndul lor sînt împărţite în subcapitole.

Înainte de a studia evoluţia fabricii „Letea" autorii se ocupă de istoricul fabricării hîrtiei în ţara noastră, arătînd că această industrie are o îndelungată tradiţie, menţionîndu-se că moara de hîrtie de la Braşov este şi cea mai veche din sud-estul Europei.

O poziţie aparte în istoria industriei hîrtiei din ţara noastră pînă la înfiinţarea societăţii „Letea" o ocupă fabrica lui Gheorghe Asachi din 1841.

Autorii menţionează că una din piedicile importante în calea trecerii la producţia maşinistă a hîrtiei pe baza utilizării lemnului a reprezentat-o după 1875 convenţia încheiată cu Austro-Ungaria şi apoi cu Germania, ambele îndicînd o vie întruchipare a politicii de acaparare economică şi de împiedicare a dezvoltării industriei şi îndeosebi a celei mecanizate. Se menţionează că abia după cucerirea independenţei de stat în 1877 şi după ce falimentul politicii liberului schimb se dovedise din plin, a fost posibilă adoptarea unei politici care să contribuie la dezvoltarea industriei naţionale. De remarcat este faptul că iniţiativa fondării unei societăţi române pentru fabricarea hîrtiei s-a luat încă din iunie 1879.

Fabrica „Letea" a luat naştere la 17 ianuarie 1881 şi nu în 1885 cum indică unele lucrări de istoric economică, autorii arătînd că în anul 1885 fabrica a început să lucreze la întreaga sa capacitate.

Odată cu înfiinţarea „Letei" a început o nouă etapă în valorificarea lemnului verde, îndeosebi a pădurilor de răşinoase din ţara noastră.

Autorii relevă că alegerea satului Letea ca sediu pentru fabrica de hîrtie n-a fost întîmplătoare — acesta era situat într-o zonă intens împădurită şi a unor căderi de apă care să i înlesnească exploatarea şi activitatea.

Încă de la începutul existenţei sale „Letea" a jucat un rol economic deosebit în ramura celulozei şi hîrtiei determinînd totodată semnificative procese sociologice şi sociale. Înfiinţarea ei în afară de faptul că a sporit funcţia economică a oraşului Bacău, a determinat şi importante prefaceri pe plan structural. Reiese din paginile lucrării că încă de la fondare fabrica avea caracteristicile proprii unităţilor din marea industrie. Încă de la intrarea în activitate s a manifestat o preocupare permanentă pentru sporirea funcţionalităţii ei pe baza creşterii capitalului social, a fondului de investiţii, a forţei motrice, a personalului.

Între 1881—1900 capitalul social a sporit de la 371.055 lei la 2.200.000 lei, forţa motrice s-a majorat de la 100 la 750 C.P., iar totalul personalului de la 28 la 251. Rezultă că mărirea capacităţii de producţie s a făcut paralel cu sporirea numărului de salariaţi. Chiar de la începutul existenţei sale fabrica a folosit forţa de muncă compusă din muncitori calificaţi în mare parte străini şi lucrători necalificaţi proveniţi din semiproletariatul agricol local. Un mare merit al lucrării rezidă şi din faptul că autorii au acordat un spaţiu egal nu numai problemelor economice dar şi luptei muncitorilor pentru libertate şi dreptate socială.

Exploatarea muncitorilor a constituit pentru acţionarii de la „Letea" o sursă importantă în realizarea de mari beneficii.

Autorii relevă şi lupta de clasă dintre exploataţi şi exploatatori în formele sale variate, situaţia grea a maselor dar şi creşterea forţelor de emancipare socială, detaşîndu-se [illegible] activitate revoluţionară desfăşu-

---

Constantin Nuţu şi Ioan Scurtu, Bucureşti, 1977; D. Berlescu, C. Botez, I. Saizu, *Buhuşi, Din istoricul fabricii şi localităţii*, Bacău, 1971; I. Tiriboi, *Monografia Rafinăriei Ploieşti — 1880—1980*, Edit. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1981.

www.dacoromanica.ro

rată de lucrătorii de la „Letea" care avea ca scop îmbunătăţirea mediului de viaţă şi de muncă, cîştigarea de drepturi politice, eliberarea de asuprirea şi exploatarea capitalistă. De asemenea autorii urmăresc şi procesul de concentrare a producţiei, de centralizare a capitalismului în industria celulozei şi hîrtiei. Astfel apar la începutul secolului favorizate de politica protecţionistă, înţelegeri embrionare de tip monopolist şi în industria hîrtiei. Pe baza unor minuţioase tabele statistice, autorii demonstrează că în condiţiile realizării statului naţional român şi industriei celulozei şi hîrtiei şi implicit „Letei" i s-a oferit condiţii mult mai prielnice de dezvoltare în comparaţie cu situaţia antebelică deoarece piaţa hîrtiei s a lărgit considerabil. De asemenea autorii relevă că imediat după crearea P.C.R., lupta muncitorilor a cîştigat în organizare, combativitate şi rezultate.

După prezentarea fenomenelor caracteristice ale societăţii capitaliste care au generat climatul revoluţionar din perioada antebelică, autorii relevă cu date şi statistici complete situaţia şomajului la „Letea", acţiunea de modernizare a fabricii în urma masivelor comenzi obţinute de la stat.

Avînd în vedere că lucrarea este prin excelenţă de istorie economică, autorii şi-au propus să prezinte sintetizat multiplele aspecte ale activităţii acestei unităţi în anii socialismului — cînd sub îndrumarea Comitetului judeţean Bacău al P.C.R., colectivul de la „Letea" a luptat alături de muncitorii celorlalte mari fabrici pentru sprijinirea grandioaselor prefaceri revoluţionare din ţara noastră — relevînd dezvoltarea bazei tehnico-materiale, dinamica utilizării forţei de muncă, pregătirea ei profesională, creşterea productivităţii muncii, calitatea produselor. De asemenea autorii au mai căutat să sublinieze — şi aceasta cu succes — colaborarea fericită cu bune rezultate între combinat şi Institutul Politehnic „Gh. Asachi" din Iaşi, exemplu sugestiv de integrare şi conlucrare a cercetării ştiinţifice şi învăţămîntului cu producţia.

Ar fi fost util ca lucrarea să cuprindă şi o listă cu acţionarii „Letei", directori generali, contabili şefi etc., care ar fi permis formarea unei imagini mai de ansamblu asupra lucrării. De dorit ar fi fost ca această lucrare să fi cuprins şi un indice general selectiv.

Stilul plăcut, alert, asigură un nivel de prezentare caracteristic unei lucrări ştiinţifice de înaltă ţinută. Se impunea ca autorii să fi accentuat mai pe larg asupra luptelor de clasă, acţiunilor de solidaritate ale muncitorilor de la „Letea" cu muncitorii din alte centre industriale, acţiunilor de sabotare a maşinii de război hitleriste, starea de spirit antifascistă a acestora.

Fotografiile incluse în volum dau acesteia o notă de variaţie, sporind totodată şi nivelul ştiinţific. Lucrarea este tipărită în condiţii grafice de excepţie pe hîrtie specială realizată la „Letea". Rezumatul în cele 2 limbi de larga circulaţie internaţională oferă specialiştilor străini posibilitatea să ia cunoştinţă cu problematica lucrării.

Aşteptăm de la harnicii şi competenţii specialişti în istorie economică o sinteză a industriei hîrtiei şi celulozei în ţara noastră care ar fi foarte utilă istoriografiei noastre.

Această lucrare se înscrie ca o realizare notabilă în domeniul istoriei întreprinderilor industriale şi economice, fiind foarte utilă nu numai specialiştilor dar în special cadrelor didactice care au posibilitatea să adîncească aspecte ale vieţii economice din ţara noastră în diferite etape istorice.

Iulian Gh. Dima

DAVID R. LIPTON, *Ernst Cassirer. The Dilemma of a Liberal Intellectual Germany. 1914 — 1933*, University of Toronto Press, Toronto, Buffalo, London, 1978, XIV + 212 p.

Traiectoria intelectuală cea mai pregnantă, retrospectivă şi prospectivă, în cadrul acestei tragice evoluţii a intelectualizării germane, rămîne aceia a unuia dintre cei mai de frunte gînditori şi filozofi germani ai culturii: Ernst Cassirer.

Născut la Breslau, la data de 28 iulie 1874, dintr-o familie semită înstărită, Cassirer a dus o viaţă studioasă, exemplară, lipsită de mari preocupări politice. Ajuns, în urma prăbuşirii celui de-al doilea Reich, profesor la Universitatea din Hamburg (noiembrie 1919), a fost silit să-şi dea demisia de la catedră, în aprilie 1933, şi, în luna mai a aceluiaşi an s-a refugiat în Suedia, ca profesor la Universitatea din Göteborg, după o scurtă prezenţă la o catedră a Universităţii din Oxford (1933—1935). În luna mai 1941, Cassirer a plecat în Statele Unite, unde a murit în luna aprilie 1945, în momentul cînd cel de-al treilea Reich intrase în agonie.

Gîndirea lui Ernst Cassirer n-a încetat o clipă să fie tributară filozofiei germane celei mai autentice, reprezentate de triumviratul Leibniz — Kant — Hegel, ca şi culturii unor Goethe şi Schiller, fără o clipă de zăbovire

www.dacoromanica.ro

asupra paginilor unui Nietzche. Toată viaţa sa, Ernst Cassirer a avut grija salvagardării spiritualităţii autonome a individului gînditor. Credinţa lui era aceea a lui Kant. Anume, că omenirea, în general, şi omul, în special, au vocaţia supremă a libertăţii de gîndire şi de acţiune. Şi că toţi oamenii trebuie să fie trataţi ca fiinţe raţionale, care reprezintă obiective pentru cle-inscle, în nici un caz ca unelte pentru obiectivele altora. Oricare individ, considera Cassirer, trebuia să aibe curajul să-şi folosească propria lui raţiune, în nici un caz să se încreadă orbeşte în afirmaţiile falacioase ale altora. Căci, aşa cum propovăduise Kant, orice om cuprinde în firea lui principiile care îngăduie omenirii să se dezvolte şi să progreseze. *„În fiinţa umană se încrucişează, ca într-un microcosm, toate liniile de dezvoltare ale macrocosmului"*. Pentru fundamentarea acestei idei-forţă, moştenită de la Renaştere de gînditorii *Aufklärung*-ului, Cassirer va analiza, în două din lucrările sale fundamentale finale, sistemul de gîndire al Renaşterii (1927) şi acela al *Aufklärung*-ului (1932). Individul, pentru Cassirer, este proiectat în centrul oricăror evoluţii istorice şi culturale ale omenirii. Această tendinţă idealistă se încadra în conceptul specific german de *Kultur*, tensiune care-l înalţă pe om la un nivel superior de existenţă, prin cultivarea adecuată a calităţilor lui intelectuale, morale şi estetice; astfel încît, la rîndul lui, omul astfel educat să poata făuri şi desăvîrşi o lume nouă. Procesul era conceput în termeni universali, întrucît ficcare om era socotit ca fiind, potenţial, destoinic să înfăţişeze ansamblul activităţilor superioare ale omenirii.

În Germania wilhelmiană în care şi-a făcut studiile universitare Ernst Cassirer, între 1892—1899, tema autonomiei de cultură tindea să capete alte aspecte decît pe vremea lui Biamarck. Georg Simmel, unul din primii dascăli ai lui Cassirer, formulase teoria sa privid conflictul, insolubil, dar de neînlăturat, între societatea burgheză şi individul alienat de capitalism şi de instituţiile lui politice, economice şi juridice. Cassirer a înţeles însă să stăruie asupra genezei şi formelor istorice ale acestui conflict, în care vedea, prin revoluţia care urma să-l soluţioneze, unul din cele mai de seamă elemente dinamice ale istoriei, în sensul kantian al opoziţiei dintre *unu* şi *multiplu*. Pe această cale, Cassirer îşi va îndruma studiile spre elucidarea semnificaţiei şi rolului raţiunii şi libertăţii în istoria universală. Pentru Cassirer, progresul înseamnă evoluţie către gîndirea şi practica raţională a cît mai multor oameni şi a cît mai multor societăţi umane.

Spre sfîrşitul veacului trecut, Cassirer a fost puternic influenţat de şcoala de gîndire neokantiană de la Universitatea [illegible]. Şcoală al cărui şef necontestat era Hermann Cohen [1]. În spiritul filozofiei kanticne, noua şcoală se străduia să abordeze faptele naturale şi sociale în cadrul funcţional al conştiinţei, prin *formalizarea* lor; prin urmare să conceapă problemele concrete în termeni abstracţi. Între existenţă şi raţiune, Kant postulase o funcţie relaţională, fenomenele naturale fiind încadrate în schemele mentale raţionale şi devenind astfel *idei*. Şcoala juridică neokantiană, cu Georg Jellinek şi mai ales cu Hans Kelsen, şi şcoala istorică din Baden, cu Heinrich Rickert, se inspirau din aceiaşi concepţie idealistă kantiană, care-i va face pe intelectualii germani să nu conceapă corect fenomenele politice şi sociale, şi-i va lăsa dezarmaţi în faţa imperialismului, mai întîi; în faţa adversarilor neinduplecaţi ai Republicei de la Weimar, pe urmă.

Concepţia fundamentală a şcolii neokantiene, astfel cum a formulat-o Hermann Cohen [2], punea accentul pe *caracterul logico-matematic al gîndirii*, caracter menit să garanteze certitudinea absolută a oricăror cunoştinţe umane, ca şi unitatea interdisciplinară a acestor cunoştinţe. Varianta logistică aprioricâ a acestei şcoli urmărea să dovedească orice adevăr, şi să fundamenteze o ştiinţă filozofică, exclusiv pe baza conceptelor logico-matematice. Încă din 1883, Hermann Cohen îşi formulase teza după care numerele ordinale şi calculul infinitesimal constituiau singura bază intelectuală temeinică pentru orice străduinţe urmărind comprehensiunea ştiinţifică a realităţii [3]. O asemenea *percepţie matematică a realităţii* era concepută de Cohen ca derivînd din structura însăşi a naturii şi, ca atare, din structura raţiunii omeneşti. Concepţie transcendentală, în pură logică a filozofiei kanticne,

[1] Semnalul revenirii la concepţiile lui Kant, după interludiul dominat de Hegel, fusese dat însă încă din 1865, cînd Otto Liebmann îşi publicase lucrarea *Kant und die Epigonen*, avînd ca motto *Züruck zum Kant!* În acelaşi sens îşi scrisese Friedrich A. Lange *Istoria materialismului* 1 (cont.) în anul imediat următor (1866). Teoria kantiană, după care orice percepţie implică o judecată anterioară, l-a scdus pe un mare naturalist ca Herman Ludwig von Helmholtz, profesor de fizică la Universitatea din Berlin (1871—1887) care a formulat cunoscuta teorie a *psihologiei percepţiei ştiinţifice*, în care rezultatele cercetarii experimentale, după motoda lui Claude Bernard, trebuie îmbinate cu formulele aprioricе kantiene.

[2] Cohen fusese numit conferenţiar în 1873 la Universitatea din Marburg; şi în 1876 a preluat catedra lui Lange, la moartea acestuia.

[3] În studiul *Das Prinzip der Infinitesimal-[illegible] Geschichte*.

www.dacoromanica.ro

după care raţiunea nu se preocupă de fenomenele naturale în mod nemijlocit, ci numai de modalităţile prin care raţiunea poate cunoaşte aceste fenomene. Relaţiile dintre fenomene şi idei ar fi deci determinate de judecăţi apriorice preexistente în raţiune, nu de simplele date empirice asupra fenomenelor. Raţiunea se călăuzeşte de propriile ei legi imanente, este deci o *raţiune pură*.

Sedus iniţial de rigoarea matematică a formulelor neokantiene — elaborate de Hermann Cohen din turnul său de fildeş, într-o epocă în care realităţile politice ale Germaniei se supuneau cancelarului von Bismarck — Cassirer şi-a îngăduit destul de curînd o simplă obiecţiune. Anume, că aparatul cunoaşterii nu constituia ceva aprioric, *un dat permanent şi universal*, ci o schemă evolutivă, o *sarcină intelectuală*, care-i incumbă fiecărui om, ca element participînd la avîntul omenirii spre progres.

Prin această viziune a lui Cassirer, paradigma neokantiană logico-matematică, fundamental aprioric, sincronică, universală şi permanentă, căpăta o tensiune diacronică, istorică, relativistă şi fenomenologică. Ceea ce rămăsese comun viziunii lui Cassirer şi viziunii neokantiene era în esenţă *concepţia caracterului dinamic şi progresist al raţiunii umane*[4]. Şi pentru un spaţiu de timp numai viziunea kantiană a omului ca fiinţă raţională, în armonie cu ordinea universală şi socială. Concepţie care va prelungi pînă în secolul nostru umanismul cosmopolit al *Aufklärung*-ului.

Pe linia investigaţiilor diacronice, cărora le va rămîne credincios toată cariera sa intelectuală, Cassirer a debutat cu o celebră *disertaţie inaugurală* (teză de doctorat) susţinută la Marburg în 1899, pe tema importanţei lui Descartes pentru dezvoltarea spiritului ştiinţific european modern. În speţă, Descartes a stabilit un loc nou şi important teoriei cunoaşterii, şi a pus bazele ştiinţei moderne. Cassirer reţine cu acest prilej rolul important al conceptului de *funcţie*, ca mijloc conceptual fundamental pentru evoluţia ştiinţei moderne, întrucît îngăduie, prin ecuaţii matematice, să unifice interdisciplinar toate datele realităţii, de la determinantele logico-universale ale minţii pînă la fenomenele fizice esenţiale ale universului. Pe această cale, Descartes a fost completat în mod substanţial de către Leibniz, căruia, de asemenea, Cassirer i-a consacrat o importantă lucrare în 1902[5].

Conştiinţa filozofică modernă, pentru Cassirer, se exprimă deci în termeni de determinante logice şi în concepte cu caracter funcţional. Contrar viziunii fundamentale a şcolii neokantiene, realitatea, pentru Cassirer, nu are un aspect pur static, şi ca atare nu poate fi sesizată nemijlocit. Ea trebuie reconstruită de intelect prin rolul tot mai dinamic al conştiinţei. Realitatea, natura, au început să fie concepute, mai cu seamă pe marca serie Bacon — Descartes — Newton — Leibniz — Kant, în *termeni funcţionali cu caracter de legitate*, din necesitate epistemologică. În concepţia lui Descartes asupra fundamentului fizicii, însuşi conceptul de cauzalitate aluneca spre ideea unor *legităţi cantitative precise*. Cauzalitatea naturii rămînea deci subordonată unor concepte matematice, din clipa în care Descartes a căutat să depăşească străvechea dicotomie între mişcările fizice şi conceptele matematice, considerîndu-le pe cele dintîi ca manifestări ale acestor concepte[6].

★

În studiul său din 1902 consacrat lui Leibniz, Cassirer se angajează pe o linie evolutivă pe care nu o va mai părăsi niciodată. În speţă, căutînd să identifice elementele constitutive ale *idealismului german*, el se întreabă ce legături există între aceste elemente şi filozofia lui Descartes, care condiţiona orice progres de adeziunea la o viziune idealist-matematică a fenomenelor naturale şi sociale, ca şi filozofia lui Leibniz, care a descoperit metoda fundamentală a calculului infinitesimal, căutînd să elaboreze o *scientia generalis*, care-l va duce la formularea *monadelor*.

---

[4] Angajîndu-se pe linia diacronică afirmată de Cassirer, Paul Natorp, coleg cu Cassirer la Marburg, şi-a formulat ideile filozofice în afara primatului cunoaşterii matematice postulat de Hermann Cohen, analizînd diferitele categorii ale raţiunii pure care oglindesc elementul *logic* al raţiunii umane. Realitatea, pentru Natorp, trebuie înţeleasă în termeni *logici*, nu *matematici*. De la această poziţie intermediară, în care logica joacă un rol *universal*, dar *formal*, pasul următor trebuia să fie acela al cunoaşterii realităţii în termeni *istorici*. Este ceea ce preconizau întemeietorii materialismului istoric şi ceea ce, sub forma evoluţionistă influenţată de ideile biologice ale lui Lamarck, Cuvier şi Darwin, propovăduiau şcolile de gîndire evoluţioniste, în frunte cu Herbert Spencer şi cu corifeii darwinismului social. Cassirer a făcut pasi esenţiali pe această cale, prin viziunea lui diacronică a progresului.

[5] *Leibniz's System in seinen wissenschaftlichen Grundlagen.*

[6] Autorul observă aici pe bună dreptate că Descartes nu era atît de „kantian *avant la* considera Cassirer.

www.dacoromanica.ro

Pentru Cassirer însă, sarcina principală a filozofiei rămînea aceea de a elucida condiţiile în care particularul se armonizează cu universalul şi deci microcosmul cu macrocosmul. În concepţia lui Leibniz, potrivit căruia tensiunea dintre aceste serii de elemente ar constitui singurul temei al menţinerii libertăţii şi al progresului, Cassirer regăseşte formula lui Georg Simmel, dar caută să-i dea un sens pur kantian. În speţă, individul, conştient că este *un membru al comunităţii universale de obiective naţionale*, acceptă să rămînă o parte dintr-un tot. Numai în chipul acesta se pot rezolva antinomiile kantiene, mai ales aceea dintre *unu* şi *multiplu*.

Cassirer se străduieşte să introducă această viziune optimistă a lui Leibniz în istoria universală. El consideră că nici unul din popoarele lumii nu se poate lăuda că ar fi purtătorul exclusiv al progresului istoric, şi ca elementul cel mai important care a îndrumat restul omenirii spre obiectivele conturate de concepţia progresistă. Dezvoltarea *elementelor singulare* (individ, clasă, naţiune) este interpretată de Cassirer ca tot attea variante ale dezvoltării generale a universului, şi contribuind la accastă dezvoltare. Fiecare om şi fiecare popor participă astfel, şi trebuie să participe, la luminarea omenirii.

★

Pe aceste baze şi-a îndrumat Cassirer următorul său studiu substanţial, redactat în patru volume masive, dintre care primele două au apărut în anii 1906 şi 1907: *Das Erkenntnisproblem in der Philosophie und Wissenschaft der neuren Zeit*. Teza lui Cassirer este că gîndirea filozofică europeană începe în secolul al XV-lea, mai cu seamă cu Nicolaus Cusanus, şi-şi găseşte momentul culminant în filozofia lui Kant [7]. Tema predilectă a filozofiei europene în aceste secole este aceea a descoperirii şi fundamentării testate a unui nou concept îngăduind explicarea relaţiilor dintre om şi cosmos. Pentru aceasta, marii gînditori europeni au căutat să identifice între ele, interdisciplinar, ştiinţa, arta şi filozofia, pe baza analizei logico-matematice, ale cărei aplicaţii practice au pus la dispoziţia omului mijloace substanţiale pentru stăpînirea naturii. Cheia conţinutului culturii moderne, şi direcţia ei fundamentală, rămîne pentru Cassirer *permanenta reconstituire a relaţiei dintre ştiinţă şi filozofie*.

★

Pe această cale, mai cu seamă prin studiul său substanţial, *Substanz und Funktion*, publicat în 1910, Cassirer se distanţează considerabil de principiile şcolii neokantiene de la Marburg [8], învinuită de el că rîvnea cu orice preţ să reducă totul la matematici, neglijînd cu totul alte zone de cercetare a comportamentului uman, cum ar fi miturile, literatura, limbajul, antropologia şi istoria si invederînd astfel dimensiunile metafizice ale epistemologiei în străduinţa zadarnice de a concilia cunoaşterea cu existenţa prin formularea unor concepte exclusiv logico-matematice. Cassirer considera indispensabilă lărgirea temeliilor filozofiei critice, *pentru a-i îngădui să includă absolut toate sferele activităţii umane în cercetarea ei*. Şi, ca fundament al analizei realităţii umane totale, Cassirer foloseşte, în locul conceptelor exclusiv logico-matematice, *conceptul de simbol*, profilînd astfel teza susţinută de el în lucrarea sa fundamentală, *Die Philosophie der symbolischen Formen* (1923—1932).

La acest concept, fundamental pentru gîndirea lui ulterioară, Cassirer a ajuns considerînd că orice gîndire raţională foloseşte în cercetările ei anumite *scheme relaţionale*. Prin urmare, *relaţia*, în sensul cel mai larg al acestui termen, rămîne temeiul epistemologic al realităţii, nu calculul infinitesimal scump lui Cohen. Ştiinţa, afirma Cassirer, nu poate progresa decît în măsura în care înţelege că orice concept pe care-l foloseşte nu este altceva decît o serie de determinări simbolice ale relaţiilor existente între diferitele particule şi evenimente, în spaţiu şi timp. Edificînd diferitele discipline ştiinţifice, raţiunea foloseşte judecăţile apriorice pentru a-şi supune haosul fenomenelor empirice. Un concept formulat corect din punct de vedere logic trebuie, în acelaşi timp, să asculte de fenomene, să li se supună; dar în acelaşi timp să le judece, şi

[7] În volumul I, Cassirer se ocupă de evoluţia gîndirii europene de la Nicolaus Cusanus la Pierre Bayle, insistînd asupra lui Leonardo da Vinci, Kepler şi Galileu. În volumul al doilea se ocupă de aceiaşi evoluţie de la Bayle la Kant, prefigurînd lucrarea lui consacrată *Aufklärung*-ului.

[8] Hermann Cohen i-a scris în acest sens lui Cassirer o scrisoare, la data de 24 august 1910 (după apariţia lucrării *Substanz und Funktion*), în care, discutînd conceptul de *relaţie*, îl aprecia ca fiind apropiat de *categoriile* kantiene, în baza următorului raţionament: „este o *funcţie* şi, ca orice funcţie, implică în ea un element infinitesimal ca rădăcină a idealului". Prof. Lipton observa pe drept cuvînt că, la acea dată, Cassirer a putut suferi influenţa gîndirii intuiţioniste a lui Bergson, ca şi aceea a diferitelor curente filozofice italiene, trăiriste etc. din Germania.

www.dacoromanica.ro

astfel să cîştige asupra lor un ascendent intelectual.

În anii imediat premergători dezlănţuirii primului razboi mondial, Cassirer ajunsese să atribuie rolul fundamental libertăţii umane, mai mult decît relaţiilor matematice dintre fenomene. În virtutea noii orientări a gîndirii sale filozofice, Cassirer simte nevoia să extindă cercetarea filozofică mult dincolo de sfera matematicii, pentru a cuprinde într-însa spectrul complex al activităţilor spirituale. Fiecare domeniu al acestei activităţi spirituale umane este ireductibil la celelalte; şi toate aceste domenii la un loc constituie un fel de mozaic, în fiecare căsuţă a căruia omul se exprimă într-un alt fel specific. Pe această linie, Cassirer reîntîlneşte direcţia gîndirii lui Kant, care postulase şi el continuitatea natură — libertate, şi corelase conceptiile mentale *(idealitatea)* cu intuiţiile empirice *(realitatea)*, ajungînd la formularea celebrei apoftegme: *„Gîndirea fără conţinut e seacă, intuiţiile fără de concepte sînt oarbe"*.

Conceptele simbolice reprezintă pentru Cassirer punţi azvîrlite între gîndirea filozofică şi multiplicitatea activităţilor umane. Pentru a explora corect vastul cîmp astfel deschis investigaţiei filozofice, era neapărată nevoie să fie depăşită gîndirea neokantiană.

★

Evenimentele primului război mondial — în care poporul german, lansat în prăpastie fără voia lui de orbirea elaselor conducătoare, va ajunge să lupte cu nenumăraţi adversari pentru propria lui soartă pe lume — vor ascuţi pînă la limită contradicţiile, de multă vreme inerente păturii intelectuale şi universitare germane. Majoritatea intelectualilor germani, în frunte cu Werner Sombart, cu Ernst Troeltsch, cu Friedrich Meinecke, au militat pentru idealurile cele mai şovine şi chiar cele mai obscurantiste, formulînd teza unui abis cultural şi intelectual care separa structura intelectului german de aceea a intelectului vest-european; şi, mai ales, concepţiile sociale şi politice germane de cele specifice societăţii franceze şi societăţii engleze. Analizînd şi el această pretinsă dicotomie, astfel cum o formulaseră mai cu seamă Werner Sombart [9] şi Ernst Troeltsch [10], Cassirer — mobilizat în cadrul serviciilor imperiale de propagandă — a publicat rezultatul reflexiunilor sale în foarte importanta sa lucrare *Freiheit und Form* (1916).

Subiectul acestei lucrări este evoluţia culturii germane de la Reforma lui Luther pînă la gîndirea lui Kant şi a lui Hegel. Războiul mondial şi consecinţele lui profilate însemnau năvala realităţii sociale şi politice, antropologice chiar, în turnul de fildeş al sistemelor filozofice inspirate de Kant. O falie gde ambiguitate despărţea tot mai mult îndirea logico-matematică de tragica realitate dominată de acţiune.

Preluînd de la marele sociolog german Ferdinand Tönnies dicotomia *Gemeischaft — Gesellschaft*, în care al doilea termen ar reprezenta o viziune *mecanică*, dominată de interese economice egoiste, şi specifică societăţii engleze şi franceze, în vreme ce primul termen reprezenta viziunea organică a unei comunităţi naţionale structurate în numele unor idealuri transcendentale, Cassirer reţine elementul conflictual, în care vede pîrghia progresului social, într o societate construită după modelul englez sau francez: *Gesellschaft*. Comunitatea umană de raţiune, postulată de Kant [11] şi implicită în gîndirea neokantiana, i se pare lui Cassirer a fi în esenţă concepţia exclusiv occidentală asupra libertăţii, avînd drept corolar *competiţia* şi, ca atare, o formă conflictuală controlată de societate şi de stat, cu respectul strict al autonomi i juridice a individului în societate.

Exacerbării sentimentelor şi formulărilor şovine, Cassirer îi opune viziunea augustă a unor Kant, Goethe, Schiller şi Wilhelm von Humboldt. Viziunii politice autoritare şi militariste [12], viziunea unei Germanii pro-

[9] Werner Sombart a publicat în 1915 lucrarea lui *Helden und Kaufläute* în care opunea eroismul organic al germanilor mentalităţii mercantiliste a englezilor.

[10] În diferite studii publicate în timpul războiului, Troeltsch dezvolta teza sa preferată după care conceptele politice ale poporului german erau concepte specifice acestui popor şi nu puteau fi înţelese de o minte occidentală. O adevarată prăpastie intelectuală despărţea, pentru Troeltsch, *„Der Deutscher Geist und Westeuropa"*, întrucît germanii nu concepeau drepturi individuale absolute. ci numai drepturi strîns corelate cu îndatoriri faţă de societate şi faţă de stat, individul german identificîndu-se cu societatea germană şi cu statul german.

[11] Se ştie cît de impresionat a fost Kant de Revoluţia franceză, în care vedea instituţionalizarea politică a procesului de *Aufklärung*.

[12] Se cunoaşte celebrul „Apel al intelectualilor germani", lansat în toamna anului 1914 „către lumea culturală", apel prin care 163 de oameni de cultură germani garantau, „cu numele şi onoarea lor", justeţea cauzei Germaniei imperiale şi a metodelor ei de război.

www.dacoromanica.ro

fund, organic, orientată spre cultura europeană si spre ideia de libertate. În vreme ce majoritatea gînditorilor germani din vremea aceea se lepădau de *Aufklärung* — în care vedeau o viziune exclusivă a culturii franceze şi engleze, Cassirer, anticipînd cele ce va scrie în ultima lui lucrare mai importantă, concepea *Aufklärung* ul ca pe un fenomen intelectual european, la care au participat cei mai buni intelectuali germani, şi a cărui sinteză a formulat-o Kant, atunci cînd a văzut mesajul suprem al *Aufklärung* ului ca fiind identificarea libertăţii cu puterea creatoare a raţiunii omeneşti. *Freiheit und Form* depăşeste astfel cu mult domeniul exclusiv logico-matematic, anunţînd o filozofie a umanităţii, cu accentul pus pe analiza filozofică a tuturor manifestărilor libertăţii umane de creaţie, în toate domeniile.

Încă din anul 1916, Cassirer începe să-şi dea seama că exaltarea si exacerbarea şovinismului vor face după război din Germania, spiritualiceste, o ruină. Ca şi Max Weber, Cassirer realizează faptul că rigiditatea diplomaţiei germane, şi o conducere politică şi militară care calcula necontenit în mod eronat raportul real de forţe între Germania si adversarii ei, existenţi sau potenţiali, au pricinuit o catastrofă mondială. Atacat cu violenţă de foştii săi prieteni [13] pe tema imagologici sale diferite de a lor în problema identităţii sau antinomici dintre poporul german si popoarele din Occidentul Europei, Cassirer n-a încetat o clipă să considere că idealurile scumpe unor Kant, Goethe şi Schiller constituiau idealurile congenitale şi perene ale culturii germane; în vreme ce devierea capitulistă a civilizaţiei germane nu încetа să primejduiască aceste idealuri, cu complicitatea, tacită sau patentă, a intelectualilor sovini, puşi în slujba statului autoritar imperial cu vocaţie totalitară. Individul şi cosmosul considera Cassirer se află în vibraţii simpatice unul cu celălalt. Iar valoarea spirituală a individului european afirmă de capacitatea raţiunii lui de a învedera un adevăr de valoare universală, aplicabil tuturor.

Punctul de plecare al investigaţiilor filosofice şi de istoria culturii europene rămîne, pentru Cassirer, credinţa în puterea creatoare a raţiunii umane, atunci cînd nu i se pun opreliști sociale sau etatice în avîntul ei creator şi binefăcător pentru toţi. Încă din ultimii ani ai primului război mondial, Cassirer se străduia să gîndească diferitele activităţi culturale europene ca parte a unui sistem universal cultural de forme simbolice. Ca şi Fritz Medicus, el considera filosofia si poezia ca forme complementare ale activităţii spirituale: poezia, arta, în general, constituie forme de revelaţie a puterii creatoare a vieţii, filozofia este forma prin care această revelaţie ajunge să fie cunoscută si analizată. Paralel cu străduinile sale de a ajunge la o sinteză coerentă a filozofiei lui Kant si a celei a lui Hegel (1918 1919), Cassirer se va strădui de-acum înainte să aprofundeze ideea hegeliană asupra totalităţii formelor vieţii spirituale concrete, prin care se stabilea o punte dialectică între

---

Pe lista semnatarilor acestui apel figurau numele lui Alois Brandl, Lujo Brentano, Richard Dehmel, Rudolf Eucken, Ludwig Fulda, Ernst Haeckel, Gerhard Hauptmann, von Kaulbach, Karl Lamprecht, Paul Laband, Max Lenz, Friedrich Naumann, Max Planck, Wilhelm Ostwald, Wilhelm Röntgen, Max Reinhardt, Gustav von Schmoller, Hermann Sudermann, August von Wassermann, Ulrich von Willamowitz Moellendorff, Wilhelm Windelband şi Wilhelm Wundt. Troeltsch şi Meinecke, amicii lui Cassirer, nu semnaseră acest celebru apel; ei au acceptat însă să semneze petiţia din luna iulie 1915, din iniţiativa profesorilor Reinhold Seeberg (semnatar al apelului) şi Schäfer, prin care se cerea guvernului imperial să-si extindă sfera pretenţiilor teritoriale la încheierea păcii, atît în Europa cît si în colonii.

[13] Mai ales de Friedrich Meinecke, Thomas Mann şi Ernst Troeltsch. Acesta din urmă a scris atunci un studiu în care afirma că Ernst Cassirer nu putea înţelege spiritul german, care-i apare ca fiind iraţional, întrucît ar fi izvorît din sentimente şi valori medievale. Dimpotrivă, spiritul francez şi cel englez ar deriva din spiritul şi din scara de valori a Renasterii post-medievale, spirit şi scară de valori care au înflorit în *Aufklärung*. Reforma lui Luther a urmărit ju[illegible]

---

istorică a credinţei, nu apărarea autonomiei intelectuale si politice a individului înzestrat cu raţiune (de aici s-a ajuns la conceptul politic de *Obrigkeitstaat!*). De aici caracteristica spiritului german de a concepe o *Bindung* (legătură organică) între individ şi *Gemeinschaft*, concept exprimînd coerenţa strînsă a unei societăţi, coerenţă impusă cu stringenţă individului. Troeltsch îl denunţă astfel pe Cassirer cum o făcuse, într-un mod şi mai vehement, Thomas Mann ca fiind antigerman, un duşman al *Reichului* wilhelmian, răspîndindu şi tezele duşmănoase din lăuntrul frontierelor acestui imperiu şi făcînd jocul vrăjmaşilor lui înversunaţi. (Cf. studiul lui Troeltsch intitulat *Humanismus und Nationalismus in unserem Bildungswesen*). În polarizarea intelectului german în cursul războiului, Cassirer reprezenta spiritul de la Weimar, iar Thomas Mann spiritul de la

www.dacoromanica.ro

existenţă şi gîndire, concepte considerate de Kant ca fiind — dacă nu antinomice — cel puţin separate. Ca şi Hegel, Cassirer va pune tot mai mult accentul pe *ontologie*, fără a neglija *epistemologia* kantiana fundamentală, dar căutînd să facă din ea o punte spre îmbraţişarea critică a tuturor fenomenelor culturale ale omenirii, în evoluţia lor dialectică şi frecvent contrastivă. *Critica raţiunii pure* va fi depăşită de Cassirer printr-o *critică a culturii concrete*, într-o viziune dialectică a evoluţiei paralele a existenţei şi a cunoaşterii, în care accentul este pus pe realizarea libertăţii în natură (spaţiu) şi în istorie (timp).

Cassirer a pornit de la analiza evoluţiei conceptului de libertate în cultura germana, pe etape marcate de Luther, Leibniz, Kant, Goethe, Hölderlin, Hegel şi Kleist. A trecut apoi la analiza dialectică a limbajului şi a mitului (primele două volume din *Filosofia formelor simbolice*). El era tot mai puternic influenţat la acea epocă de tendinţa tot mai marcată a spiritului european (între 1890—1933 mai ales) de a înlocui vechile scheme, îngăduind perceperea realităţii prin comprehensiune logico-matematică, raţională, prin avînturi mistice, trăiriste, contestînd determinismul absolut. Apariţia, în 1927, a lucrării fundamentale a lui Martin Heidegger, *Sein und Zeit*, a reprezentat sinteza, şi punctul de reconsiderare, a acestor tendinţe antideterministe în gîndirea occidentală. Primul război mondial invedera se, într-adevăr, atît incapacitatea ştiinţelor exacte de a stabili valori şi adevăruri umane de valoare eternă, universală şi paşnică, dar şi capacitatea ştiinţei de a produce roade otrăvite, sub forma unor mijloace de distrugere „ştiinţifice" fără precedent în istoria lumii, prin capacitatea lor pustiitoare. În acelaşi timp, noile teorii ale lui Einstein şi Max Planck în domeniul fizicii introduseseră în determinismul matematic absolut al lui Newton şi Laplace un element de relativitate şi indeterminism, care a compromis considerabil seninătatea vechilor concepţii ştiinţifice, axate exclusiv pe un determinism susceptibil de a fi exprimat prin legităţi logico-matematice constante şi universale. Noua concepţie ştiinţifică la care a ajuns astfel Cassirer era că ştiinţa ne poate învăţa eventual ceva despre noi înşine, şi despre modul în care se oglindeşte lumea în simţurile noastre, dar nu despre esenţa, *numenul*, lumii. Şi Cassirer trece de la vechea paradigmă a fizicii la o analiză largă a tuturor activităţilor culturale ale omenirii, activităţi desfăşurate sub forme simbolice. *Simbolul* reprezintă, pentru Cassirer, puntea dialectică azvîrlită între gîndire şi existenţă. Fiecare formă simbolică spre care s-a avîntat cultura umană aparţine unui complex cultural specific, şi-i exprimă legitate, [illegible] timp valoarea unui act original al spiritului uman, ca funcţie specifică a lui, invederindu-i capacitatea veşnic creatoare.

Depăşind astfel epistemologia kantiană în sensul ontologiei hegeliene, Cassirer consideră că adevărata cunoaştere consistă în interpenetraţia unor legităţi aprioriee, de o abstracţiune pură, cu experienţa nemijlocită a cercetătorului, operînd asupra unor date fenomenale empirice.

Astfel înarmat intelectual, Cassirer porneşte la analiza amănunţită a celor două fenomene culturale europene substanţiale: Renaşterea şi *Aufklärung*-ul.

Ca şi maestrul său, Jakob Burckhardt, Cassirer vede în Renaştere năzuinţa spre autonomia totală a individului, eliberat, în sfîrşit, de străvechile prejudecăţi fideiste şi de schemele feudale de înlănţuire socială şi politică. Prin aceasta, avîntul Renaşterii stă la temelia culturii şi civilizaţiei europene moderne şi contemporane. Pe linia deschisă de Nicolaus Cusanus şi continuată de Galileu se asigură unitatea gîndirii europene, care combină acum matematica, observaţia empirică şi experimentul riguros testat, pentru a ajunge la o viziune a omului şi a cosmosului. Microcosmul năzuieşte să înţeleagă legităţile macrocosmului, începînd prin a-şi verifica propriile legităţi. Cosmosul este astfel sublimat ca expresie a vieţii lăuntrice a umanităţii, viaţă care exaltă prin Renaştere eminenta demnitate a inteligenţei umane. Puterea creatoare a spiritului uman trece astfel pe planul întîi al interesului ştiinţei şi filozofiei.

Spiritul Renaşterii, după un scurt interludiu baroc şi clasicist, se continuă prin spiritul *Aufklärung*-ului, caruia Cassirer îi consacră ultimul său studiu fundamental, tipărit în 1932. Ideea-forţă a Secolului Luminilor rămîne raţiunea[14] şi Kant o exprimă admirabil, atunci cînd solicită cititorilor săi *să aibă îndrăzneala să gîndească, folosindu-şi luminile raţiunii proprii*.

★

Tocmai acest primat al intelectului era ameninţat în cel mai înalt grad în preajma tipăririi operei lui Cassirer. Fascismul totalitar era adus la putere în Germania la data de 30 ianuarie 1933. O lungă pată neagră în istoria lumii va fi consecinţa acestui eveniment. Silit să-şi părăsească, mai întîi catedra, apoi, foarte curînd, şi patria, Cassirer, din exilurile

[14] Se ştie că unii sociologi anglosaxoni consideră că secolul al XIX-lea a exaltat, mai presus de raţiune, *emoţia* (romantică!) iar secolul nostru ar avea predilecţie tot mai marcată pentru *senzaţie* (barocă), slujită de [illegible] aparat audiovizual de *mass-media*.

www.dacoromanica.ro

sale succesive, va începe să se îndoiască tot mai mult de primatul raţiunii omeneşti, în politică şi în cultură. Şi totuşi, pînă în ultima clipă, cînd a închis ochii pe pămînt străin, în preajma prăbuşirii totalitarismului fascist, Cassirer nu s-a îndoit niciodata că viziunea lui asupra lumii şi a omului era cea justă, că glasul raţiunii, chiar dacă ajunge să fie trecut cu vederea în epocile întunecate ale istoriei omenirii, nu va înceta niciodată să fie auzit, pînă ce va obţine cîştig de cauză, într-o apoteoză.

Dan A. Lăzărescu

* * * *Documents Diplomatiques Français, 1932—1939*, 1-ère série *(1932—1935)*, tome IX *(16 Janvier — 23 Mars 1935)*, Imprimérie Nationale, Paris, 1980, 731 p.

Cu editarea celui de-al IX-lea volum, prima serie de documente diplomatice franceze privind originile celui de-al doilea război mondial se apropie de sfîrşit. Prin aceasta se pun în circulaţie ştiinţifică documente de valoare dat fiind rolul jucat de diplomaţia franceză în relaţiile internaţionale interbelice. Sarcina editării colecţiei nu a fost deloc uşoară ca urmare a dezorganizării sau pierderilor suferite de Arhiva Ministerului de Externe al Franţei în anii celui de-al doilea război mondial. Aşa de pildă rapoartele Legaţiei franceze la Bucureşti s-au pierdut, se pare, pentru totdeauna. Din fericire s-au păstrat telegramele expediate de acelaşi oficiu, căci acestea, ca şi celelalte acte de aceeaşi natură, erau păstrate aparte.

Cele 503 piese reunite în volumul IX al primei serii acoperă o perioadă relativ scurtă de timp, de aproape trei luni ale începutului lui 1935 (15 ianuarie — 23 martie). Documentele ne oferă poziţia Franţei şi optica diplomaţiei franceze asupra evenimentelor internaţionale ale etapei. Într-adevăr, două sînt categoriile de piese incluse în volum: 1. documente de lucru ale Ministerului de externe, puţine numeric; 2. corespondenţa misiunilor diplomatice franceze din diverse ţări cu centrala de la Paris. Din prima categorie fac parte circularele sau notele de informare a unor misiuni externe de către Quai d'Orsay în legătură cu poziţia oficială a guvernului francez în unele probleme date. Din cea de-a doua fac parte telegrame sau rapoarte ale legaţiilor din diverse state, relevînd situaţia internă sau reacţia la diverse evenimente.

Ca şi celelalte volume din serie, cel de faţă începe cu un Avertisment (p. VII—X), urmat de un index tematic (p. XI—LXI). În fond este vorba de o trecere în revistă a problematicii reflectate în documentele din volum. Se subliniază semnificaţia evenimentelor la care se referă documentele, anume: încheierea plebiscitului din Sarre, care a ridicat o serie de probleme politice şi juridice (index, p. XXVII XXXI). De asemenea sînt surprinse unele efecte ale Acordurilor [illegible] italiene de la Roma (7 ianuarie 1935) mai ales în ce priveşte decizia privind Austria şi proiectul pactului răsăritean (index, p. XXXVII—XL).

Conflictul italo-etiopian începe deja a se situa pe primul loc al relaţiilor internaţionale. La Roma, Laval şi Mussolini nu au căzut de acord asupra chestiunii etiopiene. Totodată, în urma conflictului de la Ual-Ual, problema etiopiană urmează a fi discutata la Geneva (index, p. XXXII—XXXVI).

Ca un element decisiv pentru evoluţia evenimentelor se conturează alianţa anglo-franceză. Convorbirile franco engleze de la Londra, din 1—2 februarie 1935 au dus la adoptarea deciziei de a se consulta cu toate statele interesate, în cazul în care Germania denunţă unilateral clauzele unicitare ale Tratatului de la Versailles, în vederea încheierii unui pact de asistenţă mutuala. Pe de altă parte s-a pus problema negocierii unui acord regional de asistenţă aeriană între semnatarii pactului de la Locarno (index, p. XXI—XXVI).

Germania a acţionat însă unilateral în chestiunea înarmării. La 11 martie 1935 a fost notificată existenţa aviaţiei militare iar la 16 martie a fost adoptată legea pentru reintroducerea serviciului militar obligatoriu. Franţa şi întreaga Europă s-au aflat în faţa unor fapte grave. A început o vie activitate diplomatică ale cărei rezultate se vor finaliza în aprilie 1935 prin convocarea conferinţei tripartite de la Stresa (index, p. XI—XX).

O altă chestiune a fost cea a stabilizării monetare (index, p. XVI).

Acestea sînt principalele probleme ale etapei 16 ianuarie — 23 martie 1935 şi care sînt reflectate în consecinţă în documentele din volum. De departe, pe primul plan se situează reînarmarea Germaniei. Crearea, oficială căci de fapt exista de mult, a aviaţiei militare (Luftwaffe) ca şi reintroducerea serviciului militar obligatoriu sînt evenimentele cele mai importante nu numai ale începutului [illegible] însă cum foarte bine arată

www.dacoromanica.ro

documentele din volum, primele decizii de maximă importanţă luate de Hitler de la preluarea puterii. După retragerea din Societatea Naţiunilor (octombrie 1933) evenimentele din martie 1935 sînt decizii de mare importanţă care au afectat echilibrul european.

Documentele franceze reflectă neliniştea justificată generată de hotărîrile germane din martie 1935 în întreaga Europă. Iată de pildă reacţia României văzută de diplomaţia franceză. Într-o telegramă din 17 martie, ministrul Franţei la Bucureşti, d'Ormesson, sublinia că deciziile militare adoptate de guvernul german au trezit în România „o emoţie destul de vie". Titulescu aprecia că situaţia cel puţin s-a clarificat. Considera necesar a se grăbi încheierea pactului oriental pentru a forma un grup compact. Alţi miniştri români au apreciat însă situaţia ca fiind gravă şi priveau viitorul cu îngrijorare (doc. 408).

Ministrul francez la Bucureşti a avut în seara zilei de 19 martie o întrevedere specială cu Titulescu. Acesta a reafirmat din nou opinia asupra necesităţii încheierii imediate a pactului oriental. Ministrul de externe român considera necesar a pune problema reînarmării germane la Societatea Naţiunilor şi a împiedica cu orice preţ vizita proiectată a miniştrilor englezi la Berlin. „Opinia publică — aprecia semnatarul telegramei — urmărea cu atenţie atitudinea adoptată de Franţa şi care va avea cu siguranţă o mare influenţă asupra soliditătii încrederii pe care România o are actualmente în ţara noastră (Franţa — N.D.) (doc. 434).

Într-adevăr slăbiciunea reacţiei anglo-franceze a generat nelinişte în România, fapt energic exprimat de Titulescu ministrului francez la Bucureşti (doc. 450). Ministrul de externe român era profund nemulţumit de reacţia anglo-franceză, de unde şi un limbaj mai dur. D'Ormesson nota în acest sens într-o telegramă din 20 martie: „Deşi temperamentul domnului Titulescu îl determină uneori să forţeze gîndirea sa, sper că dvs. aţi înlăturat, aşa cum trebuie, expresiile deplasate prin care ministrul Afacerilor străine a crezut necesar a-şi exprima emoţia" (doc. 467).

România, prin glasul autorizat al lui Titulescu, era îngrijorată şi de faptul că celelalte state învinse în primul război mondial, Ungaria mai ales, vor urma exemplul german şi se vor reînarma. În această situaţie, aprecia şeful diplomaţiei române, Mica Înţelegere trebuia să mobilizeze forţele armate (doc. 478).

Toate acestea sînt noi surse documentare care evidenţiază poziţia României şi mai ales rolul lui Titulescu. Documentele citate sînt noi izvoare ilustrative pentru personalitatea marelui nostru diplomat. Faţă de reprezentantul Franţei la Bucureşti Titulescu nu s-a sfiit a folosi expresii dure pentru a critica ezitările anglo-franceze. Chiar dacă nemulţumirile sale priveau mai ales atitudinea Londrei, fapt precizat şi de D'Ormesson, Titulescu le considera necesar a le comunica Parisului pentru că, spunea el, ministrului francez, „că nu era legat prin nici un acord de Marea Britanie şi că Franţa era aceea de care era legat" (doc. 450 citat).

Aşa cum menţionam iniţial, a doua mare categorie de documente din volum priveşte situaţia internă a diverselor state în care Franţa avea misiuni diplomatice. În volumul propriu-zis documentele se succed în ordine cronologică. Dar foarte utilul index tematic amintit grupează documentele şi pe ţări subsumate marilor zone geografice „Europa Occidentală (Anglia, Germania, Italia); Europa dunăreană (Austria, Ungaria); Mica Înţelegere (Cehoslovacia, Iugoslavia şi România); Europa balcanică (Înţelegerea Balcanică, Grecia, Bulgaria, Turcia); Europa Orientală şi baltică (U.R.S.S., Polonia, statele baltice; statele scandinave); America (S.U.A., America Latină); Extremul Orient şi Africa. Aşadar, geografic, întregul glob este inclus cu un aspect sau altul, în tematica volumului. Desigur că în clasificarea tematică din index sînt incluse şi documente privind reacţia a diverse state. Cele două părţi trebuie, în consecinţă, să se completeze reciproc.

Volumul IX al primei serii din *Documents Diplomatiques Français* reprezintă, în opinia noastră, o sursă importantă pentru cercetare din două puncte de vedere: pentru analiza politicii externe franceze cît şi pentru istoria relaţiilor internaţionale, avînd în vedere rolul jucat de Franţa în lumea interbelică. Chiar pentru situaţia internă a unor state este un izvor însemnat căci poate confirma sau prezenta aspecte inedite privind atitudinea opiniei publice sau reacţia cercurilor oficiale la diverse evenimente.

Nicolae Dascălu

www.dacoromanica.ro

„REVISTA DE ISTORIE" publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile : Probleme ale istoriografiei comtemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin Bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și cumunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială, titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București — 71247.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA, REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ETUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
  - SERIA ARTĂ PLASTICĂ
  - SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
  - SERIE BEAUX-ARTS
  - SÉRIE THÉÂTRE — MUSIQUE — CINÉMA

www.dacoromanica.ro

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Unitatea și independența națională — deziderate inseparabile în gîndirea social-politică a revoluționarilor români din secolul trecut.

★

Semnificația Conferinței Partidului Muncitorilor din România (iunie 1899).

★

Locul lui Constantin Mavrocordat în istoria românilor din secolul al XVIII-lea

★

Interferențe politice româno-sîrbe (1790—1848).

★

Competiția pentru controlul Dunării inferioare (1412—1420).

★

Giuseppe Garibaldi în ansamblul relațiilor româno-italiene.

★

Blocada continentală napoleoniană.

★

Cotitura lui Traian din 112 e.n.

RMISSN CO — 3870

www.dacoromanica.ro

„I.P. Informația" o. 2470

Lei 15